

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE OG LOKALHISTORIE
UDGIVET AF DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

FORTID OG NUTID

BIND XVIII. HEFTE 2. SIDE 121-244. KØBENHAVN 1950

Fra Rigsarkivets første Halvsekel.

Af † *E. Marquard.*

Der er et gammelt Ord, der siger: De Døde rider hurtigt. Man behøver ikke at gaa til de Døde for at konstatere Rigtigheden heraf. Hvis man bliver tilstrækkelig gammel, saa gammel, at man fra de Aktives Række gaar over til Pensionisternes Brigade, vil man Tid efter anden faa Lejlighed til at konstatere, hvor fjærne de Tider, da man selv var ung, ligger for den nuværende Generation, og hvor ukendte Datidens Begivenheder og Mennesker er for dem. Selv har man jo forlængst opdaget, at man ved ligesaa lidt om de Tider, der ligger forud for ens egen Tiltrædelse. Ikke blot Fremtiden, men ogsaa Fortiden skjuler sig bag et Slør, og hvis ikke afdøde Arkivar A. Thiset havde udgivet sit levende og oplysende Foredrag: »For 40 Aar siden. Minder fra det gamle Geheimearkiv« (trykt i »Fra Arkiv og Museum«, Serie 2, Bind 1), vilde vi i Virkeligheden være næsten uden Erindring om det gamle Arkiv. Sløret for Fremtiden kan ingen løfte, men maaske kan de Smaatræk, som jeg her skal meddele, i nogen Grad bidrage til at bevare Mindet om Rigsarkivet, som det var i dets første halvthundrede Aar.

I September 1893, da jeg første Gang satte min Fod i Rigsarkivet, saa Slotsholmen og Rigsarkivets Omgivelser ganske anderledes ud end nu. Kom man fra Højbro, havde man paa højre Haand Slotskirken og derefter den mægtige Slotsruin med gabende, røgsværtede Vinduesaabninger. I de nederste af disse og ind over Ruinens Indre var der over Kælderetagen lagt Tagpap for at beskytte det underliggende Murværk mod alt for stærk Ødelæggelse, men hele det mægtige Ruinkompleks oven over stod og smuldrede langsomt bort, medens vilde Blomster og Græs hist og her voksede frem i Revnerne. Zahlkammerporten var ikke nær saa høj eller bred som nu, da Færdslen har krævet den udvidet, men derimod var Ministerialbygningen den samme. Indeklemt mellem denne og Zahlkammerbygningens tværgaaende graa Cementfaçade laa en ret smal, rød Murstensbygning med ét fire Fags Vindue i hver af de 3 Etager, og paa den anden Side af Zahlkammerbygningen, inde i den nuværende Rigsdagsgaard, havde man ogsaa her, paa højre Haand, Slottets trøstesløse Brandtomt, og paa venstre Haand Det Store Kgl. Biblioteks lange, ensformige, cementgraa Façade. Mellem denne og Zahlkammerbygningen

laa en uanselig rød Murstensbygning som den i Hjørnet paa Slotspladsen, blot bredere, idet denne Del havde 3 store Vinduer i hver Etage, og over den øverste en smallere Opbygning, en Slags Kvist, med en Frontespice. Disse indeklemt Murstensbygninger var Rigsarkivets daværende Ansigt ud imod Omverdenen.

Indgangen til Rigsarkivets 1. Afdeling med Læsesalen var dengang ad en lille Dør i Hjørnet af den nuværende Rigsdagsgaard. Paa ens Ringning blev Døren aabnet af den strængt udseende, flittige og meget propre Portnerkone, Fru Jørgensen, der var gift med det i Thisets Minder omtalte Bud Jørgensen. Dermed gik man lige ind i Gehejmearkivets historiske Atmosfære. Gennem en kold Gang, hvis Stengulv altid var fugtigt og hvis Luft følte raa, kom man op ad en Stentrappe, fra hvilken Indgangen til Læsesalen var paa 1. Sal. Muren, i hvilken Indgangen til Læsesalen fandtes — og endnu findes — er, som alle Murene i denne Del af Rigsarkivet, af en mægtig Tykkelse. De er bygget af to Mure af mægtige Mursten, mellem hvilke der er fyldt Kalk og Brokker, der danner en saa haard Masse, at det næsten er umuligt at hugge sig igennem dem. Vinduesfordybningerne er saa store, at man kunde bruge dem som Kontorer, da det gamle Læsesalslokale for nogle Aar siden gennemgik en Hovedreparation, saa Personalet ikke kunde opholde sig der. I en af dem stod saaledes et stort Skrivebord, en lille Reol og flere Stole. Hele dette mægtige Bygningsværk stammer fra Christian IV's Tid og er saa solidt, at det under Besættelsen blev betegnet som Hovedstadens mest bombesikre. For Vinduerne er der Jernskodder, hvis 2 Fløje ligesom de gamle Jerndøre er haandsmedede.

Traadte man fra den raakolde Trappegang ind i Læsesalen, var det som at komme ind i en lys og lykkelig Verden. Solen straaede ind ad de høje og brede Vinduer med Udsigten over de gamle, skønne Bygninger, Bøssemagerens Bolig og Geværfabrikken til Højre, det kantede Trappe-taarn og Rigsarkivets høje Bygning med Generalstabsbygningen som Fortsættelse til Venstre. Længere ude saas Havnen og bag denne Burmeister og Wains Skibsværft med sin levende Travlhed og Larm. Hvor historisk alt dette virkede, fik vi et Bevis paa, da et Filmsselskab i Stumfilmstiden optog en Del af en Tordenskjoldsfilm dér. I Bøssemagerens Vindue saas først en skøn Dame, som Tordenskjold hilste op til og talte med, og lidt efter saas her den svenske Kommandant, medens Tordenskjold efterfulgt af en Baadsmand med dragen Huggert, øjensynlig raabte de berømmelige Ord op til ham: Hvad Dælen nøler I efter!

Men inde i Læsesalen herskede der dyb Stilhed. Al Samtale skete i en sagte Tone, og ved Bordene sad lærde Granskere af Historien bøjede over store Folianter og guldne Dokumenter. Man indaandede den svage, ejendommelige Duft af muldnede Papirer, som dengang virkelig fandtes dér, og man følte en inderlig Respekt og Ærbødighed for disse Rum, der var Gemmestedet for saa mange af den danske Histories ærværdigste Doku-

menter, lige fra de ældste, Aarhundreder gamle Pergamenter og til Ministrenes Betænkninger, det Grundlag, som al dansk Historieforskning maa bygge paa. Jeg glemmer aldrig den mærkelige, betagende Følelse, der greb mig, da jeg første Gang bragte Unionsbrevet fra Kalmar ind til en Besøgende, dette gamle, fine Papir, som Dronning Margrete havde holdt i sine Hænder.

Selve Læsesalen havde en lignende Virkning paa en. Rummet bestod af 9 hvidkalkede Hvælvinger. Det første til Venstre for den Indtrædende var skilt fra til Garderobe, det første til Højre var Taleværelse. De var adskilt fra Indgangsrummet og fra Læsesalen ved Trævægge, men Træværket naaede kun op til Begyndelsen af Hvælvingsskapperne. Fremmede lagde ikke altid Mærke hertil, og det kunde derfor godt ske, at de, naar Døren var lukket efter dem, begyndte at tale højt, saa hele Læsesalen kunde følge med i Samtalen, til den blev dæmpet ned. De to midterste Hvælvinger i selve Salen var naturligvis ikke optaget, men i Hvælvingerne ud mod Slotsgaarden og mod Proviantgaarden var der opstillet et Bord i hver, ialt 4 Borde med 4 Pladser paa hver Side, tilsammen 32 Pladser. Deraf optoges 8 Pladser af 1 Arkivar, Chefen for Afdelingen, 2 Arkivsekretærer, alle 3 kgl. Embedsmænd, og 4 Assistenten samt 1 Skriver, der alle lønnedes af Kontorholdet. Tilbage var der saa 24 Pladser til de Besøgende, hvilket dengang var tilstrækkeligt. For Publikum var der Adgang i Tiden fra Kl. 10—2, medens det fastansatte Personale baade før og efter denne Tid havde Lov til at opholde sig der og drive sine egne Studier. Hvor stærkt Forholdene dengang endnu var præget af Gehejmearkivets Eksklusivitet, fik jeg at mærke, da jeg paa en Tid, da jeg arbejdede som en Slags løs Medhjælper i Arkivet og ogsaa ekspederede de Besøgende paa Læsesalen, altsaa havde fri Adgang til alle Hvælvingerne i *Arkivtiden*, bad om Tilladelse til at komme Kl. 9 for selv at drive Studier. Efter lange Overvejelser meddelte den iøvrigt altid elskværdige Arkivar mig, at det ikke kunde tillades, da det ikke var sikkert, at der altid var en af det faste Personale til Stede, og selv da jeg tilbød i saa Tilfælde ikke at gaa ind, før en af dem kom, blev Afslaget fastholdt, da man paa den anden Side ikke vilde have, at jeg skulde spille min Tid ved at gaa forgæves. Saa mærkeligt dette end ser ud, maa man ikke glemme, at der laa noget reelt til Grund for Afslaget: Den stærke Ansvarsfølelse overfor de historiske Aktstykker og deres Bevarelse for Nutiden og Eftertiden. Denne til det yderste gennemførte Følelse af, at man havde en absolut Forpligtelse til at vogte og skærme dem, forstod jeg. I mit stille Sind bøjede jeg mig for den, selv om jeg var ked af at være afskaaret fra eget Arbejde; thi i *Arkivtiden* kunde og maatte der selvfølgelig ikke foretages privat Arbejde. Jeg har ikke saa sjældent truffet Folk, som mente, at de Arbejder, som Medlemmer af Personalet udgav, det være sig specielle Afhandlinger, Bøger eller de Kildepublikationer, der blev udgivet af Arkivet, blev udarbejdet i

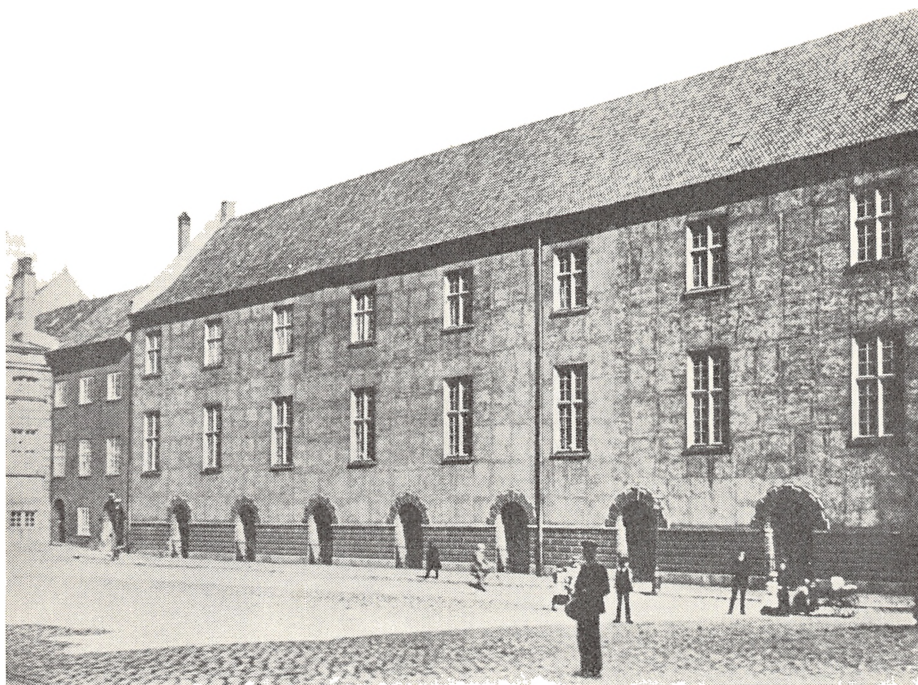

J. Rauchs og II. Eegbergs Billede af Geheimearkivet og Det kgl. Bibliotek fra 1749
(Dansk Folkemuseum).

Tjenestetiden. Det er ganske urigtigt. I Tjenestetiden havde der simpelthen ikke været Tid til det, og selvfølgelig var det heller ikke tilladt.

Medens 1. Afdeling, den historiske, i det væsentlige faldt sammen med det tidligere Gehejmearkiv, var 2. Afdeling faktisk identisk med det tidligere »Kongerigets Arkiv«, der omfattede Centraladministrationens Arkivalier, væsentlig efter 1660. Indgangen til denne Afdeling var fra Slotspladsen ad Kancellitrappen, og Lokalerne, der laa paa 2. Sal, var to lavloftede, hyggelige, men gammeldags Kontorer. Hvor gammeldags alting var endnu dengang, kan ses af, at Indfyringen i Kontorenes Kakkellovne skete fra Gangen udenfor. Gennem Indfyringsdørene fyldte ministerielle Bude Ovnene med store dejlige Brændeknuder, der gav en glimrende Varme. Dette gjaldt for alle de ministerielle Kontorer paa Slotsholmen. Brændet blev kørt ind fra Statens Skove og stablet op i Kældrene, hvorfra nogle Arbejdsfolk hentede det op, savede det i store Brændeknuder og i store Kurve bar det op i Bygningerne til Indfyringsstederne.

Fra disse to Kontorer foregik Ekspeditionerne til Ministerierne. Her mødte de ministerielle Embeds- og Bestillingsmænd med deres skriftlige Rekvisitioner af Sager. Det var som Regel Assistenterne, ofte Fuldmægtigene, men kun sjældnere Kontorcheferne. Det gav navnlig de vordende Embedsmænd en ikke ringe Indsigt i og Kendskab til Arkivaliernes Hen-

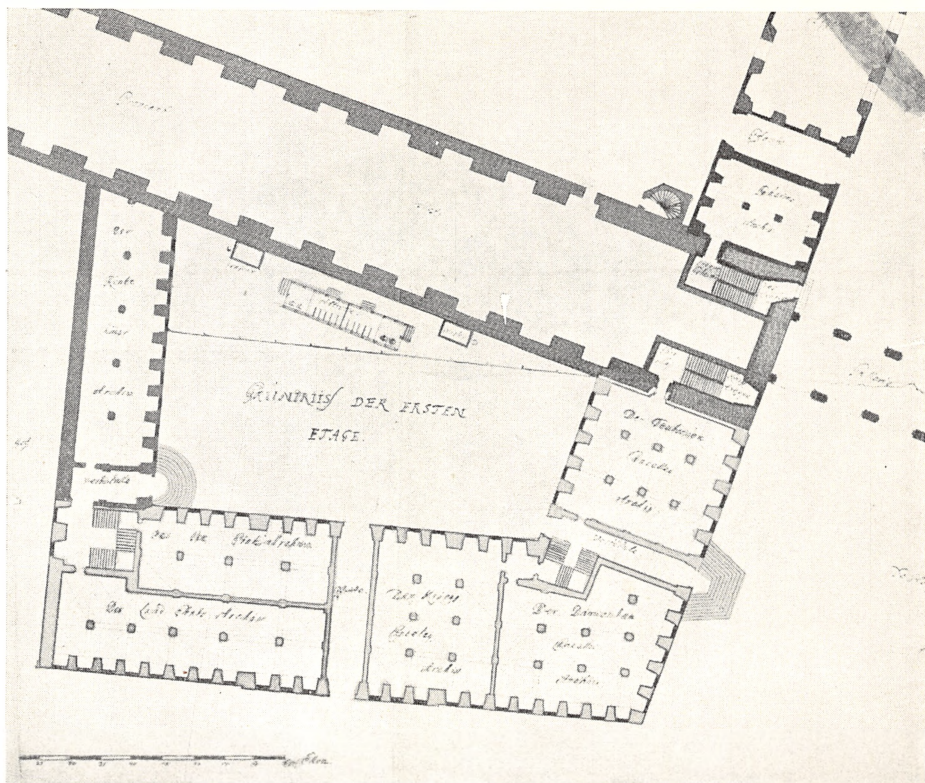

Rigsarkivets nuværende Hovedfløj før Ombygningen.

læggelsessystem. Dengang fandtes jo ikke Kontoristklassen, som nu næsten helt besørger dette Arbejde.

Forbindelsen mellem 1. og 2. Afdeling var ret besværlig. Fra Gehejmearkivtrappen skulde man ind igennem 2. Afdelings Magasiner op ad en Trætrappe i disse og gennem et Par Gange, før man naaede ind i Kontorerne. Man havde en Fornemmelse af, at Afstandene mellem Afdelingerne var meget stor.

Der var i det hele taget langt mellem Arkivets forskellige Magasiner eller — som de dengang endnu med god Grund kaldtes — Hvælvinger. Det var en Følge af, at Sammensmeltningen mellem Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv var rent formel, kun gennemført paa Papiret. Den havde ikke medført en lokalemæssig Samling af de to Arkiver, de var ikke blevet en organisk Helhed. Arkivalierne blev jo liggende, hvor de laa, og en Flytning til samlede Rum lod sig ikke gennemføre dengang. Dette skete først ved Ombygningen, som sluttede i Aaret 1912. Derved blev Det Store Kgl. Biblioteks gamle Bygning ombygget til Rigsarkivet, hvis Magasiner derved samledes til en retvinklet Bygning med to Fløje, den største ud til Rigsdagsgaarden og den kortere, der støder op til Generalstabsbygningen. Den nye Bygning er selvfølgelig langt mere praktisk end de gamle Rum, men disse havde en Patina og en historisk Kolorit over sig, som kun den gamle, hvælvede Del af Arkivet har tilbage, men som den moderne Del af Bygningen med sine Jernbetongulve, sine

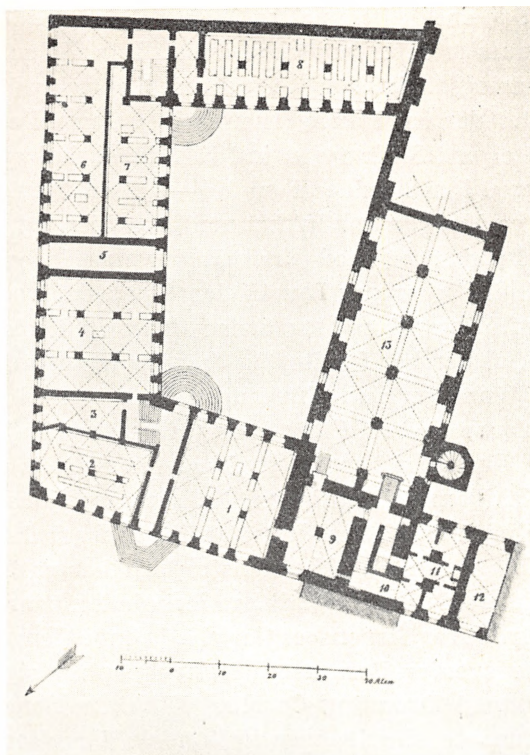

I. C. Ernsts Tegning af Kancellibygningens første Etage.

Ristegulve mellem hver anden Etage og sin hele moderne Udformning vanskelig kan faa. Dog maa det siges, at Udstyret gennem Døraabningerne i den nye Fløjs 8 store Rum er smukt og særpræget.

Maaden, hvorpaa Sammenslutningen af Arkivhælvingerne til Rigsarkivet var sket, havde medført en Overdragelse til dette af en Række gamle og særprægede Bygningsrum, spredt over et stort Omraade. Ved Gehejmearkivtrapperne — den Stentrappe, ad hvilken man fra Indgangen kom op til Læsesalen — laa øverst oppe et lille Rum, der aldrig benyttedes. Der fandtes nogle Reoler med gamle, tildels skønt indbundne Bøger, et Bord og et Par gamle, skindbetrukne Stole. Vinduet var saa stort, at det næsten virkede som et Ateliervindue. Det hele lignede et gammelt Rum paa en historisk Gaard, støvet, hengemt, forglemt, og med sin smukke Udsigt over Proviantgaarden, Havnen og Christianshavns grønne Volde og Voldtræer vilde det have været et fortryllende Studerekammer for en lærd Forsker, hvis det ikke om Sommeren havde været saa hedt heroppe, at man var ved at tabe Vejret i Løbet af faa Minutter, og Sveden sprang ud af alle Porer. Det gamle Rum sov derfor uforstyrret sin Tornerosesøvn.

I Etagen nedenunder fandtes der et hvælvet Arkivrum med et bredt

Plan af Kancellibygningen efter Thurah 1746 og af Gehejmearkivet og Proviandhuset 1884.

Nr. 1—8 omfatter Kancellibygningen, Nr. 9—12 Gehejmearkivet og Nr. 13 Proviandhuset.

Tegnforklaring: 1. Danske Kancellis Arkivhvelving, 2. Rentekammerets »Slotsplads Arkiv«, 3. Hofrettens Arkiv, 4. Tyske Kancellis Arkiv, senere Finanshovedkasse, 5. Porthvelving, 6. Krigskancelliets Arkiv, 7. Rentekammerets »gamle Arkiv«, 8. Rentekammerets »store Arkiv«, 9. Arkivhvelving, 10. Arkivets Trappe, 11. Oprindelig Arkivhvelving, senere Lejlighed for Arkivets Bud, 12. Porthvelving til Proviandgaarden, 13. Christian IV.s Hvelving (efter A. D. Jørgensen: De danske Rigsarkivers Historie S. 328 f.).

Vindue ud mod Slotspladsen. Rummet, der bl. a. indeholdt Arkivalier vedrørende Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, var ikke særligt paa-faldende. Men lige overfor Indgangsdøren fandtes der paa den anden Side af Afsatsen en mystisk Dør med et Par Trappetrin. Det første Indtryk af Mystik fik man, naar man saa paa Laasen under Dørhaandtaget: Nøglehullet var dækket af en rund, forsiret Plade, der ikke var til at flytte fra Stedet. Tilfældigvis opdagede jeg en Dag, at der i denne Plade fandtes en næsten usynlig Stift: naar man trykkede den ind, kunde man dreje Pladen bort fra Nøglehullet, slap man Pladen for igen, blev Stiften af en skjult Fjeder trykket ind igen, og Pladen sad igen fast. Men nogen Nøgle, der kunde aabne denne hemmelighedsfulde Dør, havde man ikke. Først mange Aar senere, da jeg viste Slotsforvalteren Døren, lykkedes det ham at aabne den og afsløre Hemmeligheden: Trappetrinene fortsattes opad til en nu tilmuret Indgang til Zahlkammerbygningen, men hvorfor der havde været denne Gang og hemmelighedsfulde Dør, er aldrig blevet opklaret.

Det var ikke den eneste hemmelige Gang, der fandtes i de gamle Arkivrum. Lige nedenunder dette fandtes et andet Rum: Udenrigske Hvælving, der var Opbevaringsstedet for de udenrigske Arkivalier indtil Aaret 1750. Her fandtes der en virkelig »hemmelig« Gang. Det var mærkeligt, at den sidste Reol ved Sidevæggen ind til Ministerialbygningen var rykket ud fra Væggen i en Bredde af en $1\frac{1}{2}$ —2 Alen. Den øverste Aabning mellem Reolen og Væggen var lukket med Brædder, og under denne var der bygget en Bræddevæg med Træloft, der naaede over den nederste Tredjedel af Vinduet, der gav Lys til den Gang, der var skabt her. Ved Ombygningen af Rigsarkivet blev denne Gang og Reolen revet ned, og det viste sig da, at der her fandtes en Jerndør fra Ministerialbygningen, og at man fra denne gennem Trægangen kom hen til en snæver Murstenstrappe, fra hvis Fod en Gang førte videre gennem Zahlkammerbygningen over til Christiansborg Slot, d.v.s. før Slottets Genopførelse til Kontorerne i Zahlkammerbygningen. Nu foregaar Forbindelsen mellem Ministerialbygningen og Slottets Rigsdagsfløj gennem det tidligere Arkivrum i øverste Etage, medens Murstenstrappen her er tilmuret. Mystisk saa det hele imidlertid ud, og Mystikken forhøjedes, naar man fik at vide, at Gangen blev kaldt for Struensees Gang. Ad denne Gang havde Struensee fra Bygningerne overfor Børsen om Natten begivet sig over til Slottet til Stævnemøde med Dronning Caroline Mathilde. Senere har jeg hørt fortælle, at Struensee skulde have haft nogle Værelser i Forbindelsesbygningen mellem Slottet og Slotskirken og skulde have benyttet Gangen, naar han begav sig over til disse. Om noget af alt dette er sandt, ved jeg ikke, men det er jo ikke unaturligt, at saadanne Fortællinger vokser op om og knytter sig til hemmelighedsfulde Gange i gamle Bygninger. Maaske er det hele et Eventyr, Dronning Caroline Mathilde og Struensee faar jo Skyld for at have holdt Stævnemøder saa mange Steder, men man behøvede jo heller ikke at tro paa dette Eventyr for at føle den historiske Tone, der hvilede over disse og andre af Rigsarkivets Hvælvinger¹).

I Stueetagen kom man fra Stengangen ind i et højthvælvet Rum, lige under de to fornævnte. Her var Danske Kancellis ældste Arkivalier indtil Aaret 1660 opbevaret. Herfra naaede man ind i Kancelliarkivet fra 1660—1848. Det havde oprindeligt været et fint udstyret Rum. Paa tværs af det var der opstillet en Række dybe, bruntmalede Skabe, der naaede op til Begyndelsen af Hvælvingsskapperne. De havde oprindeligt været forsynet med store Døre, saa de kunde lukkes. I Reolerne var der Gennemgangsaabninger og oven paa dem i Hvælvingsskapperne var der anbragt

¹) I Hofkronik s. 138 ff. har Chr. Elling påvist, at Struensees værelser lå i »Løngangen til Kancelliets nederste Mezzanin«, altså i løngangsløjen, der fører fra ministerialbygningen til slottet. Struensee havde dog også en aftrædelseslejlighed i et af de to nederste stokværker af løngangen fra slottet til kirken, lige under dronningens gemakker (anf. sted, s. 146).

de skønne udskaarne, farvede og forgyldte Dekorationer, der senere er flyttet over til Rigsarkivets nuværende Lokaler. Hovedskjoldet, der viser Danmarks gamle Rigsvaaben med Vildmændene og Hermelinskaaben, er nu opsat i Rigsarkivets Forhal mellem Læsesalen og 2. Afdelings Kontorer, medens de andre Skjolde, der hver viser et enkelt Felt af Rigsvaabenet, findes i Forhallen, i Læsesalen og i de nævnte Kontorer. I disse sidste er de anbragt i Hvælvingsbuerne over Reolerne, men skønt de her tager sig udmærket ud, kan man dog vanskelig gøre sig Begreb om, hvor virkningsfulde de var paa deres oprindelige Plads i Kancellihvælvingen over de store Arkivskabe. Rummet var forlængst blevet ødelagt ved, at der mellem de gamle Arkivskabe var opstillede mægtige, umalede Reoler, der gik helt op til Loftet. Det var den i Arkiver stadig tilbagevendende Pladsmangel, der havde foraarsaget denne Vandalisme, men man kunde dog endnu faa et Indtryk af, hvor fornemt og fint dette Arkivrum havde virket, da det blev taget i Brug i 1720.

Flere af de andre Arkivrum, saaledes »Store Arkiv« og Krigsministeriets Arkivrum, i hvilket vi dog kun havde en lille Del Arkivalier anbragt, var ligeledes store, hvidkalkede, hvælvede Rum og virkede ogsaa smukt, men her var der opstillet simple Træreoler, der i alt Fald ikke fremhævede Rummenes Skønhed. Skønhed i Forbindelse med et Præg af historisk Ælde var derimod ejendommeligt for det store Arkivrum, der laa paa venstre Side af Grønnegaarden, og som kaldtes »Gamle Arkiv«, og som sikkert har været det oprindelige Rentekammerarkiv. Kom man ind igennem den gamle, haandsmedede Jerndør, stod man i et stort Rum, bestaaende af hvidkalkede Hvælvinger med en Række brunmalede Reoler. Paa Enden af hver af disse var der malet et Landsdelsvaaben, men Malingen var haandværksmæssig, ejendommelig uden at være klodset, men karakteristisk for det jævne Haandværk i Begyndelsen af 1700-Tallet. Gik man langs den første Reol til Højre mellem denne og Væggen, kom man til en flere Meter dyb, bælgmørk Krog, hvis Hensigt var ganske uforstaaelig; rimeligvis var den opstaaet ved Fraskillelse af et Rum til Kontorbrug el. lign. Mærkeligst var dog Lyset herinde. Vinduerne var Dobbeltvinduer, de yderste var moderne, klare Ruder af almindelig Størrelse, men de inderste var gammeldags, smaa og helt grønne af Ælde, saa hele Rummet var fyldt med et grønligt Skær, omtrent som man i Eventyrene tænker sig Lyset paa Bunden af Havet. Men aabnede man et af de inderste Vinduer, strømmede det klare Dagslys ind fra Grønnegaarden med den grønne Græsplæne og det grønne Træ midt i. De laa badet i det stærke Sollys, der ogsaa fik Proviantgaardens gamle røde Mursten til at skinne. Det var et betagende Syn, og jeg maa tilstaa, at jeg flere Gange uden egentligt Ærinde er gaaet herover for i nogle Minutter at nyde den mærkelige Følelse af svunden Historie, som her greb den, der ikke blot levede i Nutiden, men ogsaa i Fortiden.

Nu er alle disse Rum ændret og nogle af dem delt. Der er nu Kontorer

i dem, moderne Kontorer, Finanshovedkassen i »Gamle Arkiv«, Statsgældskontoret i Kancelliarkivet, ogsaa Hvælvingen mod Hjørnet af Slotspladsen overfor Børsen er afstaaet til Kontorer. Der er intet at sige dertil, og Rigsarkivet har dog endnu en Del af Gehejmearkivets Rum tilbage. Man kan jo ikke lave alting om til Museumsrum, men jeg er glad ved at have set og arbejdet i disse gamle fortryllende Rum, medens de endnu havde deres gamle Udseende.

Uforandret er derimod en anden Hvælving, den saakaldte Christian IV's Hvælving, som endnu eksisterer uforandret, men som ved Ombygningen blev afstaaet til Krigsministeriet, og hvor bl. a. Hærens Arkiv nu har hjemme. Det er saa meget mere mærkeligt, at den daværende Rigsarkivar afstod det, som man lod Rigsarkivet beholde de tre Etager ovenpaa denne Hvælving. Her havde 2. Afdeling haft en stor Del af sine Arkivalier, og den har dem endnu. Etagerne her var adskilte med Bræddegulv, der hvilede paa mægtige, gamle Egebjælker; de var brandfarlige nok, og Støv, Snavs og Kalk fra Tagstenene sivede ned gennem de utætte Gulve og dækkede Arkivpakker og Gulve, ja det er endogsaa hændt, at Vandet fra den smeltende Sne paa det altid utætte Tag er løbet ned paa Gulvet for ved pludseligt Omslag til Frost at fryse til den yndigste Glidebane. Disse Etager blev afløst af Jernbetonkonstruktioner og Taget dækket med brandsikkert Materiale, hvilende paa Betonlægter og i Spær. Selvom der aldrig har været nogen direkte Forbindelse mellem disse Etager og Christian IV's Hvælving, synes man alligevel, de hører sammen, og at det var Synd, at denne Hvælving blev afgivet fra Rigsarkivet. De to mægtige Hvælvingsrækker, der fra Pillerne og hen over Hvælvingerne og ned ad den modsatte Murside havde brede Murstensbaand, der pyntede svært op i det hvidkalkede Rum. Hvælvingen havde været brugt som Arkivrum i Menneskealdre, bl. a. for de landmilitære Arkivalier, ligesom dens Fortsættelse, Hvælvingen med Marinens Arkivalier. Den kunde bruges — som den endnu bruges — til Arkivrum, og dens Skønhed vilde have passet godt ind i den gamle Del af det nuværende Rigsarkiv.

Den daværende Rigsarkivar stræbte særlig efter at faa forholdsvis lave, praktiske Arkivrum, og det fik han ogsaa overalt, hvor Forholdene gjorde det nødvendigt, i 2. Afdelings brandfarlige Fløj og i det gamle kgl. Biblioteks Fløj, alt det, der nu udgør Hovedparten af Arkivmagasinerne. Maaske havde han ikke rigtig Sans for Skønheden i de gamle historiske Rum og for, hvor passende en Ramme de danner om de gamle Arkiver. Hvor smukt præsenterede ikke det gamle Rum paa den anden Side af Gehejmearkivtrappen og ovenover 2. Afdelings Kontorer sig, da de gennemgik en Hovedstandsættelse for faa Aar siden. I Rummet stod opstillet de gamle mægtige Egeskabe, der er forsynet med store, haandsmedede Jernhanke. De ældste var lavet i 1680'erne og stod i Kælderen paa Rosenborg. Herfra blev de af Baadsmænd fra Holmen i Aaret 1720—

Proviantgaarden med Gehejmearkivet i Baggrunden. Farvetegning af Chr. Hetsch paa en Skærm i Rigsarkivet. Ca. 1860.

21 baaret over til Slotsholmen og anbragt i denne Hvælving. De indeholdt dels Kongehusets Arkiv, dels Samlingerne af Pergamenter m. m., og morsomt er det, at de gamle, oprindelige, haandsmedede Laase med deres Fjedre den Dag i Dag virker, som var de lavet igaar. Da disse Skabe for en Tid blev flyttet ud, virkede det tomme Rum med sine store Vinduer og de gamle Jernskodder og med det sort- og hvidtavlede Guld som en skøn Helhed, et betagende fint Rum. Da Skabene atter blev flyttet ind, havde Arkitekten udarbejdet en anden Plan for deres Opstilling, saa Rummet nu kommer langt bedre til sin Ret end i tidligere Tider.

Der var ogsaa en anden Ting, der havde gjort sit til at skæmme dette Rum indtil Ombygningen. De tre yderste Hvælvinger mod Gaardsiden havde nemlig ved Hjælp af Bræddevægge været skilt fra som to Rum, i hvilke Egeskabene med Kongehusets Arkivalier var stillet op langs Væggene. Her sad Konferensraad Wegener den brave og førte sine af A. Thiset omtalte Konversationer om »Familjen paa Lolland«. Det forreste benyttede i min Tid Rigsarkivarerne A. D. Jørgensen, C. F. Bricka og V. A. Secher som Kontor. Sidstnævnte flyttede dog snart ind i det inder-

Egeskabshvelvingen før Ombygningen i 1939.

ste af disse. Da de tynde Brædevægge med Rørpuds faldt, fik den gamle Arkivsal en Størrelse og et Lys, som vi aldrig havde kendt før. I de to sidstnævnte Kontorer var de gamle sorte og hvide Marmortavl blevet fjernet, og der var blevet lagt Trægulv i Stedet. Heldigvis lykkedes det Arkitekten trods store Vanskeligheder at skaffe nye, saa Salen nu fremtræder i sin oprindelige Skikkelse.

Man vil forstaa, at alle disse spredt liggende Rum kunde kræve megen Tid til Ekspeditionerne. Skulde man hente Pakker i Store Arkiv, maatte man først gennem nederste Hvælving med Danske Kancellis ældste Arkivalier; man lukkede sig ind ad en almindelig Trædør fra Stengangen. Saa gik Turen gennem Kancellihvælvingen. Med en gammel, haandsmedet stor Nøgle laasede man sig ind ad en gammel Jerndør, gik gennem det reolfyldte Rum og laasede sig ud ad endnu en gammel Jerndør. Saa fra Kancelligangen ned i Grønnegaarden, op ad en anden Stentrappe og ind i Gangen, hvor man igen aabnede en gammel Jerndør med en stor, gammel Nøgle. Saa stod man i Store Arkiv. Derefter skulde man tilbage med Pakkerne eller Protokollerne gennem alle de samme Døre, som alle igen skulde laases op og i. Skulde der hentes mange Arkivalier, maatte man gaa flere Gange. Det kunde tit være et Slæbearbejde. Som f. Eks. dengang, da en Postassistent, der var begyndende Lokalhistoriker og vilde skrive Amagerlands Historie, havde forlangt alle de Sjællandske Registre og Tegnelser indtil 1660, en lang Række tykke Protokoller i Folioformat, og efter at have afleveret dem igen, sagde: Ja, nu har jeg gennemgaaet dem paa Stikordet Amager, men jeg glemte at se efter under Dragør, saa nu maa jeg have dem igen. Arkivassistenterne og Arkivsekretærerne, først og fremmest naturligvis Assistenterne, maatte selv bære alle Arkivalierne op og ned, ogsaa fra 2. Afdelings langstrakte Arkivrum i 3 Etager, og enhver skulde igen sætte de Ting paa Plads, som han havde taget frem. Det højeste, Budene maatte benyttes til, naar der var særlig store Masser, var at bære Arkivalierne i store, fyldte Bærekurve op og anbringe dem lige indenfor Indgangen til hvert Rum, men saa maatte man selv bære dem paa Plads. Ingen tænkte dengang paa, at der var noget urimeligt i at benytte videnskabeligt uddannede Mennesker dertil. Det var først mange Aar senere, at en Dr. phil. fandt det urimeligt, at han skulde bruges til at slæbe Folketællinger ind til de mange Slægtsforskere. Først i de senere Aar er dette blevet anderledes, først fra Aaret 1912 af har man faaet Elevatorer og Vogne, som Arkivbetjentene bruger til dette besværlige Arbejde.

Nu behøver man heller ikke mere at vandre den lange Vej fra den ene Hvælving til den anden. Alle Magasinerne er samlet i en retvinklet, brandsikret Bygning med to Fløje, der begge udgaar fra Midterpartiet, den korteste langs med Proviantgaarden hen til den gamle Generalstabsbygning med 3 Etager, den anden, væsentlig det tidligere Store kgl. Bibliotek, langs Rigsdagsporten forbi Slottets næste Tværbygning, paa 8 Etager. Undertiden er jeg ved Omvisninger blevet spurgt, hvor stort Rigsarkivet egentlig er. Jeg har da fortalt, at hele Bygningen fra Brandmuren mod Tøjhuset og til Brandmuren mod Generalstaben har en Længde af 200 Skridt, at Hovedelevatoren er næsten et Minut (57 Sek.) om at hæve sig fra Stueetagen til næstøverste Etage, at vi efter Ombygningen ved at lægge Arkivalierne i Hyldehøjde kunde lægge en Stribe fra København til Korsør. Nu er der langt flere.

Men stærkest virkede det vistnok paa Forstaaelsen, naar man oplyste, at den længste Magasinfløj bestod af 8 Etager, hver Etage med 8 Rum, hvert Rum med 8 Reoler, hver Reol med 8 Piller, hver Pille med 8 Hylde og hver Hylde af en Længde paa 1 til 1,25 Meter. Og hele dette Rum, hver Reol og hver Hylde, var fyldt med Arkivalier. Jeg har altid foreslaaet Tilhørerne at regne Antallet af Meter ud. At regne de første 2—3 Tal ud, var nemt, det 4. lidt vanskeligere, men allerede ved det femte stoppede de op.

Sammenlægningen af Gehejmarkivet og Kongerigets Arkiv til et samlet Rigsarkiv var, da jeg begyndte at arbejde her, kun en halv Snes Aar gammel og havde naturligvis ikke ændret noget i de ydre Former. De enkelte Arkiver, ogsaa de, der fra forskellige Ministerier overgik dertil, laa i alt væsentligt i de samme Rum, hvilket naturligvis var saare upraktisk, ogsaa fordi Rummene ved Afleveringerne fra Ministerierne, som foregik flere Gange om Aaret, stadig fyldtes mere og mere. Ret hurtigt begyndte man derfor med stor Iver at arbejde for at faa Rigsarkivets Bygning udvidet eller faa bygget en helt ny Bygning paa Slots-
holmen. Det mislykkedes dog Gang efter Gang. Det var først Rigsarkivar Dr. V. A. Secher, som fik gennemført den store Overbygning, hvorved alle de forskellige Dele af Arkivet blev samlet til en Helhed. Dr. Secher interesserede sig ikke for at beholde de gamle hvælvede Arkivrum, naturligvis bortset fra selve Kærnen, det gamle Gehejmarkivs Hvælvinger. De var upraktiske, fordi man altid skulde anvende Stiger for at naa op til de øverste Hylde, og Lysset i dem var meget daarligt. Man havde ikke elektrisk Lys, og paa Grund af Brandfaren, som man altid var ængstelig for, ikke mindst siden Slotsbranden, maatte der heller ikke anvendes aabent Lys i Hvælvingerne. I Efteraars- og Vintermaanederne benyttede vi derfor Lygter med Stearinlys. De almindelige firkantede Staldlygter var de mindst generende, men de egentlig hertil bestemte Lygter var nogle klodsede, henved 30 cm høje og vel ca. 20 cm brede brunlakerede Haandlygter, der i Forsiden havde et plant Glas, medens Bagsiden var buet. Her var der anbragt et Par tynde Haandtag. Med dette tunge Monstrum i den ene Haand maatte man gaa op ad de høje Stiger og ved det ikke særligt gode Lys finde frem, hvad der skulde bruges, forsigtigt pille det ud med én Haand og saa varsomt liste sig ned ad Stigen med Lygte og Pakker i hver sin Haand. Det var vel nok noget risikabelt, men det var vi ikke bange for. Vi indlod os oftere på risikable Ekspeditioner. Paa de fleste Reoler var der paa Træskillerummene mellem Rillerne anbragt lodrette Haandtag. Naar vi syntes, at det var for besværligt at flytte de høje, tunge Stiger, kravlede vi, ved at holde fast i disse Haandtag og sætte Taaspidserne paa Kanten af Hylde, op til de øverste Hylde og lirkede her Arkivpakkerne frem. Det mest risikable, jeg mødte, og som i nogen Grad skyldtes min ringe Højde (161 cm), var dog i Store Arkiv, hvorfra jeg skulde hente Zahlkasseregnskaberne til en Besøgende,

der gennemgik dem for Musikforlæggeren, Komponisten Hagen. Her maatte jeg kravle helt op paa den stejlt staaende Stiges øverste Trin, holde i Reolkanten og langsomt og forsigtigt liste Pakkerne ud og lade dem falde ned paa Stengulvet. Baade Pakkerne og jeg slap uskadt fra Vovestykket.

Alt dette blev ganske anderledes, da vi fik den nye Bygning. Dr. Secher vilde have nye, lyse Rum med godt Lys i Reolernes hele Længde, saa godt som det kunde opnaas indenfor de gamle Mure med de store, men upraktisk anbragte Vinduer, og det fik han gennemført. De Magasiner, vi nu har i Rigsarkivet, er saa lave, at selv jeg kan nøjes med 2-Trins Trappetiger for at naa op til de øverste Hylder, og ved Hjælp af Ristegulve i hver anden Etage lykkedes det at skaffe godt Lys over Reolerne.

Dr. Secher var ikke blot en fremragende Arkivmand, der bl. a. gennemførte det af A. D. Jørgensen først optagne Proveniens- eller Hjemmehørsprincip ved Ordningen af Arkivalier. Han var ogsaa en praktisk Mand, der havde sine egne Ideer om Udformningen af Lokalerne til dette specielle Brug. Han fulgte med i hele Byggevirksomheden, kontrollerede og lod alt kontrollere, gik rundt paa Løbebroer o. lign., sparede, hvor han kunde, og krævede, at Haandværkerne udførte Arbejdet paa den fastsatte Tid. Naar dette ikke skete, forlangte han, at de aftalte Dagbøder skulde erlægges, skønt Haandværkerne hævdede, at Indsættelsen af disse Dagbøder var en ren Formalitet. Kun ved Henvendelse til Ministeriet lykkedes det dem at slippe for Betalingen af Bøderne. Blid var Dr. Secher ikke, og hans voldsomme Sammenstød med Arkitekterne er velkendt.

Det vil altid være vanskeligt at gennemføre en Sammenslutning af to Institutioner, uden at der opstaar Vanskeligheder og Gnidninger. For Personalet kan det være svært at falde til Ro under de nye Forhold. Hvor rare og venlige end de enkelte Personer er, saa har hver af os dog sine »Nemheder«, der kan paavirke Omgivelserne ugunstigt, og inden man ved et Ord af det, er der skabt Modsætninger, der ikke altid er lige lette at faa udjævnet.

En af disse Smaating omtalte Arkivar Thiset engang overfor mig. Han havde, sagde han, i sin Tid straks protesteret, da der var Tale om at betegne de to Afdelinger som 1. og 2. Afdeling i Stedet for som t. Eks. den historiske og den administrative; for Betegnelsen 1. og 2. vilde hos den sidstnævnte let fremkalde en Følelse af, at den blev betragtet som den lavere, den underordnede, hvilket atter vilde fremkalde Modsætningsforhold, som kunde blive alvorligt nok. Desværre fik han Ret. Om der i denne Afdeling kan have været nogen, der kunde komme til at lide af det, vi nu kalder for et Mindreværds kompleks — det farlige Ord fandtes ikke dengang, men Mentaliteten var naturligvis en Realitet — eller om nogen i 1. Afdeling ved sit Væsen kan have virket overlegen ved en eller anden Lejlighed, ved jeg ikke, og jeg har aldrig kunnet faa den dybeste Grund til Uoverensstemmelserne opklaret. Det blev saaledes for-

talt mig, at der engang paa en fælles Skovtur blev holdt en morsom Tale af en Embedsmand i 1. Afdeling, i hvilken Taleren sammenlignede Embedsmændene i Arkivet med den kongelige Familjes daværende Medlemmer. Efter at have placeret dem alle paa nær den sidste, Arkivsekretær i 2. Afdeling, B., fortsatte han: »Og hvem skal saa B. være? Ja, det er da ganske klart, den eneste vi har tilovers, han maa være Prins Ferdinand!« B. blev aldeles rasende og vilde forlade Selskabet. Ingen bryder sig om at være Skive for en Vittighed i en morsom Selskabstale. Den Misstemning, der opstod ved denne Lejlighed, fik yderligere Næring ved den Stilling, som 1. Afdelings Ledelse paa et andet Omraade indtog overfor 2. Afdelings Personale. Fra Gehejmearkivets Tid søgte man at overføre den gamle Regel, at Personalet i 2. Afdeling ikke havde Adgang til at opholde sig i 1. Afdelings Hvælvinger og fremtage Arkiver til eget Brug her. Man motiverede dette med, at de som Følge af deres Ukendskab til disse Arkiver muligvis kunde bringe Uorden i Arkivalierne. Skønt de nu hørte til det samlede Rigsarkiv, vilde man nægte dem denne Ret. Det var urimeligt, og det satte naturligvis ondt Blod.

Alligevel kunde disse Misstemninger efterhaanden nok være blevet udjævnet, hvis ikke der var indtraadt andre Begivenheder. Den fine og elskelige Rigsarkivar C. F. Bricka, der efter A. D. Jørgensens Død var blevet dennes Efterfølger, døde efter faa Aars Forløb. Som de Kandidater, der maatte antages at være nærmest til Embedet, betragtede man, i alt Fald i Arkivkredse, Arkivar A. Thiset, den fremtrædende Adelshistoriker, der var Chef for 1. Afdeling, og Arkivaren i 2. Afdeling G. N. Kringelbach. Begge var Ansøgere og begge ønskede sikkert at faa Stillingen, navnlig vistnok Thiset. Jeg havde ikke noget afgjort Indtryk af, at dette Konkurrenceforhold i og for sig skærpede Forholdet mellem dem. Men noget uheldigere stillede Forholdet sig mellem det øvrige Personale i de to Afdelinger. Og saa indtraf der en Begivenhed, der forøgede Modsætningen ganske betydeligt.

Ved Rigsarkivar Brickas Jordefærd mødte det samlede Personale i Frederiksberg Kirke i Gala for at bære deres afdøde Chef til Graven. Da man tog Opstilling paa begge Sider af Kisten, kom der en eller to for mange over paa Kistens højre Side, og der skal da, som det bagefter blev paastaet, af 1. Afdelings Chef være blevet sagt, at de skulde over paa Kistens anden Side. 1. Afdeling skulde staa paa højre Side, 2. Afdeling paa dens venstre Side. Ved en almindelig Jordefærd vilde ingen have tænkt over dette, og skønt det foregik næsten ubemærket, blev det alligevel fra 2. Afdelings Side opfattet, som om 1. Afdeling vilde tiltage sig den finere Plads. Dermed havde Mindreværdskomplekset faaet et stærkt Skub fremad, og Uenigheden var i saa stærk en Udvikling, at den Plan om en samlet Henvendelse til Kultusministeriet om Udnævnelsen af en fælles Kandidat til Posten blev bragt i Fare.

Saa skete der endnu en Ting, der kom til at gribe afgørende ind i

Ovenstaaende Fotografi fandtes 1950 blandt Arkivar Christiansens Efterladenskaber. Det er efter Meddelelse af Frk. Elna Kringelbach taget ca. 1908 paa 2. Afdelings Kontor. Personerne er fra venstre til højre: Frk. Kringelbach, Arkivar Thiset, Arkivar Marquard og Frk. Ida Smidth (senere g. Sølling Jørgensen).

Begivenhedernes Udvikling. Dr. Secher var ved Oprettelsen af Landsarkivet for Sjælland af A. D. Jørgensen blevet indstillet og af Kultusministeriet udnævnt til Landsarkivar for dette Landsarkiv.

Som Landsarkivar viste Dr. Secher sin fremragende Dygtighed som Arkivmand og Organisator ved Arkivaliernes Indkaldelse, Opstilling og Ordning. Men i Løbet af forholdsvis faa Aar kom han i et stærkt Mod-sætningsforhold til A. D. Jørgensen, idet han stadig søgte at udvide sin Stillings Kompetence, bl. a. ved i mange Spørgsmaal at gaa direkte til Ministeriet uden om Rigsarkivaren, der var Chef for baade Rigsarkivet og Landsarkiverne, og da A. D. Jørgensen med Rette modsatte sig dette, voksede Uenigheden stadig. Det endte med, at Dr. Secher, der var Dr. jur., søgte bort fra Arkivvæsenet og fik Herredsfogedembede paa Lolland. Dermed syntes Striden endt.

Men kun tilsyneladende. Den blussede voldsomt op, da Rigsarkivar-embedet efter Brickas Død igen skulde besættes.

Secher meldte sig da som Ansøger, og det kom som en Bombe, især for 1. Afdeling, hvor han, trods sin ubestridelige Dygtighed som Arkivmand, ikke var altfor yndet. Han var i den Tid, da han var Herredsfoged, jævnlig kommet paa Læsesalen for at drive Studier, og havde, ved at tiltage sig visse Friheder, som f. Eks. ved at lade sig lukke ind igen efter

Salens Lukning Kl. 2 og fortsætte sit Arbejde, vakt nogen Irritation blandt sine tidligere Kollegaer. Da hans Genindtræden desuden vilde forhindre det ved Brickas Død forventede Avancement — et saadant saavel som en Oprykning til næste Lønningstrin skete dengang kun ved Afgang — og da man desuden frygtede Secher, gjorde man Forsøg paa at tilvejebringe Enighed om Kandidatspørgsmaalet. Det lykkedes ikke. Det var naturligt, at Landsarkiverne gerne saa Secher udnævnt, og ogsaa i Hovedarkivet var nogle stemt for ham, og selv om de øvrige var enige om at modarbejde ham, saa kunde man ikke enes om en Kandidat. Den endelige Henvendelse til Ministeriet udtalte kun Ønsket om at faa en af de to Arkivarer til Chef. Alle disse forskellige Henvendelser har vel nok voldt Ministeriet noget Besvær, men da Secher var en virkelig dygtig Arkivmand og tillige havde en stor Udgiver- og Forfattervirksomhed bag sig, kan det ikke undre, at Vægtskaalen hældede til hans Side. Ganske vist meddelte Kringelbach efter nogen Tids Forløb, at han trak sig tilbage, men da var det for sent: Secher var indstillet, og kort efter kom Udnævnelsen.

Secher, der havde taget det meget ilde op, at de to Afdelinger havde henvendt sig til Ministeriet med en Adresse om at faa en anden end ham til Chef, triumferede, og i 1. Afdeling gik der vilde Rygter om, at han havde truet med at rydde hele Afdelingen. Det er maaske overdrevet, men i alt Fald sendte han Thiset et Brev, i hvilket han udtalte, at i hans, Thisets, Tid var der ikke blevet bestilt noget, men nu skulde det blive anderledes, og »saadanne to grønne Dreng« som mig, den yngste, og den næst yngste Assistent lod man ikke arbejde paa egen Haand. Brevet var af en saadan Art, at Thiset omgaaende indgav sin Afskedsbegæring. Det var ikke Meningen. Der blev indledet en Mæglingssaktion af Professor Kr. Erslev, som havde arbejdet stærkt for Sechers Udnævnelse og derfor nødvendig vilde se Sagen ende paa den Maade. Thiset forlangte som Betingelse for at tage sin Afskedsbegæring tilbage, at hans Modpart skulde sende ham en Undskyldningsskrivelse. Det fik han ogsaa efter nogen Forhandling, men den syntes mig rigtignok at være saaledes affattet, at det var vanskeligt at faa Øje paa Undskyldningen. Det sagde jeg til Thiset, da han viste mig den, men det var dog en Slags Undskyldning, mente han, og han vilde meget nødvendig forlade Arkivet og sit Arbejde dér, som for ham næsten var en Livsbetingelse. Han var saaledes situeret, at han godt kunde have gjort det. De Aar, der fulgte efter, blev meget svære for ham. Han var fuld af den gamle Embedsmandsrespekt for de overordnede, der gjorde det næsten umuligt at sætte sig til Modværge mod en Overordnet; Secher var drøj og tit voldsom i sin Udtryksmaade og anede vistnok ofte ikke, hvilken Virkning hans Ord havde paa andre. Paa den anden Side var han heller ikke selv sensibel for stærke Svar. Da han engang paa Læsesalen bebrejdede mig, at jeg ikke havde rettet mig efter en vejledende Besked, som han faktisk ikke havde givet mig,

skældte han ligefrem ud, og da jeg troede, at nu var min Time slaaet, nu skulde jeg som en af Underskriverne paa Adressen smides ud fra Arkivet, hvad jeg ikke havde Raad til og derfor ikke godvilligt vilde finde mig i, svarede jeg igen, skønt jeg var forfærdelig angst. Han svarede hæftigt tilbage, og jeg gjorde det samme. Da han stampede i Gulvet, gjorde jeg ligesaa, hvorefter han røg ud af Salen og op i sit Kontor. Jeg gik lidt efter hjem, dybt nedtrykt, for en saadan Respektløshed overfor min øverste Chef maatte da absolut medføre, at jeg blev afskediget — jeg var som Assistent jo kun ansat paa Kontorholdsgodtgørelse og ikke af Ministeriet. Næste Dag kom han ned paa Salen igen og lod som ingenting. Saadan noget kunde han ta'e, men derimod ikke forsigtig Tilbagevigen eller Forsagthed. Man maatte blot ikke vise Angst for ham. Det irriterede ham.

Hvor alvorlige Forholdene var, ses maaske bedst af, at i Løbet af de nærmeste Aar lod først Arkivsekretær Grove sig forflytte til Landsarkivet, dernæst søgte Frk. Anna Hude Sygeorlov, først i 3 Maaneder, saa i et halvt Aar, hvorefter hun tog sin Afsked. Arkivassistent L. Bobé, den senere Dr. phil. og Kgl. Ordenshistoriograf, forlod Arkivet efter mange og alvorlige Sammenstød med Dr. Secher, og ogsaa Arkivsekretær Dr. phil. William Christensen søgte bort. Han vendte dog senere tilbage til Arkivet. For Thiset blev det drøje Aar, i hans Afdeling var der af dem, han havde samarbejdet med, kun de yngste Assistenten tilbage, og skønt han taalmodigt udførte det Arbejde, der blev paalagt ham — saaledes flyttede han hele Marinearkivet med egne Hænder og bar alle de ca. 400 Meter Arkivalier fra deres gamle Plads til deres nye, noget, hvortil man selvfølgelig burde have brugt Bude og ikke en Embedsmand med Kontorchefsrang og rig Viden. Men hans Taalsomhed hjalp ikke. Forholdet mellem ham og Secher bedredes aldrig. Overfor os yngre kom der i hans Væsen noget mildt og venligt, som virkede meget sympatisk. Han er vist den eneste Afdelingschef, der ved sin Tilbagetræden fik en fælles Gave af sit Personale, et Sølvbæger med Inskription. Man mærkede, at det rørte ham dybt.

Det var væsentlig 1. Afdeling, Striden gik ud over. Chefen for 2. Afdeling, den elskværdige og fornøjelige Arkivar Kringelbach, der altid havde en morsom Historie at fortælle, virkede altid i god Forstaaelse med Dr. Secher, men forstod ogsaa at afparere mulige Forsøg paa at ændre Forholdene i hans Afdeling. Han skulde nok værne om sine Folk.

Mange Tider er forløbet, siden jeg første Gang traadte ind paa Læsesalen og begyndte at arbejde for Arkivet. Mange forskellige Mennesker har jeg truffet, baade blandt Kollegaerne og blandt de Besøgende. Jeg husker det gamle Bud Jørgensen, der blev ansat af Konferensraad Wegener. Han skal i sine yngre Dage have lignet en rigtig Landsoldat, men var faldet svært af. Han kunde mange Historier om Konferensraaden. Nogle af dem har Thiset meddelt. Mig fortalte han engang, at det var Wegeners

Vane, naar han havde skrevet et Brev, at sende Jørgensen afsted med det. Ved sin Tilbagekomst fik han et nyt, og saa fremdeles. Han maatte kun besøge et ad Gangen. Men Jørgensen lurede ham. Med det første Brev gik han ned i sine egne Stuer, gik efter en passende Tid op og fik det næste Brev og saaledes videre, til han havde faaet det sidste. Saa besøgte han dem alle paa een Gang. Han havde mange Gange set Wegener skrive Breve. De blev tilsidst helt dækket af Snus og saa nærmest beskidte ud, men naar han var færdig, blæste han Snuset bort, og Brevet var rent og fint, ikke den mindste Plet paa det hvide Papir med den sirlige Skrift.

Budet i 2. Afdeling, Thoerkildsen, var ogsaa ret ejendommelig. Hans Hobby var Personalhistorie, navnlig Pensionssager (han udtalte Ordet bogstavret), og han havde skaffet sig et stort Kendskab til de herhen hørende Sager. Vilde man have en saadan Oplysning, kunde man altid faa ham til at skaffe den. Jeg har set ham fra den mørkeste Krog under en Trappe fremskaffe Oplysning om Dupuys Døtre i Løbet af mindre end 10 Minutter. Men det gjaldt om at finde ham. I nederste Etage havde han af Brædder og gamle Papplader bygget sig en lille Hytte, hvori der var en Bænk, en Slags Bordplade og en Hylde med nogle store Flasker Vand — han drak meget Vand og var ret fyldig —. Her residerede han, især om Vinteren, der jo altid var kold indenfor Magasinernes Mure. Her kunde man træffe den altid hjælpsomme Mand, hvis det passede ham. Ellers forsvandt han sporløst. Han havde i de dybe Viduesnicher, der gik op igennem alle 3 Etager, opstillet høje Stiger, og passede det ham ikke at tale med nogen, forsvandt han op eller ned ad Stigerne, og ingen fandt ham, før han selv vilde. Men spurgte man ham om noget, som han kendte til, var han den flinkeste og mest hjælpsomme Mand.

Et af de ejendommeligste Mennesker, jeg har mødt i de snart 57 Aar, jeg har arbejdet i Arkivet, var F. R. Friis, Sorte Friis, som han kaldtes efter sin mægtige kulsorte Haarfyldte, der forøvrigt i min Tid var blevet hvid. Han havde et stort, groft og plumpt Ansigt, men det lyste af Intelligens og Forskerglæde. Jeg har truffet Malcre, der var begejstrede over hans Fysiognomi, og i lang Tid var der hos en Fotograf i St. Kongensgade udstillet et Portræt af ham, et Hoved i naturlig Størrelse. Han elskede sit Forskningsarbejde, og naar han fik Pakkerne bragt ind, kastede han sig over dem med Begejstringen lysende ud af Øjnene, medens hans Tænder bogstavelig talt løb i Vand. Han saa ud, var der engang en, der sagde, som om han vilde voldtage Pakkerne. Denne Mand ofrede alt for sit Arbejde. Han gik altid i et blankslidt, plettet Diplomat-sæt og havde det i mange Aar saa smaat, at han ikke havde Raad til at spise ude, men selv lavede sin Middagsmad paa et lille Petroleumss-apparat, der stod i Vindueskarmen i hans Kvistværelse paa Gammelholm. Værelset var fyldt med Bøger, og ude paa den smalle Loftsgang foran hans Dør laa Bøgerne i store Dynger. Det maa ikke glemmes, at

det var ham, der for sine fattige Penge rejste til Prag og her i Tejnkirken fandt Tycho Brahes Grav. Han var en af den historiske Forsknings mest uselviske Tjenere. Først i sine allersidste Aar fik han tildelt Renterne af en lille Kapital, saa han kunde leve nogenlunde sorgfrit.

Selvfølgelig er der i Tidens Løb hændt adskillige pudsige Historier paa Læsesalen, men de fleste af dem er af den Slags, der nok kan more, naar de bliver fortalt, men som virker ubetydelige, naar de bliver skrevet ned. Men der indtraf dog engang en fornøjelig, omend noget dyster Historie, som nok kan fortjene at bevares for Eftertiden. I August 1923, medens jeg var Inspector paa Læsesalen, troppede der en Slags Deputation op, fire Mand stærk, medbringende nogle Dokumenter vedrørende den da meget omtalte Boas Larsens Sag. Boas Larsen havde været Købmand i Roskilde i den sidste Del af det 18. Aarhundrede. Han og hans Hustru Barbara Hansdatter Smith havde i Henhold til en af Danske Kancelli 22/2 1782 udfærdiget Facultas testandi faa Dage efter oprettet Testamente vedrørende deres Fællesbo, hvis samlede Beløb var paa godt 10,000 Rdlr., som de i Testamentet havde disponeret over til Fordel for deres Arvinger. Imidlertid var der i Nutiden paa Køgeegnen opstaaet Rygter om, at det meste af Arven, som efterhaanden var svulmet op til 260,000 Rdlr., var blevet taget af Vallø Stift, og ligeledes voksede Antallet af de formentlige Arvinger saa stærkt, at disse kunde oprette en »Forening Boas Larsen« til Varetagelse af deres Interesser. Forøgelsen af Arvingernes Antal var i høj Grad sket ved, at en Brændehandler J. Hemmingsen (71 Aar) i København rejste rundt og ved falske Stamtavler fik Folk bildt ind, at de hørte til Boas Larsens Efterkommere. Ved Salg af saadanne Stamtavler havde han efterhaanden tjent en Snes Tusind Kroner. Han var Delegationens vigtigste Mand. Med ham fulgte en Gaardejer Peder Hansen fra Hvalsøegnen og dennes Søn Oluf Hansen, der boede hos Hemmingsen i København og foretog Arkivstudier i Sagen, og endelig Formanden for »Foreningen Boas Larsen«, formodentlig den, der havde foranlediget Henvendelsen til Rigsarkivet.

En 14 Dages Tid før havde de to Brændehandlere været oppe i Arkivet og fremvist et Par beskrevne Ark og spurgt mig om disses Ægthed. Jeg svarede, at Papiret var ægte nok og vel ca. 100 Aar gammelt, men at Skriften og Blækket var nyt, og paa deres Forespørgsel om, hvorpaa det kunde ses, oplyste jeg bl. a., at Blækket i gamle Dokumenter blev bleget med Tiden. Nu kom de altsaa igen, og denne Gang medbragte de Aktstykker paa en halv Snes Folioark omfattende et af Boas Larsen og Hustru udfærdiget Testamente, Gavebreve, et Tillæg til Testamentet, en Liste over Obligationer, som Vallø Stift skulde have tilegnet sig, og som man vilde forlange tilbage eller kræve Erstatning for, og endelig en ad mandatum, udfærdiget Facultas testandi. Nu vilde disse Mænd have en Erklæring fra Rigsarkivet til Bekræftelse af Dokumenternes Ægthed og 3 af Rigsarkivet bekræftede Afskrifter af Dokumenterne. I Doku-

menterne fandtes nogle Snore, og baade om disse og om Papiret havde Statsprøveanstalten, efter hvad de sagde, afgivet en Erklæring om, at de stammede fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, men at Blækket ikke var ældre end højst 1894. Gaardejeren fortalte, at han havde fundet Papirerne i Læddiken (et hemmeligt Rum med dobbelt Bund) i en gammel Standkiste, der stod paa hans Loft, og at det var Boas Larsens originale Testamente og Gavebreve.

Det var et af de mærkeligste Dokumenter, der nogensinde er blevet fremlagt i Arkivet, en Blanding af frækt Falskneri og enorm Dumhed. Skriften, gotiske Bogtaver, var ubehjælpssom, undertiden var et latinsk Bogstav smuttet med ind, det store S var skrevet omvendt, fra Højre til Venstre osv. osv. Men værst var dog det, der skulde gøre Falskneriet troværdigt. Det egentlige Testamente, 3 Folioark, blev holdt sammen af Snore af samme Ælde, men det var ikke løse Ark, der var syet sammen, men øjensynlig 3 Ark, der var pillet ud af en Protokol uden at være revet fra hverandre. Disse Snore var samlede med en Klat Lak af den mærkeligste lyseblaa-lyserøde Farve, og i dette Lak stod med fordybede Bogstaver Ordet: »Bols« i en firekantet Indramning med skraat afskaarne Hjørner. Gaardejeren erklærede, at det betød *Boas Larsen*. Jeg svarede, at en Forkortelse af dette Navn i Datiden vilde være BLS, men at dette Segl iøvrigt meget stærkt lignede et Mærke, som fandtes støbt i Nutidens Flasker til Bols-Likør, og at et Aftryk af et saadant Lak netop vilde give fordybede Bogstaver. Dette »Bols«-Segl var anvendt to Gange. Dokumentet lod til at være overhældt med en eller anden Vædske, og efter hans Mening kunde det være blevet vaadt ved, at Vand var trængt ind i Læddiken, hvortil jeg svarede med at holde det hen under Næsen paa ham og de andre med Bemærkningen: »Det er bare ikke Vand; det lugter af Klor«. Dette saavel som at noget af Blækket maatte være fortyndet med Vand, var øjensynlig et Forsøg paa at give Blækket den gulnede Farve, som jeg ved deres tidligere Besøg havde nævnt.

I Testamentet var der under hver af de 17 første Artikler skrevet Ordet »Constanti«. Oluf Hansen erklærede, at det var Latin og skulde betyde »Det staar fast« eller »Det skal staa fast«, og da jeg paaviste det urigtige heri, erklærede baade han og Henningsen, at saadan havde de set det i Testamentet i Landsarkivet.

Men mærkeligst, dumtest og frækkest var dog deres Forsøg paa at forfalske ad mandatum-Bevillingen, der gav Ret til at oprette Testamente uden at indsende det til kgl. Konfirmation (Facultas testandi). Disse kgl. Bevillinger blev, ligesom alle andre ad mandatum-Bevillinger, udfærdiget i Kongens Navn af Kancelliet, underskrevet af et Par Medlemmer af Kancelliets Stab, i dette Tilfælde Luxdorph og P. Aagaard, og under Dateringen forsynet med det kgl. Segl, paatrykt i Papir paa Voks. I denne forfalskede Bevilling var imidlertid dette Segl erstattet med en 9—10 cm høj, 6 cm bred forsølvet Messingplade, der foroven var forsynet med en

Krone, ganske som de gamle Skilte, som Vægtene og lignende Folk bar paa det ene Ærme. Midt paa Pladen var der indgraveret C 7, temmelig bredt og med Tværstreger i Tegnene, og hvor Konturerne og Tværstregerne i dem var skaaret ud, skinnede det gule Messing igennem Forsølvningen. Pladen var limet fast paa Papiret med Fiskelim! Det havde Gaardejeren gjort, erklærede han, det var Kongens Segl, og det havde tidligere været fastholdt til Papiret ved nogle smaa spidse Hager, men var faldet af. Papiret bar intet Spor af Hagerne, og da jeg spurgte, hvorledes dette C 7 var blevet anbragt, mente han, at Kongen vel nok havde haft et Segl til at trykke sit Navnetræk ned i Metallet med!

Naturligvis forelagde jeg efter deres Ønske Sagen for Rigsarkivar Dr. Kr. Erslev, som selvfølgelig afviste deres Anmodning om Rigsarkivets Bekræftelse paa Dokumenternes Ægthed og om bekræftede Afskrifter.

Da jeg meddelte de fire Herrer Rigsarkivarens Svar og atter gjorde opmærksom paa, at der forelaa et oplagt Falskneri, sagde Gaardejeren: »Hvem mon der nu kan have gjort det?« Hemmingsen faldt straks ind: »De er saamænd nok døde forlængst«. »Ja mon«, sluttede jeg og saa paa de tre Galgenfugle. Repræsentanten saa meget betænkelig ud, for han var vel nok blevet klar over, at disse Papirer ikke kunde benyttes af »Foreningen Boas Larsen«.

Melde Sagen til Politiet kunde Rigsarkivet ikke, da der endnu ikke var begaaet noget Bedrageri med Dokumenterne, men de Herrer undgik alligevel ikke deres Straf. Der var givet Meddelelse om Sagen til Vallø Stifts Kurator Grev Moltke, og da Sagen indeholdt en Beskyldning mod Stiftet, meldte han den til Politiet, der bl. a. henvendte sig til Rigsarkivet og fik en meget udførlig Erklæring fra dette; alle tre »Gaudiebe« blev straffet. Jeg kalder dem saadan, fordi de, da de stod overfor mig, uvilkaarligt fik mig til at tænke paa Holbergs 3 Gaudiebe. Den dumfiffige Brændehandler Hemmingsen, der »hverken kunde læse eller skrive«, efter hvad han sagde, men som alligevel lokkede det ene Tusind Kroner efter det andet ud af sine godtroende Ofre, den høje, ranke, lidt militært udseende Gaardejer, der var den lykkelige Finder i sin Standkistes Læddike af dette vigtige Dokument, og den nærmest smaat begavede Oluf Hansen, som fik sine mange Maaneders trælsomme Studier, sine Læse- og Skriveøvelser i Landsarkivet og i Rigsarkivet, og sit store Besvær med at skrive det »originale« Testamente med de ham uvante gotiske Bogstaver belønnet med flere Maaneders Ensomhed, hvor han kunde meditere over sin Dumhed. Foreningen Boas Larsen maa vel være blevet opløst, og dermed sluktes for Medlemmerne et Haab om en Gevinst, som saa mange Gange før og senere.

Jeg skal endnu kun fortælle en lille, rørende Oplevelse, som vi oplevede i Rigsarkivet. Den gamle, hvidhaarede, men i enhver Henseende friske og livlige Professor i Historie Edvard Holm, kom til Stadighed i Arkivet. Her mødte han ofte sin gamle Ven, den kendte Kirkehistoriker,

Sognepræst i Kongens Lyngby H. F. Rørdam, der ogsaa var en flittig Arkivgæst. Naar de traf hinanden i Garderoben, skete det, at de med hinanden drøftede Æmner, der laa dem paa Hjærtet. De var begge stærkt troende Kristne, og en af deres Samtaler virkede saa rørende paa mig, at jeg ikke kan lade være at gengive den. Medens de var ved at tage Overtøjet paa, kom de ind paa Spørgsmaalet om Livet efter Døden. Efter nogle Forklaringer af Rørdam sagde Professor Holm: »Ja, alt det kan jeg godt forstaa, men der er én Ting, som jeg ikke kan forstaa, og som Du maa forklare mig: Naar vi nu efter Opstandelsen bliver iklædt de forklarede Legemer, saa bliver vi jo faktisk forandrede. Hvorpaa kan vi saa kende vore Kære?« »Ja, men det er da ganske simpelt, kære Ven«, svarede Rørdam, »paa Stemmen«. »Ja, naturligvis«, svarede Holm, »paa Stemmen, naturligvis paa Stemmen«.

Jeg kunde have omfavnet de to søde gamle Mænd. De fremkaldte i mig Mindet om Malerierne af de kloge Oldinge i den italienske Middelalderkunst.

Byhistoriske Arkiver.

Af Hans Brandt.

Arbejder man med Personal- og Lokalhistorie, er det især Bibliotekerne og Arkiverne, man tyer til for at finde Oplysninger, men meget historisk Materiale er dog ogsaa i Privateje. Medens Bibliotekernes og Arkivernes Akter og Manuskripter opbevares under betryggende Forhold, er dette langt fra Tilfældet med det, der findes hos private. Manges en Forsker har sikkert, naar han henvendte sig til Privatpersoner om Oplysninger, faaet det Svar: »Ja, jeg har ligget inde med forskellige Ting i Form af Dagbøger, Breve og Billeder, men det har jeg forlængst brændt. Der maa jo engang imellem ryddes op, jeg mente ikke, det gamle Stads havde nogen Interesse«.

For at undgaa, at Arkivalier, Billeder, Smaatryk m. m. paa den Maade gaar tilgrunde, er der i Løbet af de sidste halve Snes Aar i en Del Byer bleven oprettet byhistoriske Arkiver. Disses Opgave er at faa Folk til at forstaa, at de gamle Breve, Akter, Protokoller og Billeder, som de ligger inde med, har historisk Værdi, og at de bør aflevere alt det Materiale, der maatte være i deres Eje, og som kan tjene til Belysning af Byens og de enkelte Borgeres Historie. Der er især Grund til at være agtpaa-givende overfor Oprydninger efter Dødsfald. Ved en saadan Lejlighed afleveres der ofte Ting af kulturhistorisk Værdi til Museerne, mens Breve, Dokumenter, Billeder m. m. altfor tit ender i Kakkelovnen.

I det følgende skal der kort redegøres for, hvorledes et saadant byhistorisk Arkiv eventuelt kan startes, hvilke Formaal det har, hvorledes det indrettes, og hvilke Arbejder der her bør udføres. Redegørelsen er især bygget paa de Erfaringer, der er høstet under Arbejdet med det byhistoriske Arkiv i Faaborg.

I næsten hver By findes der en Kreds af Borgere, der er lokalhistorisk interesserede. Nogle af disse maa søge at faa Byraadet og private til at interessere sig for Oprettelse af et Arkiv, saa der kan skaffes Penge til Leje af Lokale. Maaske har Kommunen et saadant, der midlertidigt kan stilles til Raadighed. Det koster ogsaa at anskaffe Reoler og Kassetter til Opbevaring af det indsamlede Stof. En Udstilling af de indsamlede Sager, eventuelt i et større Butiksvindue, vil sikkert give godt Udbytte for

den videre Indsamling, idet Byens Borgere herigennem kan faa at se, hvad det er, Arkivet søger at redde fra Tilintetgørelse.

Til at forestaa Arbejdet i Arkivet vil en Bestyrelse eller et Udvalg paa 4—5 Personer være passende. Hvert af Medlemmerne bør paatage sig et specielt Arbejde, og en Gang om Maaneden, eller oftere, samles de for at drøfte, hvad der er udrettet, og overveje, hvorledes det fremtidige Arbejde bør lægges an.

Hvis det er muligt, vil det være mest praktisk at faa indrettet Lokaler i Forbindelse med Byens Bibliotek, saa dettes Haandbogssamling kan benyttes af dem, der arbejder i Arkivet. Maaske kan der gives Tilladelse til, at en mindre Montre anbringes i Udlaanssalen. I denne Montre kan der udstilles aktuelt Materiale. Lad os tænke os, at en eller anden Institution eller Forening har Jubilæum, da vil det sikkert interessere de bibliotekssøgende, om Arkivet i denne Montre udstiller, hvad det ligger inde med vedrørende Jubilaren. En saadan Udstilling vil ogsaa komme Arkivet tilgode, idet de besøgende maaske opdager, at de har Ting, der mangler i Arkivets Samling, og som de bør aflevere hertil. Saafremt Arkivet er i Besiddelse af ukendte Billeder, kan disse lejlighedsvis udstilles i Montren, med Forespørgsel til de bibliotekssøgende om Oplysninger. Paa denne Maade vil sikkert en Del Billeder kunne identificeres.

Arkivets Lokaler skal være godt ventilerede og maa helst have brandsikkert Loft. Af særlig Betydning er det, at de er helt tørre, thi Fugt er Arkivaliernes værste Fjende. Det vil være praktisk at have tre Rum, Arkivlokalet, et Værelse, hvor det indsamlede Materiale opbevares, til det er registreret og bragt paa Plads, og et Arbejdsværelse eller Kontor. Det indsamlede Materiale inddeles i tre Grupper, og det vil derfor være hensigtsmæssigt at anbringe tre fritstaaende Dobbeltreoler i Arkivlokalet. I Kontoret bør der være en Bogreol til Arkivets egne Bøger. Reolen skal være saaledes indrettet, at der bliver Hylder til de forskellige Kartoteker.

Det indsamlede Materiale anbringes i tre Hovedgrupper, idet Sagerne fordeles enten efter: *Sted, Person eller Sag*.

I *den stedlige (eller topografiske) Afdeling* anbringes alt, hvad der har med selve Byen at gøre, saasom Optegnelser vedrørende dens Historie, EjendomsPapirer, Billeder af Byen og de enkelte Ejendomme, fotografiske Negativer af samme, Bykort og Matrikelskort. Kortene anbringes bedst i store, flade Skuffer, indbygget i Reoler. Papirer og Dokumenter samt Billeder lægges i Kassetter, mens de fotografiske Negativer, der jo vejer godt til, stilles paa Højkant i Trækasser af passende Størrelse. Hvert Negativ kommes i en Papirpose, hvorpaa der noteres, hvad Billedet forestiller. Det er vigtigt at faa nedskrevet alt, hvad man ved. Om nogle Aar er det maaske umuligt at skaffe de nødvendige Oplysninger. Det samme gælder selvfølgelig ogsaa Billederne, der anbringes i Pergamynkuverter, som atter samles i en gul Konvolut. EjendomsPapirer lægges i et Omslag for hver enkelt Ejendom. Udenpaa noteres Ejendommens

Matrikels- og Husnummer, Gade samt Henvisning til Tingbog og Realregister. Paa Indersiden opføres Navnene paa Ejendommens Indehavere ned gennem Tiderne. Omslagene anbringes i Kassetter efter Matrikelsnummer.

Den *personalhistoriske Afdeling* indeholder Oplysninger vedrørende Byens enkelte Borgere og Slægter, Dagbøger, Breve, personlige Papirer (Borgerbreve, Svendebreve, Eksamensbeviser o. l.), Stamtavler, Afskrifter af Folketællings- og Borgerskabslistes, Billeder og fotografiske Negativer. Materialet opbevares paa samme Maade som det topografiske Materiale.

I den *saglige Afdeling* anbringes Foreningsarkivalier, Forhandlingsprotokoller, Regnskaber, Korrespondance. Her findes der ogsaa Arkivmateriale vedrørende Handel, Haandværk og Industri samt andet Materiale angaaende forskellige Emner. Ogsaa til denne Afdeling er der knyttet en Billed- og Negativsamling.

Det vil være praktisk, at de Omslag, der anvendes i de tre Afdelinger, har hver sin Farve, saa Farverne hurtigt kan oplyse om, hvor Sagerne hører hjemme. Paa denne Maade sker det ikke saa let, at et Omslag bliver anbragt paa forkert Plads.

Vil man gøre det byhistoriske Arkiv til andet end et tilfældigt Pulterkammer, er der nok at tage vare paa. Det vigtigste er og bliver Indsamlingen af Materialer. Gruekedlerne og Kakkelovnene har været graadige, men der er endnu meget rundt om, der kan og bør reddes. Særlig bør man have Opmærksomheden henvendt paa Foreningsarkivalierne. Foreningerne skifter hyppigt Formænd, og det er ikke altid, at den afgaaede Formand faar afleveret hele Foreningens Arkiv til Efterfølgeren. Skrivebordsskuffen er blevet fuld og for at faa Plads til nye Breve og Regnskaber, kommer ældre Dele af Arkivet op paa Loftet for saa senere at ende som Optændingsmateriale. Arbejder man med de forskellige Foreningers Historie, gør man ofte den bitre Erfaring, at det ældste Materiale mangler, eller at der i hvert Fald er store Huller i Arkivet. Fra det byhistoriske Arkiv bør der derfor rettes Henvendelse til de forskellige Foreninger med Opfordring til at aflevere, hvad de ligger inde med af Arkivalier og Billedstof, der ikke mere benyttes. For at være sikker paa, at intet gaar tabt i Fremtiden, burde Foreningerne i deres Love indføre en Paragraf, der paabød, at Arkivalier, der ikke mere har praktisk Betydning, skal afleveres til det byhistoriske Arkiv.

Mange ældre Mennesker ligger inde med Fotografialbum, der indeholder Billeder af Personer, som har spillet en Rolle i Byens Historie. Saa fremt Indehaveren nødig vil aflevere Billederne til Arkivet, bør dets Ledere sørge for at faa Tilladelse til at skrive Navn paa Billederne og faa Ejeren til at testamentere dem til Arkivet. Hvad hjælper det, at Arkivet senere faar afleveret et Album med en hel Del Billeder, naar der ikke er nogen der ved, hvem de forestiller? Er der Tale om meget værdifulde

Billeder, maaske Tegninger eller Malerier, kan man eventuelt lade Arkivet tage et Fotografi deraf.

Der bør ogsaa gøres et Arbejde for at komme i Forbindelse med Byens Fotografer for at faa dem til at aflevere, hvad de ligger inde med af Billeder. Ligeledes bør der træffes Aftale med Fotograferne om ikke at tilintetgøre fotografiske Negativer, før Arkivet har haft Lejlighed til at gennemgaa disse og tage dem ud, der bør bevares.

Næst efter Indsamlingen af det historiske Materiale er det Bearbejdelsen og Ordningen af Stoffet, som er det største og vigtigste Arbejde. Alt, hvad der kommer ind, indføres i en Protokol, hvor Giverens Navn ogsaa noteres. Derefter registreres Materialet paa Kartotekskort og anbringes i den Afdeling, hvor det hører hjemme. Der føres tre Kartoteker, et for hver af de tre Afdelinger. Det vil være praktisk, at Kortene i hvert af Kartotekerne har sin særlige Farve, svarende til Farverne paa Omslagene, og de bør altid indeholde saa fyldige Oplysninger som muligt om alt, hvad Arkivet ligger inde med.

Paa Forsiden af Kortene i den topografiske Afdeling findes Angivelse af Ejendommens Matrikelsnummer, Gade og Husnummer samt en Oversigt over, hvad Arkivet har af Arkivalier, Matrikelskort, Billeder, Negativer m. m. vedrørende Ejendommen. Paa Bagsiden anføres Henvvisninger til Oplysninger i Dagbladene og den trykte Litteratur.

Kortene i Person-Afdelingen paaføres paa Forsiden Personens fulde Navn (Efternavnet først) og Stilling, biografiske Data og Forældrenes Navne; for Ægtefællens Vedkommende gives de samme Oplysninger. Derefter følger Oplysninger om, hvad Arkivet ligger inde med ang. Vedkommende. Bagsiden forbeholdes Kildehenvisninger og Oplysninger om Uddannelse, offentlige Hverv og borgerlige Ombud, Udmærkelser, Ordener og Titler. Der kan i en By have levet to Købmænd Jens Hansen paa samme Tid, og man maa da altid passe paa, at Materialet vedr. disse to Personer ikke bliver blandet sammen.

Kortene i den saglige Afdeling indrettes paa ganske tilsvarende Maade. Drejer det sig f. eks. om en Forening, maa der oplyses om, hvornaar den er stiftet.

For at faa fuldt Udbytte af de forskellige Kartoteker, vil det i høj Grad være nødvendigt at bruge Henvisninger fra den ene Afdeling til den anden. Findes der f. eks. i den personalhistoriske Afdeling et Kort paa en Forretningsmand, fra hvis Forretning der findes Protokoller i den saglige Afdeling, foretages Henvisninger mellem de to Kort.

Det er nævnt, at der paa Kartotekskortene anføres Henvisninger til Artikler i Dagblade og Tidsskrifter. For at kunne gennemføre dette, er det imidlertid nødvendigt, at Byens Aviser, fra de blev grundlagt og til Nutiden, gennemgaaes og registreres. Men da Aviserne rummer et ganske enestaaende lokal- og personalhistorisk Stof, er det en nærliggende, ja næsten selvfølgelig, Opgave for et byhistorisk Arkiv at foretage en Regi-

strering af dem. Det tager Tid, men der er ikke andet for end at prøve paa at faa nogle historisk interesserede til at hjælpe med. Ved Registreringen medtages selvfølgelig ikke blot Artikler, men ogsaa Smaastykker af historisk Interesse, Nekrologer over kendte Mænd, evt. ogsaa visse Annoncer, der ofte kan have betydelig kulturhistorisk Interesse. Fra Avis-Registratursedlerne overføres Henvisninger paa Kartotekskort i den Afdeling, hvor Stoffet hører hjemme. Der kan jo ogsaa findes Artikler af Interesse i Aviser fra andre Byer. Det naturligeste vil være, at klippe disse Artikler ud og klæbe dem op i en Scraphog, til hvilken der kan henvises paa Kartotekskortene.

For at have saa mange Hjælpekilder ved Haanden som muligt, vil det være til stor Nytte at foretage Afskrivninger, f. Eks. af Borgerskabsregistre, Byens Grundtakster og Skattelister, af Folketællinger og Kirkebøger. Saadanne Afskrivninger kræver imidlertid megen Tid og er kostbare, hvorfor det mest praktiske vil være at lade Sagerne mikrofotografere. Ganske vist maa der saa anskaffes et Apparat til at forstørre disse Optagelser, men det er dog kun en Udgift een Gang for alle. Da Arkiverne i de sidste Aar har mikrofilmet alle ældre Folketællinger, Kirkebøger, Lægdsruller og Skifteprotokoller, vil det, naar det drejer sig om et større Antal Optagelser, være muligt at faa Kopier af de allerede foreliggende Film, saa Fotograferingen paa den Maade bliver billigere.

Til Støtte for Personalhistorikeren er der et andet Arbejde, de byhistoriske Arkiver bør tage op, nemlig Udsendelse af Spørgeskemaer til Personer, der betyder eller har betydet noget for Byen. Disse Skemaer skal helst være i Folioformat. Paa den forreste Side skriver Vedkommende sine biografiske Data, paa de tre andre en Selvbiografi. Det er hævet over enhver Tvivl, at saadanne Skemaer vil faa overmaade stor Værdi for en senere Tids Byhistoriker. Flere Arkiver, f. Eks. i Rudkøbing, Viborg og Odder, har taget Opgaven op med et tilfredsstillende Resultat.

Det er de byhistoriske Arkivers Opgave at arbejde for Bevarelsen af det historiske Materiale, der ikke kommer til de store Statsarkiver. Der er derfor ikke Tale om nogen Konkurrence med Rigsarkivet eller Landsarkiverne. Faar de byhistoriske Arkiver fat i Materiale, der rettelig hører hjemme i de offentlige Arkiver, afleveres det selvfølgelig hertil. Skulde der opstaa Tvivlsspørgsmaal, vil det være rimeligt, at Materialet afleveres til de store Arkiver, der har faguddannet Personale, og hvor Arkivalierne opbevares under de bedst mulige Forhold. Til Gengæld kunde de byhistoriske Arkiver eventuelt faa en fotografisk Gengivelse af det afleverede. Der kan ikke være Tvivl om, at de store Arkiver vil kunne faa megen Nytte af de byhistoriske Arkiver, idet de kan virke som en Slags Indsamlingscentral. Ude i de enkelte Byer har man langt større Kontakt med By og Opland, end man kan have i et enkelt Centralarkiv, og man har derfor ogsaa Mulighed for at redde meget Materiale, der ellers vilde gaa tabt.

Ogsaa mellem Museerne og de byhistoriske Arkiver bør der være et nært Samarbejde. Det vil være ganske naturligt, at disse Institutioner, der begge har lokalhistoriske Interesser at varetage, udveksler Materiale og støtter hinanden paa bedste Maade. Maaske ligger Museet inde med Protokoller o. l., som kan udfylde Huller i Arkivets Samling, eller Arkivet kan være i Besiddelse af Skibsbilleder, hvoraf Museet i Forvejen har en betydelig Samling. Hvad vil da være mere naturligt end at foretage en Udveksling? Materialet bliver jo alligevel i Byen. Afleverer Arkivet saaledes Skibsbilleder til Museet, kunde dette evt. lade Billedet fotografere og overlade et Aftryk til Arkivet. Det vil jo have Betydning, om Arkivet har et saadant Fotografi, saafremt Originalen i Museet skulde gaa tabt.

Ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Maribo i September 1948 drøftedes Emnet »byhistoriske Arkiver« indenfor en snævrere Kreds. Man enedes om, at de byhistoriske Arkiver, der da var oprettet i Faaborg, Odder, Rudkøbing, Ebeltoft, Viborg, Haderslev, Køge og Nakskov, skulde søge at vække Interesse for Oprettelse af Arkiver i andre Byer, ligesom man ogsaa haabede at faa dannet en Sammenslutning.

For at faa denne Tanke realiseret samledes den 11. September 1949 i Faaborg Repræsentanter fra Arkiverne i Viborg, Odder, Haderslev, Nykøbing F. og Faaborg. Paa Mødet, der afholdtes i Faaborg byhistoriske Arkivs Lokaler, drøftedes Sammenslutningen og dennes Forhold til Dansk historisk Fællesforening, ligesom der blev udformet Udkast til Love for Foreningen.

Lørdag den 22. Oktober blev Sammenslutningen en Kendsgerning, idet en Kreds af Repræsentanter fra de historiske Samfund, Museer og Arkiver, der var Deltagere i Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København, samledes i Restaurant »Vartov«. Der blev gjort rede for de byhistoriske Arkivers Formaal og Arbejde, og efter en længere Diskussion blev det vedtaget at danne en Sammenslutning under Navnet »Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver«, ligesom der blev vedtaget Love og valgt Styrelse.

Det vil være ønskeligt, om samtlige lokalhistoriske Arkiver indmelder sig i Sammenslutningen, idet Arkiverne herigennem kommer i nærmere Kontakt med hinanden, kan udveksle Materiale og give hinanden Raad og Vejledning.

Tegskiftet i Finland. Några tillägg i diskussionen om den gamla skiftesformens uppkomst.

Af Eino Jutikkala.

Före storskiftet voro gårdarna i sydvästra Finland på få undantag när belägna i byalag, vilkas åkrar voro ingärdade i två gemensamma åkerhägnader, *gården*¹⁾, och i varje gårde innehade varje gård ett stort antal tämligen rektangulära jordstycken, »tegar«. Fäster man icke avseende vid den ordningsföljd av tegarna, som karakteriserar det danska *bolskiftet* resp. *solskiftet*, kunde dessa termer ge någon uppfattning om besittningsförhållandena i de finska byarna; men det enda riktiga ordet är det även i Sverige brukliga uttrycket *tegskifte* (den finskspråkiga termen *sarkajako* har precis samma betydelse).

Tegskiftet infördes i Egentliga Finland på 1300-talet, men dess verkställande fortskred mycket långsamt, så att det först på 1500-talet slog igenom i Tavastland, det östligaste landskap dit det framträngde. Källmaterialet, som belyser skiftesförhållandena i byarna, flyter rikligt redan i slutet av det följande århundradet, och den finska agrarhistoriska forskningen är således i en förmånligare ställning än t. ex. den danska då det gäller att utreda tegskiftets uppkomst och dess ursprungliga form²⁾). Medan i de danska byarna kanske ett halvt årtusende hade förflutit mellan det första bolskiftet och de äldsta ägokartornas tillkomst, torde man i Nyland, Tavastland og Satakunta kunna läsa tegskiftets oförvanskade drag direkte i handlingarna.

Vad de finska källorna berätta, kan därför vara av intresse även i utlandet och i synnerhet i Danmark, som inom den agrarhistoriska forskningen kan anses vara ett av de ledande länderna i världen. Sagda källor bestå dels av tingsprotokoll, dels av lantmäterikartor jämte bifogade förklaringar. Åker- och ängsdelningar verkställdes ända till år

¹⁾ Den danska termen *vang* motsvaras i svenskan av *gårde* (eller *åker*), termen *aas* (eller *agerskifte*) av *skifte* (eller *fall*) och termen *ager* av *teg*.

²⁾ Detta gäller mutatis mutandis även jordfördelningen före tegskiftet, det tillstånd, som de svenska medeltidslagarna kalla för *fornskifte* eller *hammarskifte*. Denna fråga har förf. ur finsk synpunkt behandlat på svenska i tidskriften *Rig* 1946 (Besittningen av åkerjord i Finland före tegskiftets införande).

1725 av bönderna själva, men ett nytt skifte ägde rum endast i stöd av häradrättens dom, och domen kan innehålla detaljerade uppgifter om huru delningen var avsedd att utföras eller huru den hade verkställts vid en tidigare förrättning, som sedermera blivit tvist underkastad. Med nöjaktig text försedda lantmäterikartor, där varje teg är särskilt antecknad, är det icke så gott om. De kartor, som härstamma från tiden före 1725, tjänade nämligen skattäggningsändamål, och i motsats til Danmark, där det var nödvändigt att ange varje liten agers storlek, var det i Finland nog med att åkerarealen i hela byn, dess fördelning mellan olika boniteter och varje gårds ideella andel därav angavs. Efter 1725 förrättade lantmätarna visserligen även tegskiften i byar, där t. ex. på grund av en ödegårds utbrytning ett nytt skifte hade påbudits, men det var icke så ofta som man hade anledning till en så omfattande åtgärd. Redan år 1755 begynte storskiftet; storskifteshandlingarna innehålla någon gång värdefulla upplysningar om det system, som i kraft av samma protokoll blev avskaffat¹).

* * *

Slår man upp en historisk lärobok eller en agrarhistorisk studie och ser efter, vad dessa säga om uppkomsten av tegskiftet, så möter oss nästan genomgående samma förklaring: eftersom graderingen var obekant, måste varje delägare i hyn erhålla såväl svag som bördig jord, såväl frostiga dälдер som soligo sluttningar, såväl sankar starrängar, som ofta stodo under vatten ända till höbärgningstiden, som torra hårdvallsängar²). Det borde dock vara lätt att inse, at enbart denne grova gradering, som bönderna uttryckte i färgrika termer och icke i exakta siffror, ej kunde leda till den för tegskiftet typiska splittringen av åker- och ängsmark i hundrade små lotter. I en mindre, på lerslätten belägen by fanns det kanske icke alls behov av gradering, och varje gård kunde i så fall ha fått sin andel i åkergrädet i ett enda stycke; i de flesta byarna hade möjligtvis gårdenas delning i tre eller fyra till jordmånen olikartade skiften varit nog för att tillfredsställa alla grannars krav på den bästa jordmånen. Ifall en tegskifteskarta innehåller uppgifter om åkerns bördighet, gör man dessutom den iakttagelsen, att skiftena ingenting ha att göra med jordmånen och att en enda lång teg kan innehålla både högre och lägre uppskattad jord³).

I Danmarks kuperade terräng har jordens lutningsriktning gett upp-

1) Problemet har av undertecknad dryftats på finska i Suomen talonpojan historia, 1942, ss. 263—270, samt Längelmäveden seudun historia I, 1949, ss. 218—226.

2) Som exempel må anföras Svenska lantmäteriet 1628—1928 II, 1928, s. 13. — En avvikande uppfattning hyser K. Haff (Die dänischen Gemeinderechte II, 1909, s. 41).

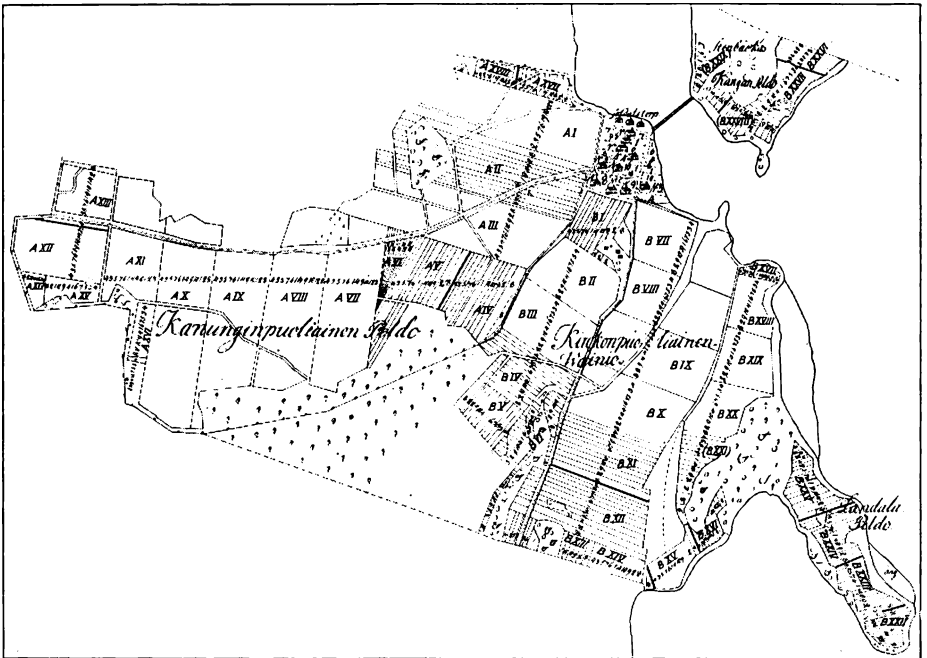
3) T. ex. de långa tegarna i nedre vänstra hörnet av den tegskifteskarta, som förf. publicerat i Atlas of Finnish History N:o 44. — Även en dansk ager kunde höra delvis till en och delvis till en annan bonitetsklasse, jfs. Fortid og Nutid 1944, s. 286.

hov till aasenes varierande former och gränserna mellan dem ha dragits där denna riktning ändras; ehuru åkern icke var dikad, var det ju praktiskt att rikta fårorna parallellt med markens lutning. Men i Finlands forna byområden var — och är — den brukade jorden jämn, ofta jämn som ett golv; i de östra landskapen, där man kan se åkerlappar på backsluttningar, har bybosättning med tegskiftade hägnader aldrig uppstått. Sådana utomordentligt besvärliga avvägningar, som verkställdes i somliga danska byar för att utreda sammanhanget mellan markens lutning och aasfordelingen, skulle i Finland lända till föga nytta. Med större skäl kunde man tänka sig, at åkergårdernas form hade förmått bönderna att indela dem i skiften. Ännu på 1600- och 1700-talen var ju den odlade arealen i Finland försvinnande liten, och byarnas åkerhägnader bestodo icke av vida och sammanhängande rektanglar, utan av långsträckta och av sicksacklinjer begränsade polygoner. Det antagandet ligger nära till, att en vinkelspets i åkergårdets rand blev utgångspunkt för en gräns mellan två skiften; ty på andrå sidan av denna bukt blevo ju alla tegar längre resp. kortare än de tegar som löpte före denna bukt, och då enbart tegarnas bredd mättes, förutsatte man ju att alla tegar i samme skifte voro av samma längd. Men verkligheten driver gäck också med denna kammarteori. En liten blick på de bevarade kartorna, t. ex. på dem som avbildats i denna uppsats, visar, att skiftenas gränser icke bestämdes av åkergårdets geometriska form.

I de dokument, som på ett eller annat sätt behandla tegskiftet, har jag icke påträffat en enda häntydning på att de finska skiftena hade liksom de danska aasene haft sina särskilda namn. Ock då dessa skiften varken ha något samband med jordmånen eller äro betingade av terrängens varierande lutningsriktning eller bukterna i gårdets omkretså, finns det intet stöd för antagandet att de finska byarnas åkrar hade först indelats i skiften och sedan varje skifte i tegar för varje hemman. Men det återstår en möjlighet att förklara skiftenas och sålunda hela tegskiftets uppkomst: de kunna ha uppkommit vid själva mätningförrättningen. Vi kunna sålunda icke undgå att dryfta det viktiga problemet om mätningstekniken.

Då banbrytaren för den finska agrarhistoriska forskningen, *Voionmaa*, uppdagade sambandet mellan tegskiftets införande och beskattningen, redogjorde han för en behändig teknik, vilken skulle ha möjliggjort för bönderna att skifta en rektangel, d. v. s. en på förhand avgränsad aas, så att proportionerna mellan de arealer som varje granne erhöll blevo noggrannt desamma som proportionerna mellan deras grundräntor¹⁾, och denna redogörelse har ofta citerats i litteraturen. Men även utan avseende på de svårigheter, som räkneoperationerna måste ha vållat de olärda bönderna, och det faktum att det s. k. stångtalet

1) V. Voionmaa, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia, 1912, ss. 202—210.

1. Mierola bys bolåkrar år 1749. De arabiska siffrorna beteckna gårdar och dessas tegar (agre) på åkern; i de flesta skiftena (aase) har lantmätaren låtit bli att rita gränserna mellan tegarna. De romerska siffrorna, som beteckna skiften, finnes icke på originalkartan. Tre helt oregelbundna skiften stå i parentes (B XXI, B XXIX och B XXX). Då skiftesgränserna i originalet icke äro ritade med tjockare streck än teggränserna, ha några av dem här blivit förtjockade för att göra kartan åskådligare.

och likaså stångens längd varierade från by till by — *Voionmaa* förutsätter, att stångtalet alltid var 24 och stångens längd 6 alnar — måste hans teori förkastas på grund av att man icke i en enda handling, som berättar om tegskiftet, hittills har sett den av honom beskrivna mätningstekniken tillämpad i praktiken. I själva verket torde den härstamma från de lärda och sentida lantmäteriböckerna.

* * *

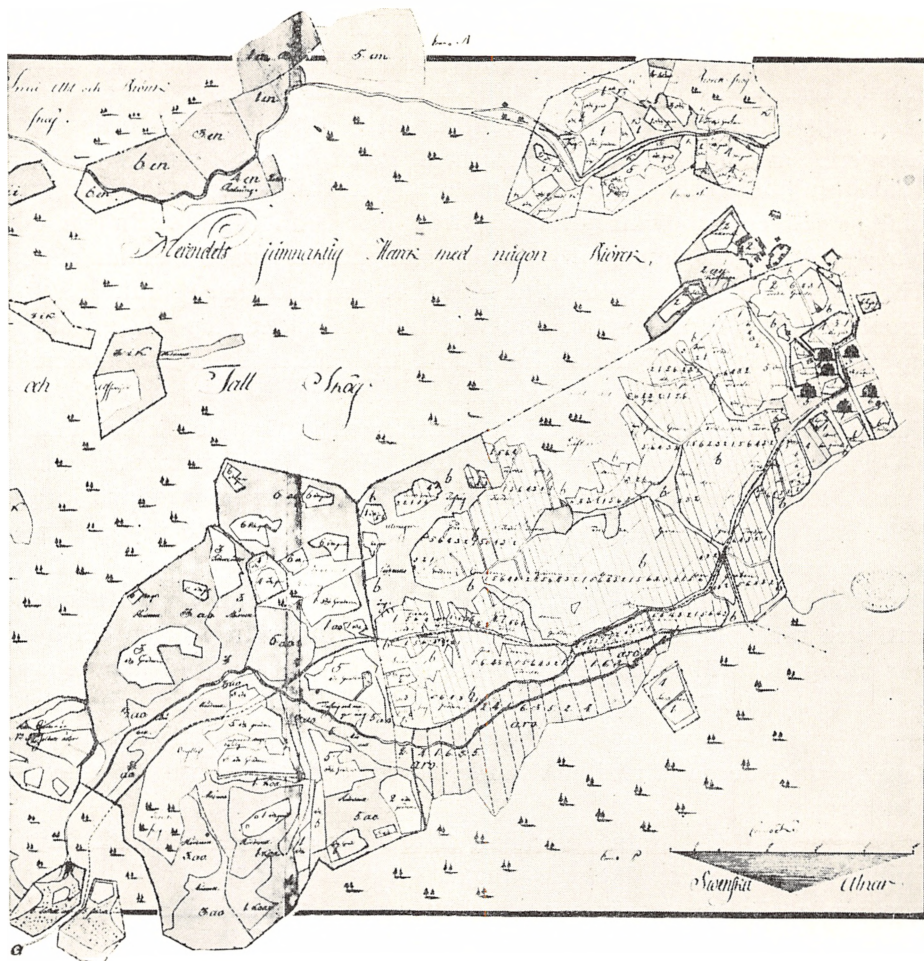
I Orivesi kyrkoby (Övre Satakunta), som omfattade 11 gårdar, berättar den lantmätare, som på 1770-talet där verkställde storskiftet, om det försvinnande tegskiftet med följande ord: »Byamålet utgjordes uti Orivesi By af en $5\frac{5}{8}$ aln lång stång, hvarmedelst de hade sine Bohlåkrar och där inom belägne slätterländer jämte 14 andra ängsstycken sinsemellan sålunda fördelte, at de större hemmanen som bestå af $2\frac{1}{2}$ öreland hade sine tegar $2\frac{1}{2}$ sådan stång, samt de mindre af 2 öreland 2 stänger breda: och var således omrörde Byamål alldeles öfverensstämmande med hemmanens öretal. Dylika tegar ägde hvarje hemman uti bohlå kern inemot 50 och ungefärligen 100de af stångfalls ängarne.» Med *stång* förstår man den långa staven, som omsorgsfullt bevarades i varje by och som för detta lilla samhälle var av nästan

likartad betydelse som platinametern i Paris är för hela världen. Såframt tvist uppkom över delningens rättmätighet eller såframt denna t. ex. på grund av en ödegårds utbrytning måste förrättas på nytt, höll man sig till detta uråldriga och laggilla mått. I olika byar voro stängerna av olika längd, och ehuru antingen 6 eller 9 alnars stänger voro de allmännaste, sågo vi redan i vårt första exempel, att stängens längd icke ens nödvändigtvis utgjorde ett jämnt alntal. Endast det var angeläget att samma by alltid »stängfälldes« med samma stång. Varje gård hade sitt skattetal, efter vilket den betalade grundränta till kronan; huru dessa enheter, som varierade från landskap till landskap, uppkommit, är en fråga som här måste förbigås, och för att kommentera den citerade källan anföres endast, att i Övre Satakunta öre(s)landet var den viktigaste och för jordbesittningen avgörande skatteenheten. I Orivesi by hade alltså varje gård lika många (med byns egen stång mätta) stänger breda tegar i åkern som den hade ören i kronans jordbok, och det utgör sålunda ett exempel på den enklaste proportionen mellan skattetalet och stångtalet. Rätt ofta avveko stångtalen från skattetalen så att de förstnämnda erhöles genom att de sistnämnda antingen multiplicerades eller dividerades med något tal. I en del byar var stångtalet vid ängsdelningen dubbelt så högt som vid åkerdelningen (se fig. 2). Men inom åkrarna måste — fränsett vissa undantag, varom nedan — varje skifte i samma by vara lika brett och alla de tegar, som i de olika skiftena hörde till en viss gård, vara sinsemellan lika breda¹).

Ett skiftes bredd i alnar var helt enkelt den använda stängens längd multiplicerad med byns sammanlagda stångtal, och denna distans var avgörande för huru gränserna mellan skiftena skulle löpa. T. ex. i Mierola by (Tavastland, fig. 1) äro 38 av de 48 skiftena 154 alnar breda. Icke ens sådana naturhinder som vägar eller genom åkern löpande bäckar tillätos att avbryta den schematiska delningens jämna gång; om nödvändigt, fortsätter samma skifte på andra sidan av vägen eller bäcken (se t. ex. i Mierola sådana skiften som A II, A III o. s. v. ända till A XI eller gränsen mellan A XII och A XIII). Men skiftenas läge berodde även på var delningen begyntes. Gärdets sammanlagda bredd kunde ju aldrig vara jämnt divisibel med den på ett rent matematiskt sätt uppkomna bredden av ett skifte, och därför återstod alltid i den ända, mot vilken delningen fortskred, ett smalt jordstykke, som icke kunde skiftas efter samma enkla metod som den övriga åkern. Huru gick man till väga med denna åkerlapp?

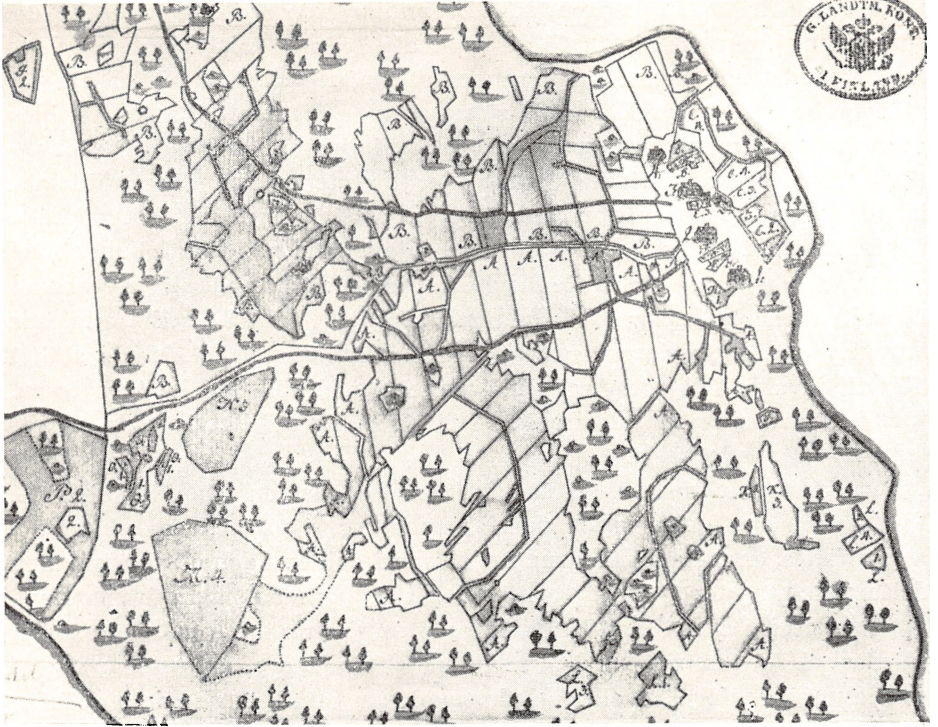
Tingsprotokollen och kartorna berätta om tre möjligheter. Ifall divisionsresten var liten och blockformig, förklarades den vara vad danskarerna skulle kalla en hump, d.v.s. den lämnades odelad åt en av grannarna;

¹) Samme strängt geometriska delningssystem har *D. Hannerberg* påträffat i mellersta Sverige (Tunmland, öresland, utsäde och tegskifte, 1946).

2. Haviseva bys åkrar och ängar år 1761. De arabiska siffrorna beteckna gårdar; vilka i denna by alla voro lika stora, och dessas tegar på åkern och ängen. Den ljusare färgen markerar åkrar, den mörkare ängar.

de övriga bönderna erhöles i vederlag små och icke noggrannare avmätta åkerlappar på något annat håll. Om åter divisionsresten var tämligen rektangulär och mycket lång, delades den i tvärriktningen, så att ett antal korta tvärtegar uppkommo (t. ex. i Mierola skiftena A XIV—XVIII, B XIII—XIV samt skiftet utan nummer bredvid det ofullständiga skiftet A XVI); en ny divisionsrest kunde visserligen sällan undvikas, men den omfattade endast en obetydlig del av den areal, som utan tvärdelningen hade blivit oskiftad. Ifall divisionsresten var så stor, att dess bredd icke avsevärt avvek ifrån normalskiftets bredd, kunde man dela det efter stångtalet, om man på måfå jämkade tegar så att de blevo något smalare än i de övriga skiftena. När ett gårde i Söderveckoski by (Nyland) år 1726 stångfäldes, erhöles envar av de 15 gårdarna i Storåkeru fyra gånger jord

3. Haapaniemi bys åkrar år 1749. Litt. A och B beteckna de två åkergårderna; i byn funnos endast två gårdar, vilka turvis erhöles sin teg.

»till fullo«, d. v. s. efter vars och ens stångtal. Dessa normalskiften blevo sålunda 171 alnar breda, men efter den fjärde delningen återstod ett 158 alnar brett åkerstycke. Det kunde dock lyckligtvis skiftas sålunda, att »efter som åkern i ändan var smalare än i början« man gav de gårdar som i ordningen voro de sista, deras fulla alntal, medan de som kommo först fingo smalare tegar än vad deras stångtal hade berättigat dem till.

Åkern var i ändan längre än i början, hette det i Söderveckoski. Som vi ha sett, utgjorde åkerranden en sicksacklinje. Det fanns rätt få regelbundet rektangulära aase i sydvästra Finlands samtliga byar. Tegarna i samma aas voro icke lika långa, vilket dock borde ha utgjort en förutsättning för hela mätningssystemet. Dessutom kunde sank gropar, jordfasta stenar, ja t. o. m. små naturdiken eller bäckar avbryta en teg; ytterligare hör man i undantagsfall talas om tegar, vilka »smalnade mot nedre ändan« (Heponiemi by i Övre Satakunta, se nedan; jfr även skiftet A VI i Mierola). Rättmätigheten syntes kräva gottgörelse åt de grannar som på så sätt blevo svårt förfördelade. Ofta överläts dem en hump i vederlag. I Söderveckoski iakttago vi, att i det sista och undermåliga skiftet de gårdar som erhöles kortare tegar fingo den normala bredden, medan de som erhöles längre tegar ledo förlust i bredden. Från den

ytterst detaljrika skildringen, som behandlar Heponiemi bys tegskiftesförrättning åren 1687—89, få vi veta, att även i de skiften som lågo mitt i gårdet en kortare eller annars oförmånligare teg mättes ett par stänger bredare än vad ägarens stångtal hade förutsatt. På så sätt blev även hela aasen bredare än de övriga. I otaliga fall har dock intet vederlag för tegens bristande längd eller för stenar och diken utdelats. Handlingarna tyckas någon gång antyda, att bönderna instinktivt höllo sig till de stora talens lag: då skiftenas antal räknades i tiotal, kunde man lita på, att den som i ett skifte blev förfördelad, i ett annat skifte lyckades få en av de bästa lotterna¹). I Haapaniemi lilla by (fig. 3), som omfattade bara två gårdar, varierar tegarnas längd ovanligt mycket. Men i stället för att i varje fall gottgöra den granne som erhöll den kortara tegen, tyckes man ha resonerat, att han i näste skifte möjligtvis hade all anledning till skadeglädje.

Av det sagda framgår, att en gård hade endast en teg i varje skifte. På Mierola bys åkrar innehade hemmanet nr. 4 visserligen två tegar i varje skifte, en mellan gårdarna nr. 10 och 1 och en i den ena ändan, men detta undantag torde bero på att två gårdar sammanslagits innan hemmansnumren i slutet av 1600-talet hade uppkommit och att bådas tegar således på kartan markeras av samma siffra. I de kartor, som ingå i denna uppsats, följa de olika gårdarnas tegar varandra i samma ordning i varje eller nästan varje skifte, och detta förhållande är icke en tillfällighet, utan utgjorde faktiskt regeln. Ordningsföljden bestämdes dock icke av tomternas läge i byn; det finska tegskiftet var ytterst sällan ortodoxt solskifte. Om lottkastning under delningsförrättningens lopp tala de bevarade källorna icke, utan vi få av dem det intrycket, att varje by hade sin hävdvunna ordningsföljd. Huru hade den uppkommit? Ett omtvistat lagrum i Byggningsbalken, »laeghre raadha»²) har av de gamla lagöversättarna blivit tolkat på finska med de lättare begripliga uttrycken »utvälja först«, »utvälja skiftets början«, »utvälja stället«. Det var en rättighet som åtnjöts av den »som mest äger i byn«. Men lagen stadgar ingenting om de övriga lotterna.

Det material som utgör underlaget för ovanstående skildring av det finska tegskiftet, härrör från Tavastland, Övre Satakunta och Nyland. I Egentliga Finland tyckas byar, vilkas åkergården omfattade skiften av varierande bredd, allmännare. Där åtskilja trehundra år kartornas och domböckernas tillkomst från den period då tegskiftet infördes, och under tre sekel hade den enkla regelbundenheten trasslats till. Men de medeltida köpebrevet, som det finns gott om från detta landskap, ange den sålda gårdens storlek i uttryck, vilka enligt förf:s mening mest otvun-

¹) Beträffande Danmark se *Tr. Finks* Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770, s. 40: »men man regnede med, at ulighederne for landsbymarken som helhed udlignedes«.

²) I Magnus Erikssons Landslag, BB kap. 3, i Kristoffers Landslag, BB kap. 4.

get låta sig förklara, om man förutsätter, att åkerdelningen förättats på det ovan beskrivna sättet: uppgiften att gården ägde n stänger »i allom teeghsrifftom«, »offuer allan by«, »i hvarie gierde« betecknar då att gården varje gång då turen kom till den, d. v. s. i varje aas, erhöll en n stänger bred teg.

* * *

Det anses numera allmänt, att den gamla skiftesformen — det danska solskiftet och de motsvarande företeelserna i övriga europeiska länder — icke uppkom spontant inom bondesamfundet, utan var resultatet av en omfattande reglering ovanifrån¹⁾. I Finland, där feodalherrarna ingen roll spelade, har tegskiftet genomförts på anstiftan av kronan, som i egenskap av räntetagare drog omsorg om att varje bondes jordinnehav stod i proportion till den grundskatt han hade att erlägga. Men verkställandet av skiftet var överlämnat åt bönderna och deras självstyrelse, och man måste utgå ifrån att de i detta uppdrag voro bundna vid det forna bondesamfundets sedvänjor. Och dessa sedvänjor äro kända från de samfällda näringsfångens område.

Det primitiva tänkandet föredrar en konkret delningsmetod framom de abstrakta. Då det gemensamt bärgade höet på en samfällighetsäng skulle skiftas, begynte man icke med att mäta hela avkastningen och räkna ut huru många parmar som tillkommo var delägare, nej, man skred utan vidare till den konkreta delningen: varje bonde tog turvis en såte, och om någon granne hade dubbelt så stora rättigheter till avkastningen som de övriga, tog han på en gång två såtar. Icke heller då strömmingen i ett samfällt notvarp skiftades, mätte man hela fiskafänget för att sedan kalkylera huru många lispund var granne skulle erhålla, utan gav varje notdragare i tur och ordning en slåde full och styrmannen två slädar, medan divisionsresten skiftades genom att mindre mått användes, så som ämbar, spadar eller fjärdingskärl. Tullintraderna i de mjölkvarnar som bönderna innehade i kvarnlag, skiftades på så sätt, att varje delägare turvis fick en skäppe, eller om han ägde flere andelar, flere skäppor på en gång; all spannmål delades så att ingen divisionsrest uppkom, och vid nästa delningsförrättning begyntes från den bonde, som stått närmast i turen då spannmålen förra gången tagit slut. Utan att ha till förfogande det källornas vittnesbörd, för vilket ovan redogjorts, kunde man ex analogia dra den slutsatsen, att man även vid åkerdelningen förfor så att var bonde turvis erhöll sina stängmått och att man icke på förhand indelade åkergärdet i bestämda aase och sedan verkställde komplicerade räkningar och mätningar för att dela

¹⁾ Litteraturhänvisningar i nämnda uppsats i Rig 1946. För Danmarks vidkommande har detta betonats av *H. Larsen* (Nogle Oplysninger och Bemærkninger om danske Landsbyer, Aarb. for nord. Oldkyndighed 1918) och för Sveriges vidkommande sedermera av *F. Dövring* (Attung och markland, 1947).

ett skifte i en viss proportion mellan delägarna. Icke obekantskap med graderingen, utan den outvecklade mätningstekniken gav upphov till åkerjordens splittrande i hundrade små tegar.

Förfarandet vid tegskiftets avskaffande har visserligen ingen beviskraft beträffande dess uppkomst, men är dock ur en viss synpunkt sett betydande. Storskiftet verkställdes av lantmätarna, som behärskade mätningstekniken och voro i stånd att fördela ett visst åkerstycke i givna proportioner mellan grannarna, och följdén blev i Finland att bönderna erhöilo sin åkerjord i flere, men icke mera i tiotal's lotter. Den enorma splittring, som uppkommit på grund af mätningsteknikens primitivitet och motviljan mot abstrakta delningsmetoder, avskaffades, medan den måttliga splittring som uppkommit genom avsaknad av all gradering och som historikerna ansett vara det grundläggande draget i den gamla skiftesformen, gick över i den nya, ärvdes alltså av storskiftet. Lantmätarna behärskade visserligen även graderingstekniken, men bönderna litade icke på den utan önskade, att var och en fortfarande skulle få såväl dålig som god jord, och först det senare verkställda nyskiftet (enskiftet) har småningom avlägsnat denna splittring.

Nekrologer.

J. S. Møller

7. Nov. 1865 — 27. Febr. 1950

Kredslægen, som Jens Schou Møller også kaldtes af os, var i sine sidste år æresmedlem ikke blot i DHF og i DKMF, men også i Holbæk Amts historiske Samfund, i Nordvestsjælland Lægeforening og i Medicinsk-historisk Selskab. Det vidner om, hvor vidt hans interesser spændte, og hvor meget han i sit lange liv nåede at få udrettet. Gennem 43 år praktiserede han i Kalundborg, 20 af disse virkede han også som kredslæge; i mere end en menneskealder var han formand for byens folkeuniversitetsforening og folkebibliotek (hvor hans portrætmaleri nu hænger). Han var stærkt interesseret i skolehygiejniske og socialmedicinske spørgsmål, redigerede i godt et tiår Sygekassebladet og tog virksom del i faglige lægesammenslutninger.

Alligevel blev han også museumsmand med liv og sjæl. Det var barndomsmindeerne fra fædrenejgården i Hedeby ved Ringgive, der dannede grundlaget for hans sympatiske forståelse af landalmuen og dens gammel-dags kultur. De fik ham til at tage fat, da Kalundborg og Omegns Museum startede 1908, og de lod ham ikke slippe dette arbejde, før døden kaldte

ham. Han så straks og klart, at museets hovedopgave måtte være at samle minderne fra den særprægede kulturenklave Refsnæs, og med udnyttelse af de fordele, som hans landpraksis gav ham, skabte han trods små og beskedne pengemidler den uerstattelige samling af stuer og dragter fra Refsnæs, der nu foruden meget andet fylder Lindegaarden. Han ofrede museet de sidste rester af sin fritid og var ikke bange for at arbejde kolde vinterdage i dets uopvarmede lokaler.

Ud af museumsarbejdet voksede endvidere hans kulturhistoriske forfatterskab. Det begyndte beskedent med småopsatser, deriblandt en fin afhandling om egnens boligskik (Fra Holbæk Amt 1916), men siden fulgte det monumentale værk om vestsjællandske folkedragter (1926) og de to store folkloristiske værker: *Fester og Højtider* (1929—33) og *Moder og Barn* (1940), skrifter, som forener detailfordybelse med vidtspændende udsyn, og som præges af mandens og lægens dybe forståelse af den gamle almuekultur; hans moderne, radikale indstilling hindrede ham ikke i at tage den til sit hjerte, netop på grund af hans mangesidede virksomhed var hans blik åbent for livet bag museumssagerne, og han havde myndighed nok til at sige fagets specialister visse sandheder herom.

Samtidig med alt dette var han i 10 år formand for Holbæk Amts historiske Samfund, og da DKMF stiftedes 1929, var det næsten en selvfølge, at han som primus inter pares blandt provinsens museumsfolk valgtes til dens formand og dermed også blev medlem af DHF's bestyrelse. Så lidt som alle hans kulturhistoriske afhandlinger, hvis række fortsattes i hans sidste leveår, kan nævnes i disse korte mindeord, lige så lidt kan hans indsats i vore foreninger gennemgås i enkeltheder, hvilket også turde være overflødig; hvert mødereferat i F.o.N. viser dens betydning. Når de danske egns museer i hans formandstid opnåede at få ordnet deres forhold og forbedret deres økonomi ved enhver af os, at disse væsentlige fremskridt i første række skyldtes Kredslægen. Hans organisatoriske evner, utrættelige energi og sejge jyske udholdenhed skabte et grundlag, hvorpå der kan bygges videre. Da han fyldte de 80 og ønskede at nedlægge sine hverv, gav vi nødigt slip på ham.

Vi vil mindes ham som den myndige leder og den gode kollega, der forstod samarbejdets kunst, og for al eftertid vil hans navn være indskrevet i dansk museumsvesens og dansk kulturforsknings historie.

Chr. Axel Jensen.

Peter Holm.

14.5.1873 — 1.2.1950

Ved Peter Holms død har den danske museumsverden mistet en af sine mest særprægede personligheder. I en usædvanlig grad var han og hans museum eet, og når engang de danske museers historie i vort århundredes første halvdel skal skrives, vil han få sin fremtrædende plads. Peter Holm var udgået fra et solidt borgerligt milieu, og selv om hans virksomhed som lærer og translator i engelsk måtte ændre hans indstilling, bevarede han sin interesse for fortidens bykultur, der yderligere blev styrket ved en stærk forståelse af lokalhistoriens betydning. Det var derfor naturligt, at han kom til at rejse Borgmestergården på landsudstillingen i Århus 1909, og at den kom til at vise borgerskabets kultur og byens lokale historie.

Allerede på dette tidspunkt havde Peter Holm større mål for øje; i stedet for en bygning, der både i sin ydre skikkelse og i sit indhold var præget af, at den blot skulle stå en udstillingssommer, søgte han at skabe en fast institution, der kunne være det samme for vore købstæder, som frilandsmuseet var det for landsbyerne. Peter Holm besad i sin personlighed værdifulde egenskaber til løsningen af denne opgave.

Det lykkedes i 1941 at rejse Bormestergården på det sted, hvor den nu står, og tålmodig udholdenhed i forbindelse med en enestående forhandlingsvilje og en fast tro på, at målet kunne nås, bragte bygning efter bygning til museet, så det i 1945 talte 47 forskellige huse. Fra blot at være en lokal seværdighed voksede samlingen i ydre og indre værdi og blev et museum med minder fra hele Danmark. Den lokalhistoriske afdeling for Århus udgør nu kun en ringe del af museet.

»Den gamle By« var oprindeligt anlagt som en samling af borgerlige interiører, men efterhånden kom andre afdelinger til, og særligt skal det fremhæves, at Peter Holm ved at skabe et håndværksmuseum indførte noget helt nyt i den danske museumsverden. Det lykkedes at gøre det ene fag efter det andet interesseret i at rejse en bygning, hvor dets værksted fra fortiden blev indrettet, og der er på denne måde samlet et stort materiale, som nu vanskeligt vil kunne tilvejebringes.

Da museet havde taget form, kunne alle se dets værdi og betydning, men i de første år, da arbejdet endnu syntes planløst, var der megen modstand at kæmpe med, og Peter Holm havde brug for hele sin optimisme og udholdenhed. Efterhånden måtte dog selv den mest skeptiske bøje sig, og i de sidste år viste talrige udmærkelser, kulminerende i æresdoktorgraden ved Århus Universitet, at man forstod og vurderede hans arbejde.

Peter Holm hørte til de personligheder, der uden forudgående faglig skoling blev draget ind i museumslivet, til hvilket de ligesom er bestemt ved styrken af deres følelser. Han var en åndsfrænde af tandlæge Anders Sandvig, skaberen af de store samlinger i Lillehammer og var forbundet med ham i et nært venskab. Begge forstod gennem fortidens interiører at tale til kredse, for hvem kulturhistoriske museer ellers var utilnærmelige steder, og Peter Holm havde som foreviser sin egen uefterlignelige stil, med hvilken han yderligere skabte interesse om sin samling. Med uendelig flid byggede han sit museum op, og det var stedse i hans tanker.

Helge Søgaard.

Vore videnskabelige institutioners arbejde i det forløbne år.

Redaktionen har ment, at det ville være af interesse for Fortid og Nutids læsere, om der hvert år kunne bringes en oversigt over de videnskabelige institutioners arbejde. Redegørelsen udarbejdes af redaktionen på grundlag af beretninger, der modtages fra institutionerne. Redaktionen vil være glad for at få oplysninger om alt arbejde, som naturligt hører hjemme under disse meddelelser, og redegørelser herfor er velkomne, selvom der ikke er sket henvendelse til de pågældende institutioner.

Institut for lokalhistorisk forskning.

I 1943 oprettedes på professor *Albert Olsens* initiativ »Institut for lokalhistorisk forskning«. og i de første år derefter udfoldede instituttet nogen rådgivende virksomhed og planlagde forskellige arbejder. Vanskeligheder under og efter besættelsen, ikke mindst professor *Albert Olsens* tvungne Sverigesophold, standsede imidlertid arbejdet, og efter professor *Olsens* død har det ikke været muligt at skaffe økonomisk basis for virksomheden eller de nødvendige medarbejdere, og instituttet er nu ophævet, idet dets aktiver og dets arkiv er overgået til Dansk historisk Fællesforening.

Nationalmuseet.

Nationalmuseet har i en årrække foretaget undersøgelser ved vore herregårde — særlig af det gamle indbo — men fra april 1950 er disse undersøgelser kommet i en fastere form, ved at der gives en statsbevilling på 30.000 kr. årlig hertil. Det er meningen dels at undersøge bygningshistorien, hvor det mange gange bliver nødvendigt at foretage afbankninger og udgravninger, dels at gennemgå indboet i den udstrækning, ejerne vil tillade det. Et stort antal af vore herregårde er fredede, men en mængde af dem er aldrig opmålt eller nærmere undersøgt, og i betragtning af den sociale udvikling, der på katastrofal måde truer de gamle herregårde, er det en opgave, som har den allerstørste hast. Nationalmuseet håber på, at ejerne af vore historiske gårde vil vise forståelse overfor disse undersøgelser, der har til formål at klarlægge et vigtigt afsnit af dansk kulturs historie. I indeværende år er Gammel Estrup og Bratskov blevet bygningshistorisk undersøgt, og der er for Nationalmuseets regning foretaget udgravninger ved Clausholm i tilslutning til de historiske undersøgelser, som lensbaron Berner Schilden Holsten lader foretage ved denne gård, der er et af vore fineste bevarede herregårdsanlæg.

Af værket »*Danmarks Kirker*« er der i det forløbne år udsendt en række hefter om kirkerne i Maribo amt, og et stort dobbeltbind om Roskilde domkirke er blevet forberedt. Det vil være klart til udgivelse i begyndelsen af næste år.

Nationalmuseets 1. afdeling.

Fredningsberejsningerne er fortsat i Viborg og Ringkøbing amter. *Restaureringen* af de af tyskerne beskadigede oldtidshøje er afsluttet i Ålborg og Hjørring amter og er påbegyndt i Tisted amt. Med henblik på en *bebyggelsehistorisk undersøgelse* af Nordvestsjælland er 12 sogne i Merløse, Tudse, Løve og Alsted herreder blevet gennemgået. De mangeårige geologisk-arkæologiske undersøgelser af stenalderboplads i *Åmosen*, der er blevet ledet af Moselaboratoriet, er fortsat og foreløbigt afsluttet.

Af andre *markundersøgelser* kan nævnes:

Ældre stenalder: Prøvegravning på to boplads fra Brommekulturen (Therkel Mathiasen). Undersøiske boplads fra ældre ertebøllekultur i Roskilde Fjord (P. Simonsen). Vegger, bolig gravet ind i en klint, fra ertebøllekultur (P. Simonsen). Binderup å, flintbrydning i kridtlag, ertebøllekultur (P. Simonsen).

Yngre stenalder: Knardrup, jættestuetidsboplads med hustomter (Knud A. Larsen). Nørre Sandegård, Bornholm, boplads (C. J. Becker). Rispebjerg, Bornholm, boplads (O. Klindt-Jensen). Rørkjær ved Esbjerg, høj med flere enkeltgrave (Harald Andersen). Hasseriis, flintgruber fra dolktid i kridtlag (C. J. Becker).

Jernalder: Baggård, Bornholm, gravplads med brandpletter (C. J. Becker). Regnemark, gravplads fra yngre romersk jernalder med rige fund (H. Norling-Christensen). Sorte Muld og Dalshøj, Bornholm, boplads med rige kulturlag og hustomter fra germansk jernalder. Ved Dalshøj blev bl. a. fundet 17 romerske guldmønter (O. Klindt-Jensen). Rispebjerg, Bornholm, tilflugtsborg fra germansk jernalder, udgravet ved hjælp af fremmede studenter og Dansk frivillig arbejdstjeneste (O. Klindt-Jensen).

Vigtigere nyerhvervelser: Betydelig oldsagssamling, hovedsagelig fra Holstebroegnen, navnlig med en god repræsentation af gudenåkultur, skænket af stationsforstander H. C. Jørgensen, Holstebro.

Stort ravfund fra Hollensted, 1025 perler, deponeres i Vendsyssels historiske Museum. Kalhave, smukt fund fra den jydsk enkeltgravskultur, skænket af Knud Jensen, Ildved. Tollund, velbevaret moselig. Anbringes efter konservering i Silkeborg Museum. Hesselager, guldhængesmykke, bestående af en lang halskæde af flettet guldsnor og en stor firkantet kapsel, indlagt med røde sten. Fremkommet ved stødsprængning. Store Stensig, sjældent sølvindlagt fibula fra germansk jernalder.

Den rige kvindegrav fra Himlingøje (yngre romersk jernalder) er færdigkonserveret og udstillet.

Af større *publikationer* er udkommet: Margrethe Hald, Olddanske tekstiler, Nordiske Fortidsminder V, og Knud A. Larsen, Bornholm i ældre jernalder, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1949. Desuden en række mindre afhandlinger i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark og I Acta Archaeologica bd. XIX, desuden C. J. Becker: Die zeitliche Stellung des Hjortspring-Fundes innerhalb der vorrömischen Eisenzeit in Dänemark, H./C. Broholm: The Midskov Find, Olfert Voss & Mogens Ørsnes-Christensen: Der Dollerup-fund. I Aarbøger 1949: Henny Harald Hansen: Egtvedpigens dragt.

Nationalmuseets 2. afdeling.

Udgravninger og undersøgelser. Arbejdet ved Aggersborg, der ledes af

arkitekt C. G. Schultz, er blevet fortsat. Tage E. Christiansen har forberedt undersøgelse af ringborgen ved Fyrkat mølle ved Hobro, og arbejdet ved Sdr. Jernløse gårdtomt, Holbæk amt, er blevet genoptaget. Arkitekt Ebbe Norn har afsluttet undersøgelsen af Silkeborg borgtomt. I Roskilde er der under ledelse af mag. Stiesdal foretaget grundundersøgelser i Algade og Støden for at klarlægge profilerne i fyldlagene. Ved Værebros i Ølstykke s. er der fremdraget rester af broens pilotering, der formentlig er fra tidlig middelalder. I samarbejde med ejeren af Urup i Århus a. har dr. Norn delvis udgravet Peder Skrams hovedbygning, og Farrebæksholm voldsted ved Køge er blevet undersøgt i samarbejde med Køge arkæologiske selskab.

Af *nyerhvervelserne* er danefæsagerne de vigtigste. Ved Aggersborg er der blevet fundet en arming af guld fra o. 1000, og fra Ringkøbing og Køge museer er der blevet indsendt guldfingerringe fra middelalderen. Fra Ørsted ved Haderslev er der kommet en sølvske og en renaissance knivskede af sølv med kæde.

Fredninger: Under ledelse af mag. Tage E. Christiansen er der foretaget fredningsrejser i Svendborg a. Af vigtige fredningssager kan nævnes: Mariager klostertomt: Arealet hvor klostrets nordfløj har ligget. Arealer ved Ørkilds mølle; om Aunsø gamle kirkes vedligeholdelse er der ført forhandlinger med menighedsrådet og godsejer Junker på Aunsøgård. St. Ib kirke og kirkegård i Roskilde søges som fredet minde lagt under Nationalmuseet.

Under restaureringer i Sdr. Jernløse kirke blev der fundet romanske *kalkmalerier* i apsis, på korets nordvæg og under korbuen. I Skibet kirke er der fremdraget rytterbilleder i apsis og i Ols kirke på Bornholm kalkmalerier på hvælvet. I Nøddebo kirke er der fundet senmiddelalderlige kalkmalerier. Kalkmalerierne i Faxe kirke er blevet genrestaureret, og kalkdekorationerne på den udvendige side af Sdr. Omme kirkes tårn er blevet nærmere undersøgt.

Der er ligeledes gennemført en del *inventarrestaureringer*, bl. a. af Grenå kirkes altertavle, en gotisk altertavle i Bjerreby på Tåsinge, et barok loft i Jannerup kirke og altertavle, prædikestol m. m. i Haderslev kirke. I Haderslev domkirke og på Gurre ruin er der foretaget forskellige restaureringsarbejder, sidstnævnte sted på ringmur og hjørnetårne.

2. afdeling har på Kalø slotstomt ladet opstille et *monument for arkitekt C. M. Schmidt*.

Nationalmuseets 3. afdeling.

Arbejdet i museet: I det forløbne år er der indrettet et gammelt københavnsk drejerværksted i samlingen. Fajancesamlingen er helt nyopstillet. I den borgerlige afdeling er åbnet en stue fra empiretiden o. 1820, et soveværelse fra o. 1840 og et stueinteriør fra o. 1860. Af *nyerhvervelser* kan fremhæves: En votivtavle fra Hals kirke på Læsø, sjældne redskaber til hjemmegarvning fra samme ø, et skakspil, der er udført som mesterstykke af en drejer, et kniplaskrin og en kniplingshandlers kramkiste, rekvisitter tilhørende en omvandrende skrædder, et klunkemøblement, et empire-jalousiskab, en empire sølvterrin (gave fra Ny Carlsbergfondet), et malet, dekoreret loft, dateret 1788, fra Vesterhede på Rømø, panel og loft med malet dekoration fra sidst i 1700-årene fra Juvre på Rømø, to sønderjyske malede, marmorerede skabe fra 1680

og o. 1760, et skab med fladsnitsdekoration fra Hatting ved Odder 1770 samt to finerede empire-himmelsenge fra Salling.

Revisionen af det blå *genstandskartotek* er afsluttet, og revisionen af *stedregistret* er nærved at være tilendebragt. Den nære forbindelse med Tapetmuseet er fortsat ved mag. art. Hans Lassen og en tilsvarende kontakt optaget med Urmuseet ved D. Yde-Andersen. Af *udstillinger* må nævnes: »Der bor en bager«, som især magister Lassen tog sig af, og »Bord dæk dig«, arrangeret af museumsinspektør, fru Ellen Andersen; den sidste udstilling blev på en halv snes dage gæstet af ca. 50.000 mennesker. Mag. art. Svend Jespersen har som leder af Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) foranstaltet udsendelse af *spørgeliste* nr. 11, »Gærder og Hegn«, samt som leder af bøndergårdsundersøgelsen fortsat bearbejdelsen og registreringen af det hjemførte materiale.

Undersøgelser i marken: Bondegårdsundersøgelsen fortsattes i Sønderjylland; desuden har magister Jespersen og arkitekt Ester Andersen været engageret ved undersøgelsen og restaureringen af den gamle gård i Toftum på Rømø samt foretaget en rekognosceringsrejse i Sydslesvig. Af dyberegående egnsundersøgelser må især fremhæves Ole Højrup og Lotte Feilbergs fællesundersøgelse af folkekulturen på Lyø, der endnu ikke er afsluttet. Bjarne Stoklund har påbegyndt lignende undersøgelser på Læsø. Inspektør Ellen Andersen har indledt en undersøgelse af gamle håndværkerdragter. Magister Rasmussen har med støtte af Færøernes lagting og den danske stat fortsat sine undersøgelser af den gamle folkekultur på Færøerne, og i fjor var han ledsaget af Ester Andersen og E. Laugsand, der opmålte gamle bygninger og gårdsanlæg i Saksen og på Kolter. Magister Rasmussen har iøvrigt undersøgt gamle fiskerimetoder og foretaget optegnelser rundt om i landet, især ved Gundsø-magle sø, Bostedhoved, Vilsund og på Rømø. Magister Hans Lassen har været rundt i en række provinsbyer for at studere gamle bagerier. Tove Clemmensens ledede i efteråret 1949 undersøgelsen af inventaret på herregården Oreby. Fra sommeren 1950 er hun knyttet til den planmæssige undersøgelse af herregårde. Dr. Steensberg har i år sammen med J. L. Østergaard Christensen opmålt de senmiddelalderlige agre på Alstrup hede ved Hobro, som blev fredlyst under krigen.

I august 1949 genoptog Steensberg den *arkæologiske undersøgelse* af den i 1774 nedlagte landsby *Store Valby* ved Slagelse, denne gang med støtte af Carlsbergfondet. I efteråret afdækkedes et areal på ca. 1 td. land. I begyndelsen hjalp en snes internationale studenter med ved arbejdet. Iøvrigt deltog C. Bangert-Rasmussen, Axel Christensen, P. Michelsen, Helle Reedtz-Thott, Holger Rasmussen, P. Halkjær Kristensen og afdelingsgeolog Werner Christensen i gravningen, og i september og oktober var Mr. K. D. M. Dauncey, der er lektor i arkæologi ved universitetet i Birmingham, medarbejder ved undersøgelserne, der indstilledes hen i november. Straks efter påske tog man fat igen, denne gang med assistance af Østergaard Christensen. Tre gårde er blevet undersøgt til bunds; nogle af tomterne går tilbage til midten af middelalderen; desuden er der fritliggende ildsteder, kulturlag etc. fra tidlig middelalder, fra ældre romersk jernalder og fra yngre stenalder, uden at der dog har kunnet påvises kontinuitet mellem disse perioder.

Endelig bør nævnes, at 3. afdeling har indledt et nøje samarbejde med *Dansk Kulturfilm*. Resultatet heraf er foreløbig blevet fem film: Om julebagning i en bondegård på Fyen, høbjergning i marsken, seglhøstning på Fanø, kreaturdrift og påsætning af kvindehovedtøj sammesteds. Som

sagkyndige har medvirket: Magister Lassen, D. Yde-Andersen og fru Ellen Andersen.

Frilandsmuseet.

I eftersommeren 1949 afsluttedes opførelsen af en firelænget *hallandsk gård*, idet man flyttede museets hallandske stuehus til en ny plads og supplerede det med et trelænget ladegårdsanlæg fra Frilleår. I efteråret 1949 afsluttede man nedbrydningen af den ret omfattende vandmølle af bindingsværk, Nymølle ved herregården Lykkesholm, skænket af afdøde hofjægermester Ove Sehested Juul. Det meste af det gamle indbo og de gamle redskaber fulgte med.

I 1950 har man påbegyndt genopførelsen af en bindingsværk*landarbejderbolig* fra Englerup vest for Roskilde, skænket af grev Scheel, Rye-gård. Samtidig har man begyndt at genopføre et sjællandsk *sprøjlehus* fra Kirke Såby. Fra Tjustrup på Sjælland er der købt et enlænget *husmandshus*, og fra Dannemare på Lolland et vinkelformet husmandshus. Med begge fulgte et usædvanligt komplet indbo og udstyr. Der er foretaget en særlig undersøgelsesrejse i Sydslesvig, og i det nordlige Skåne er der købt en del sager til supplerings af indboet i museets Næsgård fra Göinge h.

Tøjhusmuseet.

Videnskabelige undersøgelser: Kanonerne på Christiansø: 29 gamle kanoner af forskellig størrelse og alder, den ældste fra 1694. Middelalderdolkene i »Den gamle by« i Aarhus: 13 dolke, i det væsentligste jordfund fra Aarhus by og omegn. Våbnene i Tønder museum: O. 25 skydevåben og 20 blank- og stagevåben.

Arkivundersøgelser: Museets embedsmænd har fortsat de allerede tidligere begyndte indsamlinger og biografier om danske våbenhåndværkere, først og fremmest bøsse- og sværdfe- gere.

Vigtigere fund: Engelsk skibskanon, såkaldt »finbanker« fra o. 1700, opfisket af havet ved Anholt.

Museet har *konserveret* våbnene i Føroya Forngripasavn, Thorshavn samt i Krudttårnsmuseet i Frederikshavn. Den planlagte konservering af faner har endnu ikke kunnet påbegyndes af mangel på egnede lokaler.

Fra oberstløjtnant Chr. Bokkenheuser har museets bibliotek modtaget et stort manuskript, omhandlende de i Sverige opbevarede erobrede danske faner.

Kunstindustrimuseet.

Så godt som al museets arbejdskraft har været samlet om gennemførelsen af den store udstilling *Kinas Kunst*, der blev afholdt i april-maj måned.

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Af betydeligere nyerhvervelser kan nævnes modeller af M/S »Umanak« (Grøndals Styrelse) og S/S »Viola« (Torm), farvelagte tegninger og malerier af ældre skibstyper samt adskillige konstruktionstegninger og fotografier. Til illustration af *Asiatisk Kompagnis historie* er indkøbt skibspræsten Huusmanns beretning om fregatten »Cronprins Christian« kina- togt 1729—30; desuden er der købt en samling tegninger af gallions- figurer og agterspejle. Museets opmåler har fortsat sit opmålingsarbejde

på Bornholm og i det sydlige Danmark, hvor ialt 12 ældre småskibstyper er opmålt. Museet har ladet udføre en model af en kåg fra Gudenåen, ligesom modeller af en elbevert, en kuf fra Haderslev samt den af fabrikmester Henrik Gerner konstruerede fregat »Disco« 1777 er i arbejde. I årets løb er katalogiseret 2739 museumsnumre samt 2283 numre til museets arkiv (søhistorisk registratur). Museet har med et større antal genstande deltaget i udstillingen »Skibet« i Forum i København 19. august—4. september 1949.

Forhistorisk Museum, Århus.

Af større *udgravninger* har museet gennemført følgende: Maj 1950. Undersøgelse af flintværksted ved Fornæs på Djursland, hvor man i stenalderens slutningsperiode har ophugget en strandvold af flint fra Sangstrup Klint, opkastet i sen litorinatid. Her er først og fremmest tilhugget dolke og kornsegle samt ildsten, vel for en stor del beregnet på eksport. De fleste stykker ser ud til at have været halvfabrikata.

Sept.-okt. 1950. Undersøgelse af stenalderlandsby fra mellemneolitisk tid ved Ålstrup. En bebyggelse af langhuse har her ligget på et næs og omkring en sænkning, der fører ned til en lille anløbsplads (havn) i den vig, der fra Horsens fjord i stenalderen skar sig ind mod Åkjær. Rigt fund af jættestuekultur.

Sept.-okt. 1950. Undersøgelse af offerfund fra jernalderens 5. årh. e. kr. ved Illerup Å. Fundet består af våben: Sværd, spydspidser, pilespidser, skjoldbuler og knive, samt lueforgyldte beslag, der som offer er blevet nedsænket omkring et lille næs på søbunden. Sværdene er sammenbøjede, og fundet svarer i hele sin karakter til de tidligere kendte store offerfund fra jernalderen.

Den gamle by, Århus.

Den tidligere erhvervede *gartnerbolig* fra *Stenalt* er blevet opmålt og nedtaget. Materialerne er ført til museet med genopførelse for øje. Også det gamle *gavlhus* fra Storegade 21 i *Åbenrå* er blevet opmålt, nedtaget og ført til Århus. Der er på museet blevet holdt *studiekredse* over hjemmets udstyr og stilarter. Tilslutningen har været meget stor. Museets direktør, dr. Helge Søgård har i De Sandvigske Samlinger på Maihaugen holdt foredrag om håndværkets historie (uddrag trykt i Norges Håndværk 1949, s. 115—117).

Den gamle By har som sædvanlig modtaget et stort antal *gaver*, dels fra »Den gamle By«s venner, dels fra private. Bl. a. kan nævnes et skuffemøbel i lakarbejde, Christian Nielsen Friis' epitafium fra Århus, Vor Frue Kirke. Samlingen af ure er blevet udvidet med et standur, forfærdiget af Jens Villadsen Bundgård, og et Københavns lommeur i to guldkasser. Af den særprægede jyske keramik har museet fået flere stykker, en stor gryde af den type jydepotter, der blev tilvirket i Vorup ved Randers, og et rødbrændt lertøj-fiskefad fra 1801.

Dansk Folkemindesamling.

Folkemindesamlingen har fortsat arbejdet på den tidligere påbegyndte *registrant* over *Evald Tang Kristensens meddelere* og deres biografiske data og forbindelser. Desuden har man arbejdet videre på en »*sogne-registrant*«, en fortegnelse over trykt og utrykt stof, især sagn, vedr.

det enkelte sogn. Registranten giver også meddelelse om hjemmelsmænd, til hvem man eventuelt kan henvende sig for at få lokale oplysninger.

Stednavneudvalget.

Publikationerne er fortsat med Danmarks Stednavne nr. 10, 1. levering: Bornholms Stednavne, som tillige er udsendt til medlemmerne af Hist. Samfund for Bornholms amt. 2. levering, der vil afslutte værket, ventes udsendt i 1951. Det følgende bind i serien bliver nr. 11: Maribo Amts Stednavne, der udarbejdes efter samme skema som Vejle og Viborg amter, d. v. s. at kun landsbyer og andre bebyggelser, større gårde og de vigtigste naturnavne medtages. Efter den udførlige plan forberedes endvidere publikationer om Svendborg og Randers amter. I flere år har der været optaget fonetiske optagelser i disse amter. I 1950 er der optegnet i Mols h., på Svendborgegnen og i Vendsyssel.

Af nyerhvervelser til udvalgets samlinger må især nævnes *fotografierne af matrikelskortene*, ialt 5—6000 kort, som blev fotograferet under krigen¹).

Det kongelige Biblioteks manuskriptsamling:

Af *nyerhvervelser* må især nævnes: H. Friis-Petersen: *Studenter ved Københavns universitet 1740—1828* bd. II-III. Værket er hermed komplet for tiden 1479—1828²). Thomas Otto Achelis: *Studentermatrikel for hertugdømmet Slesvig 1517—1777*. Værket er foreløbig ikke almindeligt tilgængeligt, men der kan meddeles oplysninger herfra.

Af O. H. Mollers håndskrevne stamtavler, der opbevares i Flensborg byarkiv, har håndskriftsamlingen erhvervet en afskrift, foretaget af Hauch-Fausssbøll. Der er modtaget en stambog fra Nicolaus Gottfr. Sass, 1675—1755, præst i Haderslev. Stambogen er påbegyndt 1697. Afdøde kontorchef H. G. Olriks papirer er erhvervet af biblioteket, men er foreløbig utilgængelige.

Rigsarkivet.

I anledning af rigsdagens 100-års jubilæum i 1949 blev den såkaldte *Harsdorff-sal* mellem Rigsarkivet og Tøjhuset restaureret for en sum af 300.000 kr. Den smukke sal blev benyttet til en *udstilling*, der belyste *rigsdagens virke* gennem de 100 år. Det er meningen, at salen skal anvendes til en permanent udstilling af Rigsarkivets fornemste arkivalier samt til opbevaring af arkivets tryksagssamling og en del af dets bibliotek.

Straks efter besættelsens ophør drog Rigsarkivet omsorg for, at en række *arkivalier fra frihedskampens organisationer* blev afleveret. Det var bl. a. arkivet fra Det danske råd i London (med Christmas Møllers korrespondance) og den dansk-svenske flygtningetjenestes arkivalier. Fra efteråret 1947 indledtes derpå et samarbejde med adjunkt *Jørgen Hæstrup*, Odense, der tog initiativet til at indsamle arkivalier vedrørende frihedskampen. Det lykkedes at finde ikke så få betydningsfulde arkiver, som adjunkt Hæstrup har ordnet og afleveret til Rigsarkivet, deriblandt Frihedsrådets, Flemming Muus' og Ebbe Muncks arkiver. Et kartotek over de i disse anvendte dæknavne er udarbejdet af adjunkt Hæstrup, som ligeledes har fået en række af modstandsbevægelsens mest fremtræ-

¹) Der er ialt taget fire aftryk af disse fotografier, de tre andre findes på Det kgl. Bibliotek, i Geodætisk Institut og i Landsarkiverne.

²) Et eksemplar af dette værk findes også i landsarkivet i Viborg.

dende skikkelser til at skrive en beretning om deres virksomhed under besættelsen. Hele dette materiale vil efter 1970 være tilgængeligt for forskningen.

Den i dagspressen ofte omtalte fotografering af *dokumenter fra det tyske udenrigsministerium* er nu omtrent afsluttet, og hovedmassen af de omtrent 100.000 fotografier er ankommet. Rigsarkivet er herved kommet i besiddelse af et enestående kildemateriale til belysning af forholdet mellem Danmark og Tyskland 1863—1949.

I årets løb har Rigsarkivet fra matrikelsarkivet modtaget *fotografiske kopier* (i målestok 1:20.000) af de ældste matrikelskort. Det drejer sig om ca. 5.000 kort, der fordeles til landsarkiverne.

På Rigsarkivets læsesal er opstillet en fotografisk gengivelse af det på Det kongelige Bibliotek beroende håndskrevne værk: *Fortegnelse over danske og norske Officerer* m. fl. fra 1648—1814, samlet af J. C. Hirsch og K. Hirsch.

Seddelregistre er udarbejdet over petita i konsistoriums arkiv og over embedsansøgninger i Slesvigsk Ministeriums arkiv 1851—64; en registratur i folio over indkomne breve til Tyske Kancellis indenlandske afdeling indtil 1670 er opstillet på læsesalen.

I løbet af de sidste år er der foretaget omfattende *kassationer* i Finansministeriets ældre sager, navnlig anvisningskontorets slesv. og holst.-lauenb. sager samt skattesager og statsgældskontorets sager. Også folketællingen fra 1935 er blevet tilintetgjort.

I landsarkiverne er der blevet udarbejdet kronologiske *fortegnelser over disse arkivers breve m. m. fra tiden før 1559*. Et eksemplar af fortegnelserne er opstillet på hovedarkivets læsesal.

Arbejdet med udgivelsen af »*Kronens Skøder*« og »*Kancelliets Brevbøger*« er blevet fortsat, og der vil i løbet af kort tid foreligge nye bind af de to publikationer.

Landsarkivet for Sjælland.

Landsarkivet har i de sidste år modtaget ret store *afleveringer* (i 1949 således 1600 bd. og 2400 pk.), først og fremmest fra Præstø amt (bl. a. kopibøger og journaler til 1909, landvæsenskommissionsprotokoller 1776—1878, matrikler 1844) og fra en række dommer- og politikontorer. Direktoratet for Statsskovbruget har afleveret en del sager fra 1830—1935, især vedr. Sorø akademis skove, og Roskilde domkirkes værge har indsendt den resterende del af Sjællands stifsskriverembedes arkiv 1716—1938. Desuden er der modtaget en del arkivalier fra de tyske krigsfangelejre. Oremandsgårds og Høvdingsgårds godsarkiver er blevet afleveret til landsarkivet. Af mindre afleveringer kan nævnes biskop Ludvig Harboes visitatsbøger 1749—50.

Der er udarbejdet *personregistre* til en del skifte- og fæsteprotokoller, og arbejdet med udarbejdelse af borgerskabsregistre er blevet fortsat. Følgende arkiver er blevet *færdigtregistrerede*: Classenske fideikommiss, Næstved og Roskilde byfogedarkiver, Tybjerg og Ramsø-Tune herredsfogedarkiver.

Landsarkivet for Nørrejylland.

Landsarkivets magasiner har i mere end 50 år været fyldte, og der har i de sidste år været arbejdet på at få bygget en ny bygning, der skal kunne rumme o. 10.000 hyldemeter arkivalier. Der er blevet gennemført

et større mageskifte med Viborg kommune, hvorved Landsarkivet dels har fået en del jord mod øst og nord, dels har fået sikkerhed for, at der vil være plads til fremtidige udvidelser.

Arkivet har i det sidste år modtage mange store afleveringer fra dommerembederne, især skiftearkivalier samt skøde og panteprotokoller til o. 1870. Også politimestrene har afleveret en del arkivalier, bl. a. lægdsruller og strafferegistre, fra Skagen, Nibe, Holstebro og Ringkøbing også de nyere rådstueprotokoller. Store afleveringer har desuden fundet sted fra amtsforvalteren i Viborg, statsfængslet i Horsens, 5. udskrivningskreds (lægdsruller) og Ranum seminarium. Kolding gymnasium har afleveret sit arkiv til o. 1855 og Horsens statsskole har indsendt det nyere arkiv indtil o. 1900 samt den i skolens bibliotek opbevarede manuskriptsamling. Fra amtsforvalteren i Vejle er der modtaget en fæsteprotokol fra Koldinghus amt 1700—1705. En del arkivalier er også afleveret fra bykommunerne, især Æbeltoft, Skagen og Frederikshavn (Frederikshavn fæstnings arkiv). Foruden Bramminge Hovedgårds arkiv er der modtaget enkelte andre godsarkivalier, bl. a. vedrørende Laage og Fussingø. Fra biblioteket i Vejle har arkivet fået en lavsprotokol for vognmandslavet. Også fra enkelte andre museer har der fundet afleveringer sted, bl. a. fra Horsens, Thisted og Hjørring. Fra grosserer Friis Petersen i Århus har arkivet modtaget en alfabetisk ordnet fortegnelse over studenterne fra Københavns Universitet 1740—1828, der slutter sig til en tidligere modtaget fortegnelse fra 1479—1739¹⁾. Lærer August Dam, Storring har afleveret lærer Weiersøes omfattende brev- og manuskriptsamling, Hjørring bibliotek en del af lærer Rørsigs store historiske samling vedrørende Vendsyssel og Viborg amt og adjunkt Henning Poulsen Per Nielsen Skrivers optegnelsesbog (1534)—1638.

Landsarkivet har udarbejdet en fortegnelse over arkivalier og manuskripter, som findes i nørrejske museer, biblioteker, skoler m. m. Fortegnelsen indeholder også optegnelser om godsarkivalier, der endnu ikke er kommet til landsarkivet.

Gennem mange år har landsarkivet i statsfængslet i Horsens fået udarbejdet alfabetiske personregistre til skifte- og fæsteprotokoller. Dette arbejde er nu nogenlunde afsluttet, og der er taget fat på registre til de ældre skøde- og panteprotokoller samt til kirkehøgerne.

Arkivalier vedrørende de 8 sogne syd for Kolding, forsåvidt angår tiden indtil ca. 1864, er blevet afleveret til Landsarkivet i Åbenrå, hvortil også en del ældre akter ang. Solvig er blevet overført. Katedralskolen i Ribe har i 1948 deponeret den del af skolens manuskriptsamling, som stammer fra offentlige arkiver. En stor del af disse arkivalier angik områder, der hørte under de andre landsarkiver, og er derfor overført til disse; enkelte er kommet til Rigsarkivet.

Landsarkivet for Fyn.

Foruden enkelte mindre *afleveringer*, bl. a. fra politimesteren i Nyborg, har Landsarkivet modtaget Juelsberg godsarkiv, en del af Lammehave godsarkiv, Vends herreds og Wedellsborg birks landboforenings arkiv

¹⁾ Se Side 171.

²⁾ I 1944 udkom: Landsarkivet for de sonderjyske Landsdele. En Oversigt ved Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt. I nærværende oversigt er de vigtigste afleveringer m. m. siden 1944 taget med, så det er muligt at få et indtryk af, hvad der er sket, siden den trykte arkivregistratur udkom.

1841—1926, Middelfart branddirektorats arkiv. Arbejdet med *registre* til fæste- og lavprotokoller er blevet fortsat.

*Landsarkivet for de sønderjyske landsdele*²⁾.

Landsarkivet har i de forløbne år modtaget en del større *afleveringer*: Grundbøger og grundakter fra Rødding retskreds og grundakter fra Toftlund retskreds. Tønder bys ældre arkiv. Højer flækkearkiv til 1920 og supplerende aflevering af Nordborg flækkearkiv. Provstearkivalier fra Åbenrå provsti, Sønderborg skovriderdistrikts og Åbenrå amts landinspektørarkiver. Afdøde folketingsmand Chr. Ernst Christensens og afdøde redaktør Christiansens arkiver samt Region III.s arkiver (disse tre arkiver er foreløbig utilgængelige). »Fladstenbogen«, arkivalier fra Fælleslandboforeningen for Nordslesvig og fra Roager-Spandet-Vodder landboforening, fra Nordslesvigsk fællesidrætsforening og Sønderjysk idrætsforening, »Mindeblade for Klassefællerne fra 1876—79 paa Tønder Seminariums danske Afdeling« 1884—89, »Bidrag til Løjt Sogns Historie« af J. H. Ries og afskrift af Chr. Knudsens optegnelser om Hørup s.

Sønderborg og Nordborgs arkiver fra tiden før 1777 er blevet *nyordnet*. Gennemgået og registreret er også: Tønder byarkiv, Højer flækkearkiv, Søgård og Trøjborg godsarkiver, Møgeltønder kogsarkiv samt en del privatarkiver, hvortil der desuden er blevet udarbejdet brevskriverregistrant. Der er udarbejdet *alfabetisk* register til Åbenrå kirkebøger 1763—1874 og til en del af kirkebøgerne fra Tønder, endvidere til fæstebreve i Trøjborg godsarkiv 1661—1858, til nekrologerne i Sprogforeningens almanakker og i Deutscher Volkskalender Nordschlesvig.

Fra lærer *Maibøll, Jejsing* har landsarkivet modtaget en *alfabetisk fortegnelse* over viede og døde i Hørup sogn 1690—1850 med bemærkninger om fødselsdata og børn, alfabetiske fortegnelser til Ulkebøl kirkebøgers dødsregistre 1691—1820 og vielsesregistre 1691—1850, til Lysabild kirkebøger 1701—180 samt kirkebogsuddrag fra Sønderborg 1711—80 og uddrag af Sønderborg bys skyld- og panteprotokol 1735—1780.

Erhvervsarkivet i Århus.

Erhvervsarkivet er i 1950 overflyttet til *nye lokaler* på Universitetet. Takket være en særlig bevilling fra Otto Mønsted-fondet har det været muligt her at indrette en *læsestue*, der er åben fra 10—15, lørdag 10—14.

De offentlige arkiver havde tidligere modtaget en del arkiver fra *private erhvervsvirksomheder*, og disse bliver nu efterhånden afleveret til Erhvervsarkivet. Blandt de større og mere betydningsfulde arkiver, der er ingået på den måde, må nævnes arkiverne fra de københavnske virksomheder: Jacob Molm og Sønner, der spænder over tidsrummet 1794—1890, bankierfirmaet D. B. Adler 1856—1875, I. P. Suhr og Søn 1785—1899, Thøger From 1870—1908, fra Helsingør toldklarere og skibsproviantør N. P. Kirck 1824—1925 fra Stege, Vordingborg og Næstved C. Hage & Søn 1817—1896. Det er alle store, velhavende og værdifulde arkiver, hvis indhold også er af den største værdi for den personal- og lokalhistoriske forskning, bl. a. på grund af de mange indkomne breve fra forbindelser i de enkelte provinsbyer.

Det samme gælder de sidst indkomne arkiver fra de større erhvervsorganisationer: De danske Handelsforeningers Fællesorganisation fra årene 1890—1939, Den danske Handelsstands Fællesrepræsentation 1883—1907, Grosserer-Societetet 1742—1924 og Dansk Dampskibsrederi-

forening 1884—1919. Hertil kommer et betydeligt antal mindre arkiver, der stammer fra konkurs- og dødsboer, og som af landsarkiverne er deponeret i Erhvervsarkivet.

Om Erhvervsarkivets arbejde, herunder også indgåede og ordnede arkiver, meddeles der nu årligt oplysninger i »*Erhvervshistorisk årbog. Meddelelser fra Erhvervsarkivet*«. Årbogen, der begyndte at udkomme i 1949, bringer iøvrigt afhandlinger og artikler om handels- og industrihistorie m. m. og giver desuden enkelte bidrag til drøftelser af arkivtekniske problemer.

Litteratur om Danmarks forhistorie 1945-1948*.

Af *C. J. Becker.*

Det opsving, som udforskningen af Danmarks oldtid tog i midten af 30'erne, har efterhånden vist sig at have en så varig karakter, at man kan tale om et virkeligt skel i dansk arkæologis historie ved den tid. De forløbne ca. 15 år har været een række af gode, frugtbare arbejdsår, begunstiget af mange fund og store udgravninger. Den linie i forskningen, som har kunnet følges gennem de senere års oversigter i dette tidsskrift (bind XIV, s. 39 og XVI, s. 344), svarer da til, hvad der har præget ogsaa perioden 1945—1948. Disse fire år har måske knap været så rige på fund og gravninger som de nærmest foregående, men i mængden og vægten af forskningsresultater er der ingen nedgang at spore. Tempoet er stadig så hårdt, at det kan knibe selv for fagfolk at følge med i det hele. Det kan derfor have sin værdi at stoppe op af og til, se sig tilbage og forsøge at finde de væsentlige linier frem, således at der kan gøres opmærksom på de felter, hvor nye arbejder virkelig har bragt kendskabet til vor forhistorie fremad. Det vil være naturligt at tage oldtidens hovedafsnit hver for sig.

Allerede inden for ældre stenalder har vi periodens vel nok vigtigste landvinding, opdagelsen af den første danske boplads fra senglacial tid, adskillige årtusinder ældre end den hidtil ældste, som blev udgravet for godt en halv snes år siden ved Klosterlund i Midtjylland. Med opdagelsen af stenalderbopladsen ved Bromme på Sorø-kanten afslørede Erik Westerby (107)¹⁾ faktisk en ny fase af vort lands bebyggelseshistorie. Ganske vist kendte man fra forskellige egne spredt fundne oldsager af flint og rentak (det seneste er nylig publiceret (72)), der almindeligvis blev anset for ældre end den regulære bosættelse, som man havde kendskab til gennem forskellige fund fra den første skovtid. Og med kendskabet til de vigtige holstenske bopladser (Stellmoor, Meiendorf, Pinnberg etc.) kunde man slutte, at det ikke skulde være helt forgæves at lede efter rester af en regulær bosættelse fra selve afsmeltningssperioden efter sidste istid. Vi manglede bare fundet.

¹⁾ Tal i parentes henviser til den efterfølgende litteraturliste, som forøvrigt er ordnet efter de samme principper som i oversigten 1941—44.

^{*)} Dr. Beckers oversigt er den første i en af redaktionen planlagt række af redegørelser for litteraturen vedr. de forskellige sider af dansk indre historie.

Bopladsen ved Bromme blev udgravet 1945—46 af Therkel Mathiasen, der også har publiceret den (63, jfr. 65) i forbindelse med Johs. Iversen. På et lille næs, der skrånede jævnt ned mod en bæk, havde en lille flok jægere engang for godt og vel 12.000 år siden haft deres tilhold. Der var intet tilbage af deres boliger, og selv redskaber af ben og hjortetak var gået til i tidens løb, så alt, hvad der nu fandtes, bestod i genstande af flint. Og netop i dette stof viser de en tilsyneladende fattig og primitiv kultur. Deres typiske våben er svære pilespidser med skafttunge — af den art, som tidligere kaldtes Lyngby-pile —, skrabere og såkaldte stikler, d. v. s. redskaber med kort tværæg, der er særlig velegnet til arbejde i ben og hjortetak. Netop det forhold, at der forekommer et så uforholdsmæssigt stort antal stikler på pladsen, må betyde, at fangstdyrenes knogler og takker har været yderst vigtige redskabsmaterialer. Så meget mere beklageligt, at der ikke er bevaret noget heraf. For som vi ved fra andre af vort lands gamle fangstkulturer, kan man først rigtig danne sig et billede af dem, når man kender alle deres forskellige redskaber. Det er — for blot at holde sig inden for de sidste fire års litteratur — tilstrækkeligt at pege på, hvad det har betydet for forståelsen af Maglemosekulturen, at man i Holmegaards Mose fandt så mange af dens oldsagstyper i træ (se 7); og med den gruppe havde man dog i adskillige år troet, at man var særdeles vel underrettet, fordi der fra så mange sjællandske bopladser var bevaret sager af både ben og hjortetak.

Men for at vende tilbage til vore jægere i Bromme-fundet. Gennem et studium af de fåtallige dyreknogeter, som fandtes i den bedst bevarede del af kulturlaget, og gennem omhyggelige geologiske og pollenbotaniske undersøgelser blev det fastslået, at bebyggelsen faldt i den korte periode med noget gunstigere klima, som skyder sig ind i selve den arktiske afsmeltningstid. Geologisk kaldes dette afsnit for Allerødtid; klimaet blev nu så meget mildere, at de første skovtræer, navnlig birken, kunde trives, og i det endnu halvt tundraagtige landskab færdedes bl. a. elsdyr, rensdyr, vildhest og jærv.

Selv om der som nævnt kun blev fundet ganske få oldsagstyper, kunde Therkel Mathiasen også på rent arkæologisk basis placere fundet som ældre end de hidtil kendte. Især er skafttungepilene vigtige. De findes i en række beslægtede kulturgrupper fra navnlig Mellem- og Østeuropa, som her udgør de yngste palæolitiske kulturer. Det er første gang, en palæolitisk kulturgruppe påvises herhjemme. Men fundet er trods alt ikke helt isoleret; Mathiasen kan opregne næsten et halvt hundrede enkeltfund, navnlig af pilespidser, der antagelig er af samme alder som Bromme-bopladsen, og som i hvert fald synes at være fra den sen-glaciale tid. Fundene fordeler sig jævnt over næsten hele landet, og det kan tilføjes, at der nu fra Sjælland kendes yderligere 3—4 bopladser af samme art. Som det ofte går: når vejen først er vist, kan flere finde den.

Som allerede nævnt er der også fremkommet vigtigt nyt om Maglemosekulturen, der som bekendt er samtidig med fyrreskovenes tid eller den store fastlandsperiode. Ganske vist foreligger der kun en foreløbig redegørelse for et af krigsårenes vigtige tørvegravningsfund, den nye (og fjerde) større boplads i Holmegaards Mose i Sydsjælland (7). Men her er nogle af udgravningens væsentligste resultater nævnt, således påvisningen af jægerstammens omtrentlige størrelse; Maglemosekulturens karakteristiske sommerboplads har næppe været beboet af flere folk, end der kunde rummes i en af de hytter eller telte, hvis gulv — lagt af brede barkflager i flere lag — også påvistes. Når nogle af tidens boplads, f. eks. Sværdborg, er så store, må det blot betyde, at de år efter år har været tilholdssted for sådanne ganske små stammer. Vigtigt var også fundet af talrige redskaber og våben af træ, først og fremmest en komplet bue af elmetræ, af en kompliceret og ganske effektiv type, som i visse egne af Nordasien og Nordamerika har holdt sig til vore dage. Videre pile og lettø træspyd, hvis ægge har været dannet af skarpe flintfliser, eller som har været forsynet med modhager af mikroliter, d. v. s. små trekantede eller bladformede flintspidser.

Vigtig er også et mindre fund fra Borup Sø nær København (58), bestående af en række smukke oldsager af ben og hjortetak, som blev fundet ved tørveskæring under krigen. Fundet er tidligt inden for Maglemosekulturen (fintandede benspidser); desværre blev det ikke undersøgt på fagmæssig måde, så kun de mere iøjnefaldende ting er reddet.

Fra lidt yngre tid, overgangen til stenalderhavets tid og dermed den sidste store kulturgruppe fra ældre stenalder, stammer to ret betydelige boplads, hvoraf navnlig den fra Vedbæk boldbaner i Nordsjælland (62) har interesse gennem sit rige oldsagsmateriale. Den kultur, man ser her, er i virkeligheden det ældste stadium af køkkenmøddingernes Ertebøllekultur og har været kendt gennem en snes år, siden Westerby's publikation af Bloksbjerg-bopladsen, hvis nedre dele rækker omtrent lige så langt tilbage. Denne gruppe, hvis mest karakteristiske type er den specielle pilespids, som kaldes skævpilen, kan gøre krav på særlig interesse, fordi så vigtige spørgsmål som Ertebøllekulturens oprindelse og forholdet mellem kyst- og indlandskulturer i ældre stenalder bedst kan løses her. Sådanne spørgsmål diskuteres da også i såvel Vedbæk-redegørelsen som afhandlingen om det andet fund, der stammer fra Gislinge i Vestsjælland (90). Det er dog næppe gørligt uden videre at aflede denne gamle kystkultur fra Maglemosekulturen, idet man, som bl. a. Therkel Mathiassen anfører (62, s. 35), i høj grad må have opmærksomheden henvendt på, at der antagelig samtidig med Maglemosekulturen har eksisteret kystkulturer, hvis boplads takket være den stedfundne landsenkning nu ligger så langt under havets overflade, at det er et spørgsmål, om man nogensinde får fat på dem.

Der er også omtalt et par mindre fund fra samme tid som Vedbæk-pladsen, fra Roskilde Fjord (46), hvor man nu finder bopladserne på lavt vand, og fra Korsør Nor (77), hvor et ingeniørarbejde muliggjorde tørlægning af en del af havbunden. Fra sidstnævnte sted stammer en regulær gravlægning, den første helt sikre grav, der er ældre end begyndelsen af yngre stenalder. Graven var anlagt i en grube i undergrunden, og den døde lå på en slags båre, dækket af barkflager. Som gravgods var medgivet en lang, tilspidset flække, der antagelig har tjent som dolk. Mærkeligt nok dukkede det næste fund allerede op året efter, på den lige omtalte boplads i Vedbæk (62). Også her bestod graven af en simpel nedgravning, hvor den døde hvilede udstrakt på ryggen. Her fandtes intet gravgods, men alderen er sikker nok, da der lå uforstyrret kulturlag med tidligste Ertebølle-sager hen over den. Med disse fund er der givet et væsentligt bidrag til den snart gamle strid om fund af grave fra ældre stenalder. Det må nemlig indrømmes, at langt de fleste sådanne fund fra ældre tid ikke kan stå for en kritisk betragtning. I de fleste tilfælde er der tale om nedgravninger i gamle kulturlag. Men de to nye fund er der som sagt ingen tvivl om.

Om den egentlige Ertebøllekultur er der ikke så forfærdelig meget nyt at berette. I det andetsteds omtalte værk om Vestjyllands bebyggelse (67) fremlægger Mathiassen en del nye fund fra disse kanter, og Klindt-Jensen skriver om den arkæologiske side af Aarhus Museums nye udgravninger på den gammelkendte Brabrand-boplads (44), som i parentes bemærket er døbt om til Rugholm-pladsen. Da en sådan forandring af et både i dansk og udenlandsk litteratur velkendt navn uvægerlig vil skabe forvirring, bør den gamle betegnelse foretrækkes, selv om den af lokale hensyn kan synes mindre rigtig end en ny. De nye udgravninger må i alt fald ses i direkte sammenhæng med de 40 år ældre. Det er vigtigt, at man nu fandt den boplads, hvorfra alle tidligere fundne sager antagelig er kastet ud i den fordums strandkant. Desværre har publikationen af det nye stof en så foreløbig karakter, at den ikke giver noget arkæologisk bidrag til den diskussion, som netop i de senere år er rejst omkring fundet og bopladsen. Man kan blot notere et antal pæne oldsager, heriblandt et stort, svajet lerkar af sædvanlig Ertebølle-type, men — helt enestående — ornamenteret med et groft rudemønster ned over karsiden (afbildet 44, s. 21). Et mindre vigtigt fund, fra Frederiksholm inden for Københavns byområde (57), er beskrevet med stor omhu.

Inden ældre stenalder forlades, må omtales første bind af det stort anlagte »Danske Oldsager« (68), hvor Therkel Mathiassen behandler hele denne periode, afbilder og omtaler alle dens (foreløbig) 233 oldsagstyper. I indledningen gives der en kort oversigt over de forskellige kulturgrupper. Værket skal dog blot nævnes, da det allerede er gjort til genstand for udførligere omtale i dette tidsskrift (XVIII, s. 48).

Også yngre stenalder kan være med denne gang. Med udgangspunkt i en hel række mosefund med keramik bliver de stærkt omstridte problemer omkring yngre stenalderens begyndelse og første udvikling her såvel som i vore nabolande taget op til drøftelse (14). Ud fra en analyse af den almindeligst forekommende kartype, dragtbægeret (heraf navnet dragtbægerkultur for hele gruppen) søges det første hovedafsnit af yngre stenalder delt i tre perioder, hvoraf den ældste, men rigtignok også usikreste, karakteriseres af lerkarformer, som hidtil ikke er bemærket herhjemme. I den yngste af perioderne — svarende til, hvad flere forskere tidligere kaldte dyssetid — er det lykkedes at påvise fire lokalgrupper, således at det er klart, at fremtidig diskussion om kulturforholdene i hele denne tid må føres på ny basis. Da det har vist sig, at vore ældste stengrave, dysserne, først optræder i en enkelt af den sidste periodes lokalgrupper, men er ukendt i de andre, fremsættes en ny teori om deres oprindelse; de tænkes afledt af visse mellemeuropæiske stenkister og altså ikke som tidligere antaget fra Vesteuropas megalitgrave. For øvrigt må der også for denne bog henvises til et mere udførligt referat her i tidsskriftet (XVIII, s. 52).

På en række enkeltpunkter inden for yngre stenalder er der gjort vigtige iagttagelser. Således i Thorvildsens beskrivelse af udgravningen af jættestuen Grønhøj ved Horsens (98). Dels i og dels uden for kamret fandtes et stort keramisk materiale (ca. 7000 skår), hvoraf det lykkedes at samle et antal af denne tids smukke og karakteristiske lerkar foruden et par store og smagfuldt prydede ler-skeer (de bedste, der hidtil kendes). Vigtigere end selve stoffet er næsten de iagttagelser, der blev gjort under udgravningen. Største delen af fundmaterialet fandtes uden for kamrets indgang, i et lag grus, der strakte sig ca. 3 m til begge sider af gangmundingen, og som var tættest op mod højens randsten. Altså ganske tilsvarende de fund, som nu efterhånden er gjort ved et ikke helt ringe antal store stengrave. Tydningen af dem har imidlertid voldt visse vanskeligheder, og man har nærmest været tilbøjelig til at opfatte sådanne fund som rester af ældre begravelser, der blev rømmet ud, efterhånden som kamret fyldtes ved nye gravlæggelser. På dette punkt har Grønhøj-udgravningen stor værdi, fordi den viser, at største parten af skårene uden for kamret stammer fra lerkar, som man oprindeligt har anbragt her, ofte oven på højens store randsten, hvorfra de så senere er væltet ned. Der synes at være tale om offergaver, der er bragt de døde efter gravlæggelsen. Selvfølgelig udelukker en sådan iagttagelse ikke, at man i enkelte andre tilfælde også må regne med udrømninger fra kamret.

Ny er også en række skæftede stenalderøkser (6 og 11), der kommer fra moser og lignende aflejringer. For første gang fremlægges danske fund af tyknakkede økser med skaft. Som man kunde vente det, og som det forøvrigt var forudsagt for 50 år siden ud fra et studium af selve

øksebladene, er sådanne stykker skæftet på en lidt anden måde end de tyndnakkede, idet bladets nakke ikke som ved disse rager bag ud af skaftet. Den ene af de nye økser synes ikke at være et dagligdags redskab, men forfærdiget til offerbrug; øksen var som bekendt hellig i stenalderen og dyrkedes som symbol eller guddom i sig selv. Forøvrigt vises det, at det bekendte fund fra Sigerslev ikke er så gammelt som hidtil antaget, men repræsenterer en økse- og skafttype, som først kommer i brug i mellem-neolitisk tid. De ældre, tyndnakkede flintøkser har langt enklere skafter, således som de seneste af fundene viser det (11, fig. 2—3).

Et lille, men vigtigt arbejde er Troels-Smiths foreløbige redegørelse for fund af stammebåde (eger eller knubskibe — kært barn har mange navne —) fra Aamosen (101). I en række tilfælde har det her vist sig, at sådanne enkle fartøjer, som blot er udhulet af en svær træstamme, går tilbage til yngre stenalder. Det er interessant, at man hidtil ikke har fundet ældre stykker, som kan have været anvendt af mesolitiske fangstfolk. Antagelig har deres både været af anden art. På den anden side må man ikke lade sig forlede til at tro, at alle sådanne stammebåde er fra stenalderen. Typen har været i brug i meget lang tid, herhjemme helt op til forrige århundrede (26 og 95), og største parten af de fartøjer, der er dukket frem ved de sidste års tørveskæring (f. eks. 31), er næppe særlig gamle.

Af enkelte fund kan der fra de sidste fire års litteratur nævnes en del bopladsler, hvoraf den vigtigste er fra Trelleborg, neden under vikingeborgen (70); den er dog nævnt allerede i sidste oversigt (9, s. 349). Nye er derimod en række fund, som indgår i det store værk om Vestjyllands oldtidsbebyggelse (67) samt i den ovenfor nævnte artikel om Frederiksholm-bopladsen (57). Tilsvarende publiceres i Vestjyllandsarbejdet en række gravfund, heriblandt en af de hidtil rigeste, tidlig-neolitiske jordgrave — fra Krusager — med stridsøkse, fem flintøkser og ca. 1400 ravperler (67, s. 53). En af de yngre og endnu ret gådefulde jordgrave med tyknakkede økser er omtalt i sognehistorien for Torslev i Ringkøbing amt (50), forøvrigt et arbejde, der må fremhæves i denne forbindelse, da det i modsætning til de fleste tilsvarende publikationer omtaler og afbilder en hel del primært fundstof fra sognet. — Endelig må nævnes en ny, men desværre næsten fundtom dysse fra Sydvestjylland (52 og 103), hvor der som bekendt kun findes få store stengrave.

Inden for bronzealderen er den vigtigste begivenhed 3. bind af H. C. Broholms store værk om Danmarks Bronzealder (22). Da det imidlertid blot er et katalog — bevares, stort og rigt illustreret — over både grav- og depotfund fra hele yngre bronzealder, og da den arkæologiske gennemgang og bearbejdning af stoffet først vil fremkomme med vær-

kets fjerde bind, er det rimeligst at gemme en nærmere omtale, til man har også dette foran sig.

Der er for øvrigt skrevet mere end sædvanligt om bronzealderen herhjemme. Fra Norling-Christensen stammer den egentlige publikation af det mærkelige fund af to hornede bronzehjelme fra Viksø ved København (76), vel krigsårenes værdifuldste enkeltfund. I modsætning til den forløbige redegørelse for fundet (se 9, s. 350) møder forf. nu med en mere bestemt udformet opfattelse af hjelmenes tid og fremstillingssted. Det må indrømmes, at problemerne ikke er så ligetil, da de to hjelme står helt uden sidestykker både i nordisk og europæisk materiale, og man kan ikke vente, at der skal være enighed om dem. I hvert fald vil Norling-Christensens antagelse, at der er tale om italiske arbejder (knyttet til Villanova-kulturen) og fra en tid, der her i landet svarer til slutningen af periode V (efter Montelius) eller til periode VI, næppe komme til at stå uimodsagt. Hjelmenes hører til en gruppe af drevne bronzearbejder, såsom skåle, spande og skjolde, som af adskillige forskere anses for at være af mellemeuropæisk herkomst og for i det væsentlige at tilhøre IV og en tidlig del af V bronzealderperiode. Netop et sådant skjold hører til Nationalmuseets nyerhvervelser (12); det sammenlignes også af Norling-Christensen med Viksø-hjelmenes, men henføres ligesom disse til Villanova-kulturen.

Desuden må der gøres opmærksom på et værdifuldt depotfund af støbeforme fra yngre bronzealder (79), et mærkeligt lerkar i form af en fugl (23) og en af de primitive statuetter fra slutningen af yngre bronzealder (24); sidstnævnte behandles forøvrigt i sammenhæng med bronzealderens øvrige småskulpturer. Interessant er også et gravfund fra Sydjylland, hvis urne af Vebæk tydes som en slags forstadium til de mærkelige ansigtsurner (104).

Også et par mindesmærker har været omtalt. Således skriver Therkel Mathiassen om to høje med bronzealdergrave fra Holbæk amt (69), og i en foreløbig meddelelse gør Becker rede for nogle store høj-udgravninger ved Skrydstrup i Sønderjylland (10). Her blev bl. a. en 4,5 m høj og 28 m bred gravhøj helt bortgravet. Centralgravnen indeholdt et smukt kvindeudstyr fra ældre bronzealder, og undersøgelsen gav anledning til studier over højens opbygning, hvorved der blev kastet nyt lys over de forhold, som i visse høje bevirker, at gravens egekiste og den døde dragt kan bevares til vore dage. I den nye Skrydstrup-høj var selve kisten opløst, men højen indeholdt en kerne af uomdannet, stærkt vandholdig højfyld, som havde bevaret trærester, lyng etc. fuldstændig som i en mose.

Af større omfang var udgravningen af »Galgehøj« ved Slotsbjergby nær Slagelse (37), hvis nedre del var en ret kompliceret opbygget bronzealderhøj med flere grave og stenkredse. Over den var i yngre jernalder lagt en vældig stendynge og et par meter jord; det lykkedes ikke

at afsløre, hvilket formål dette sidste, virkelig imponerende mindesmærke havde haft.

Ogsaa Glob's foreløbige meddelelse om helleristningerne paa Bornholm (38) er værd at stifte bekendtskab med. Øen er jo vort eneste egentlige helleristningsomraade, og selv om disse mindesmærker staar tilbage for, hvad der er fundet andetsteds paa den skandinaviske halvø, er de alligevel så mærkelige, at de nok kan fortjene en moderne behandling. Det er det, Glob er i gang med, og de allerede publicerede billeder er af en sådan kvalitet, at man må imødesee selve publikationen med største interesse. Det må i den forbindelse omtales, at Skånes helleristninger har fået deres tidssvarende, videnskabelige behandling (C.-A. Althin, *Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnungen von Skåne*. Lund 1945). I et stort anlagt værk med bl. a. et illustrationsmateriale paa 85 tavler fremlægges og diskuteres Skånes hidtil næsten ukendte helleristninger. Det er af særlig interesse for vore hjemlige problemer, dels fordi Bornholms klippebilleder ikke kan forstås uden kendskab til de nærtbeslægtede skånske, og dels fordi vi i Skåne har et bedre sammenligningsmateriale for de fåtallige ristninger fra det øvrige Danmark, som står de kendte og altid afbildede fra Bohuslen og andre dele af den skandinaviske halvø noget fjernere. Men desuden er Althins bog en nyttig oversigt over mange af de problemer, der som helhed er knyttet til helleristningerne, dertil fuld af morsomme — omend ikke altid lige holdbare teorier.

Mens vi, forfattermæssigt set, er paa den anden side af Sundet, må der ganske kort gøres opmærksom paa to arbejder, der for en del beskæftiger sig med dansk bronzealdermateriale, og som i hvert fald har interesse for alle, der vil gå noget dybere ind paa dansk forhistories problemer. Det er først A. Oldebergs store artikel i *Acta Archaeologica* (bind XVIII, 1947) om skandinaviske bronzelurer. Den koncentrerer sig om en detailleret behandling af svenske og norske fund med særligt hensyn til støbe-tekniske enkeltheder, men tager samtidig en række fællesproblemer for hele denne mærkelige gruppe af oldsager op til drøftelse. Den anden bog (S. Hommerberg, *Hallstattidens relative kronologi*, del I. Lund 1946) er en mere speciel behandling af de kronologiske problemer, der er knyttet til de første perioder af yngre bronzealder, og som søges belyst paa bred europæisk basis.

Om Danmarks jernalder foreligger denne gang en hel række arbejder, selv om de fleste er ret snævert begrænsede eller blot behandler enkelte fund. Der kan dog peges paa et stort og særlig vigtigt bidrag. Poul Nørlunds statelige Trelleborg-monografi (78), der udgør et af de vægtigste bind af Nordiske Fortidsminder, der endnu har set dagen. Det imponerede anlæg, som kom frem gennem otte års udgravning, er vel i hovedtrækkene kendt fra foreløbige beretninger, men først nu

får man samlet alt til en helhed, og først nu er der blevet lejlighed til at studere fundets talrige enkeltheder. I en oversigt som den foreliggende vil det selvsagt være umuligt at komme ind på alt det nye, som denne undersøgelse har bragt os om vikingetidens kultur. Stærkest virker måske det indtryk af organisation og teknisk dygtighed, som ligger bag et foretagende af så vældige dimensioner, selv om det for den, der har haft lejlighed til at sætte sig ind i anlæggene ved Danevirke og Hedeby og til at følge udgravningerne af Jelling kongshøje (jfr. 30) ikke kommer som nogen overraskelse. Selve hovedanlægget består som bekendt af en 17 m svær ringvold, der har en ydre diameter af ca. 172 m, og som indeslutter 16 huse på hver knap 30 m's længde, ordnet i fire kvadratiske karréer. Mellem disse sidste er påvist to træbelagte hovedgader, der udmunder i fire portåbninger. Uden for hovedvolden ligger 15 lignende huse, beskyttet af en ydervold med grav, som tillige omslutter stedets gravplads.

Trelleborg var en træborg; husene var helt og holdent opført af svære egeplanker og hovedvolden på begge sider beklædt med palisader samt styrket med svære, indvendige trækonstruktioner. Efter Knud Jessens beregninger, der findes i et særligt afsnit i bogen, er der gået mere end 8000 fuldvoksne ege alene til borgens anlæg, d. v. s. antagelig alle brugbare træer i mere end 150 ha skov.

Ud fra småfundene mener dr. Nørlund, at Trelleborg i dens endelige skikkelse er blevet til i årene 980—1000, snarest i Sven Tveskøgs første regeringstid. Kun kongen selv kan tænkes at stå bag et sådant foretagende. I lighed med det senere fundne Aggersborg må Trelleborg have været et militært støttepunkt, et led i den organisation, der måtte bygges op for at løse sådanne opgaver som de store fremstød vestpå, togter, som resulterede i Englands erobring.

Vigtige er også de kapitler, der handler om alle småsagerne; inden for det nuværende danske område har vi praktisk talt ikke tidligere haft noget materiale af den art. Derfor er de talrige fund af keramik, redskaber, smykker etc. fra slutningen af 900-tallet og første halvdel af det følgende århundrede så betydningsfulde. Men til alt uheld for et nærmere studium af stoffet har der på selve borgens plads været en ældre bebyggelse med bl. a. rester af et stort hus og en række brønde, der er tydet som offerbrønde. Denne bosættelse, som stammer fra en tidligere del af 900-årene, har efterladt sig talrige spor, og man er derfor aldrig sikker på, at sagerne i de yngre gruber fra borgtiden ikke kan være blandet med dem.

Og to gange før vikingetid har der boet mennesker på samme sted. Første gang i yngre stenalder (70), dernæst i ældre jernalder (16). Om den sidstnævnte bebyggelse kan der være grund til at nævne, at fundstoffet, selv om det blot stammer fra et antal større og mindre affaldsgruber, har givet anledning til en finere inddeling af den før-

romerske (eller keltiske) jernalder, end man ellers har regnet med herhjemme. Det er lykkedes at opdele keramikken fra den periode i tre hovedgrupper, som genfindes over hele landet. En sådan iagttagelse synes at skulle få betydning for hele studiet af de ellers så dunkle første jernalders-tider i Danmark.

I det hele taget er det på bopladsernes område, at de vigtigste fremskridt kan noteres i de sidste fire års jernalderforskning. Således bringer også E. Albrechtsens studier over Fyns bebyggelse i ældre jernalder (3) adskilligt nyt. Vigtigst er fremlæggelsen af bopladsen ved Lundsgård, hvor Fyns Stiftsmuseum har fremgravet ialt seks hustomter med tilhørende brønd. Husene stammer fra de første tre århundreder af vor tidsregning, men fund af såvel ældre som yngre sager ude i bopladslaget viser, at stedet har været beboet gennem største delen af ældre jernalder. Alle husene har haft lerklinede, stolpebårne vægge, og i et par er påvist midtsuler til støtte for taget. Fem af dem er forholdsvis korte og brede, således at der alt i alt kan påvises afvigelser fra de samtidige jyske huse, som jo efterhånden er kendt i betydeligt tal. Med støtte i et senere tilkommet sjællandsk fund peger Albrechtsen med rette på, at den stammeopdeling af datidens befolkning, som kan spores på adskillige punkter inden for den materielle kultur, også har givet sig udtryk i forskellige husformer øst og vest for Lillebælt. Det vil unægtelig være interessant at se, om fremtidige fund kan uddybe dette punkt.

To af Lundsgård-bopladsens huse viste forøvrigt en dobbeltrække af svære vægstolper. Desværre kunde man ikke følge hele husomridset i noget af de to tilfælde, således at det ikke kunde afgøres med fuld sikkerhed, om begge rækker hørte til samme hus — hvad udgraveren mener — eller om væggen er flyttet ved reparation eller genopbygning. Mærkelige er nogle runde, lerforede kogeovne af en type, som ikke før er bemærket herhjemme, men som synes kendt fra Mellemeuropa. Endelig må det nævnes, at det blandt det for en boplads usædvanligt store antal oldsager blev fundet skår af et importeret, provinsialromersk lerkar (såkaldt terra sigillata), det fjerde fund i sin art i Danmark.

I en lille, men særdeles vigtig artikel publicerer Gudmund Hatt (45) de første hustomter fra germansk jernalder, nemlig tre fund fra Oksbøl i Sydvestjylland. Efter fundene tilhører de 6. årh. e. Kr. To af dem lå nær hinanden, den tredie tomt noget længere væk. Den bedst bevarede var ikke mindre end 36 m lang og 4,5 m bred; den har haft svære vægstolper og to rækker indvendige, tagbærende stolper. Ved skillerum var den delt i tre dele, hvoraf den vestligste var til beboelse, resten til stald og forråd. Efter sin størrelse har stalden kunnet rumme op til 30 dyr, d. v. s. mere end noget tidligere udgravet hus fra ældre jernalder. Hustomten, der lå tæt ved denne storgård, har kun været godt 8 m lang og uden stald, men var iøvrigt bygget på samme vis.

Et enkelt fund af den »sædvanlige« jyske hustype fra ældre jernalder er også publiceret (86); desværre var tomten stærkt beskadiget før undersøgelsen, og da der tilmed ikke fremkom nye enkeltheder, vilde der ikke have været særlig grund til at gøre opmærksom på arbejdet, hvis ikke forf. havde knyttet nogle afsluttende betragtninger til den egentlige fremlæggelse. Disse kritiske bemærkninger berører bl. a. forhold, som uden tilstrækkelig forsigtighed har været fremført i de ovenfor anførte arbejder om husformens sammenhæng med tilsvarende europæiske fund.

Til alle disse nyheder fra huse og bopladser kan kun føjes lidt fra gravene, som ellers udgør så vigtige kilder til jernalderens kulturhistorie. Bortset fra Trelleborgs store gravplads (78), som jo indtager en særstilling, er der blot to vigtigere fund, begge fra Jylland og begge fra ældre romersk tid. Det første er en usædvanlig rigt udstyret dobbeltgrav fra Dollerup (108), som det lykkedes at udgrave på kyndig vis, idet man var blevet opmærksom på den i kanten af en grusgrav. Takket være den dygtigt gennemførte undersøgelse lykkedes det at få en mængde små oplysninger om gravanlægget. Efter jyske forhold var udstyret meget rigt. Her skal blot nævnes: fra den ene to guldbelagte sølvdrikkeskåle af vistnok provinsialromersk arbejde, to store, ligeledes importerede bronzespande samt sølvbelagte sporer, og fra den anden to store drikkehorn med bronzebeslag, der ved spidserne afsluttedes i morsomme dyrehoveder; fra begge desuden et rigt udstyr af lerkar, bøjlenåle, guldfingerringe og andre småsager.

Trods alt er det andet fund på sin vis mere interessant. Ved Vinding nær Holstebro fandt man for første gang selve den plankekiste, som man så mange gange ved jyske fund har kunnet slutte sig til ud fra de sidste, næsten helt opløste spor. Her stod den altså, idet to grave var anlagt så usædvanligt i terrænet, at grundvandet havde holdt kisternes træ fugtigt og derved konserveret det. Foreløbig er der blot givet en kort redegørelse (48) for fundet af den første og bedst bevarede, som blev udgravet af lokale museumsfolk på en noget hårdhændet måde. Efter fund af en sølvfibula i den blev Nationalmuseet underrettet, og den anden blev så udgravet på videnskabeligt fuld forsvarlig måde. Man kan ikke tilbageholde et beskedent ønske om, at de interesserede udgravere, som i bedste mening og med så megen begejstring gav sig i lag med deres undersøgelse, havde haft forståelse nok til at søge sagkyndig bistand, allerede da de så trækisten dukke frem, i stedet for at vente, til de sørgelige rester af sølvsmykket viste sig. Der kunde have været reddet mere her, og det er ikke sikkert, at en sådan chance kommer igen med det første.

Også moserne har givet deres bidrag til jernalderforskningen. En kulturhistorisk ganske morsom iagttagelse er gjort ved studium af et fund fra Nørre Smedeby i Sønderjylland (15). Det er her lykkedes at påvise,

at man i førromersk jernalder (ca. 300—200 f. Kr.) gravede tørv; der fandtes ved den moderne opskæring af mosen et stort antal runde gruber som vidnesbyrd om stedets fortidige udnyttelse. På bunden af sådanne gruber, der hurtigt var groet til igen, fandtes forskellige tabte eller bortkastede sager fra ældre jernalder, heriblandt nogle tørrede, færdige tørv, der bar tydelige spor af at være formet med hånden. Endvidere lå her nogle sager, som kan have været anvendt under arbejdet, bl. a. to ca. 1,5 m lange, mesterligt udskårne trug eller fade af træ.

I forbindelse med fundet af et af de såkaldte moselig gør Knud Thorvildsen (99) kort rede både for hele denne ejendommelige gruppe af mosefund og særligt for det nyeste tilfælde, som det takket være årvågne tørvearbejdere lykkedes at undersøge fuldstændigt på Nationalmuseet. Det var i Borremose ved Aars, at det mærkeligt velbevarede lig af en ung mand blev gravet frem; engang i ældre jernalder er han blevet kastet i en gammel nedgravning i mosen — måske en af datidens tørvegrave. Men forinden havde han været genstand for hård medfart. En stramt knyttet rebbløkke omkring halsen tydede på, at han var blevet hængt, og kraftige læssioner af baghovedet på, at dette var blevet knust enten før eller umiddelbart efter hængningen. Borremose-manden var lagt nøgen ned i mosen, men i en bylt oven på ham fandtes to kunstfærdigt sammensyede skindkapper, antagelig hans klæder. I dette tilfælde synes der at være tale om en henrettet person, ligesom forøvrigt ved et flertal af de tidligere kendte fund. Man har flere gange sammenlignet sådanne kendsgerninger med den romerske forfatter Tacitus' oplysning, at Germanerne druknede visse kategorier af forbrydere i moser eller sumpe. Skikken synes at have været ret almindelig, og man må endda huske på, at der kun i visse moser er betingelser for, at ligene kan bevares i sådan halvt balsameret tilstand, ligesom skindkapper og andre klæder kun undtagelsesvis kan holde sig til vore dage. På den anden side bør man være varsom med at tolke alle mosefundne lig fra jernalderen på een og samme måde. Givet er det imidlertid, at krigsårenes materiale også på dette punkt har bragt forskningen fremad.

I forbindelse med mosefundene skal der gøres opmærksom på publikationen af en svensk offermose fra ældre jernalder (Holger Arbman, *Käringsjön. Studier i halländsk jernalder*. Stockholm 1945). Langs bredderne af en lille mose, der var vel gemt mellem bakker, fandtes omkring 100 lerkar og enkelte træsager, som var udlagt enten mellem eller uden for uregelmæssige anlæg af planker og stammestykker; disse var anbragt langs med bredderne i den åbenbare hensigt at gøre overfladen farbar for mennesker. I flere af krukkerne var der nu dele af en fedtet masse, der er bestemt som rester af dyrisk fedt, muligt fra indvolde. Keramikken viser, at pladsen har været i brug i 2—300 år med de ældste fund i 2. årh. e. Kr. Fundet er af ganske samme karakter som de talrige lerkar-nedsættelser i danske moser; det har derfor stor

værdi for forståelsen af den. Det danske jernaldersmateriale af den art er endnu ikke bearbejdet, medens en tilsvarende fundgruppe fra yngre stenalder allerede er omtalt (14). Sammen med det sidstnævnte er professor Arbmans bog aktuel også for den i øjeblikket løbende diskussion om mosefundenes karakter (42, 43, 4, jfr. 2).

Blandt jernalderens mange enkeltfund kunde adskillige nok fortjene nærmere omtale; men af pladshensyn skal der blot gøres opmærksom på nogle vigtigere. Hele to runeindskrifter af ældre type er kommet frem, først (et navn) på en 3. årh.'s fibula fra en sjællandsk grav (27 og 102) og dernæst på en enkel trææske fra en mose ved Stenmagle i Midt-sjælland (28 og 106). Navnlig sidstnævnte er vigtig, fordi indskriften med det samme verbum som på det lille guldhorn fortæller, at »Hagraad gjorde (den)«. Der er mange andre fund: svære guldringe (60), hvoraf navnlig et stykke, der afsluttes i stiliserede dyrehoveder, er vigtigt, samt plove (34, 35, 94 jfr. 49), der sammen med de i den foregående oversigt omtalte (9, s. 358) betegner værdifulde forøgelser af vort i forvejen fine materiale. Af mindre fund må nævnes nogle spænder med dyreornamentik fra yngre jernalder (84) og en guldsmede-matrice fra vikingetid (29); sammen med sidstnævnte afbildes forøvrigt det første irske bronzesmykke, som er fundet i en dansk vikingegrav — ved Vejleby på Lolland.

I forbindelse med jernalderfundene må der gøres opmærksom på et lille, men meget vigtigt bidrag i Uppsala-museets årsskrift *Tor*. I det første bind (for 1948) skriver Holger Arbman om Gundestrup-karret og dets lidt enklere slægtning, den store keddel fra Rynkeby på Fyn. Det gælder spørgsmålet om deres hjemsted. Som bekendt antog Sophus Müller ved publikationen af Gundestrup-stykket, at det var gjort i Vest-europa; men senere har man med den tyske forsker Drexel været mere tilbøjelig til at anse det for et østkeltisk værk, der var blevet til ved egnene omkring nedre Donau. På grund af nye franske fund af keltiske skulpturer tager Arbman atter spørgsmålet op og kommer til den interessante slutning, at den store sølvkeddel trods alt må anses for vestkeltisk og antagelig er fremstillet i det østlige Gallien.

Foruden de arbejder, som således lader sig rubricere inden for oldtidens hovedafsnit, er der i de sidste fire år fremkommet ikke helt få, som i oversigtlig form behandler enten større tidsrum — lokalt eller i hele landet — eller også følger enkelte erhverv og kulturtræk ned gennem tiderne. Her står Therkel Mathiassens værk om Vestjyllands oldtidsbebyggelse i særklasse (67); der har allerede i dette tidsskrift (bind XVIII, s. 49) været lejlighed til udførligere omtale. Det skal derfor blot nævnes, at en enkelt egnshistorie her er søgt belyst ud fra samtlige oldtidsminder, altså både mindesmærker, bopladser og enkelte fund. Det er første gang, man herhjemme prøver noget sådant, men resultaterne

opfordrer afgjort til en gentagelse. Man har nemlig ikke blot fået de bebyggelseshistoriske lokalresultater frem og set, hvorledes de enkelte kulturgrupper er knyttet hver til deres natur- og jordbundsforhold. Der er også kommet ting frem, som har den største interesse for hele landets oldtid. Inden for omtalte egn er nemlig de fleste danske oldtidskulturer repræsenteret, således at resultaterne her naturligt kan overføres på større dele af landet. Dette gælder navnlig områder som forholdet mellem de forskellige mesolitiske fangstkulturer og deres forhold igen til de første bondekulturer, som møder med den neolitiske kulturform. Endvidere berøres det interessante, men komplicerede kulturforløb omkring stengravs- og enkeltgravsfolk i neolitisk tid samt ældre bronzealders folk og bopladser.

De mere almindelige oversigtsarbejder med hele Danmarks forhistorie som emne (32 og 39) er der ikke grund til igen at komme ind på; der må også her henvises til særlig omtale andetsteds (bind XVIII, s. 46). Og de tilsvarende lokale arbejder taler jo for sig selv (således 5, 36, 40, 50, 85, 87, 89 og 91). Blandt oversigter med enkelte specialområder må nævnes Therkel Mathiassens kortere oversigter henholdsvis over dansk oldtidskeramik (64) og jagtens historie og metoder (66) samt Johannes Brøndsteds også for fagfolk meget nyttige gennemgang af de første fartøjer, bådenes ældste historie indtil vikingetid (26); her er samlet en masse stof fra hele Nordeuropa, overskueligt behandlet og forsynet med illustrationer i rigt mål.

Lige så værdifulde er den engelske forskers J. G. D. Clarks fire nye specialarbejder om enkelte felter inden for fangstkulturerne i hele Europa, omhandlende henholdsvis sælragt (*Seal-Hunting in the Stone Age of North-Western Europe: A Study in Economic Prehistory*. Proceedings of the Prehistoric Society for 1946, s. 12—48), hvalfangst og udnyttelse af hvaler (*Whales as an Economic Factor in Prehistoric Europe*. Antiquity 1947, s. 84—104), fiskeri og fiskemetoder (*The Development of Fishing in Prehistoric Europe*. The Antiquaries Journal XXVIII, 1948, s. 45—85) og endelig fuglejagt (*Fowling in Prehistoric Europe*. Antiquity 1948, s. 116—130). I dem alle er inddraget en mængde dansk stof, og de er desuden værd at stifte bekendtskab med som udmærkede eksempler på metoder og resultater inden for den mere etnologisk orienterede retning i moderne arkæologi.

L I T T E R A T U R L I S T E

Forkortelser: Årb. = Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, Acta A. = Acta Archaeologica, NM Arbm. = Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.

1. Andersen, S. A.: Guldhornene fra Gallehus. København 1945.
2. Albrechtsen, Erling: Bukkerupfundet. En Tilføjelse. Fynske Årbøger 1945, s. 448—450.
3. — Fyns Bebyggelse i den ældre Jernalder. Årb. 1946, s. 1—71.
4. — Kan mosefund være ofre? Sprog og Kultur XVI, 1948, s. 11—25.
5. Avnholt, A.: Oldtidsminder og Oldtidsfund i Søllerød Kommune. Sølle-rødbogen 1944, s. 41—72 og 1945, s. 38—75.
6. Becker, C. J.: New Finds of Hafted Neolithic Celts. Acta A. 1945, s. 155—175.
7. — En 8000-årig stenalderboplads i Holmegaards Mose. NM Arbm. 1945, s. 61—72.
8. — To nordsjællandske offerfund fra yngre stenalder. Fra det gamle Gilleleje 1945, s. 41—59.
9. — Litteratur om Danmarks Forhistorie 1941—1944. Fortid og Nutid XVI, 1946, s. 344—361.
10. — Bronzealderhøje ved Skrydstrup. NM Arbm. 1946, s. 30—38.
11. — Skæftede Stenalder-Økser. NM Arbm. 1947, s. 21—28.
12. — Et Pragtskjold fra Yngre Bronzealder. NM Arbm. 1947, s. 91—95.
13. — Prehistoric Archaeology. I The Humanities and the Sciences in Den-mark during the Second World War. København 1948, s. 64—70.
14. — Mosefundne Lerkar fra Yngre Stenalder. Studier over Tragtbæger-kulturen i Danmark. Årb. 1947, s. 1—318.
15. — Tørvegravning i ældre Jernalder. NM Arbm. 1948, s. 92—100.
16. — Den tidlige jernalder-bebyggelse på Trelleborg. Nordiske Fortids-minder IV, 1948, s. 223—240.
17. Bjernum, J. P.: Vikingetidens handel og dens betydning for Nordens folk. Årb. 1948, s. 294—302.
18. — og Ramskou, Th.: Danmarks Sydgrænse i Vikingetid og tidlig Middel-alder. København 1948.
19. Breitenstein, Niels: De romerske møntfund fra Bornholm. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1944, s. 1—85.
20. — De romerske møntfund fra den sjællandske øgruppe. Nordisk Numis-matisk Årsskrift 1946, s. 1—34.
21. — Fund af Oldtidsmønter i dansk Jord. NM Arbm. 1946, s. 47—54.
22. Broholm, H. C.: Danmarks Bronzealder III. København 1946.
23. — To Smaafund fra den yngre Bronzealder. NM Arbm. 1947, s. 68—72.
24. — Anthropomorphic Bronze Age Figures in Denmark. Acta A. 1947, s. 196—202.
25. Brøndsted, Johannes: Archaeological News: Scandinavia. American Jour-nal of Archaeology 51,1 (1948), s. 221—228 og 462—67.

26. — Det ældste Fartøj. I Havet omkring Danmark, red. af Hans Hartvig Seedorf Pedersen. Odense 1948, s. 19—70.
27. Bæksted, Anders: Værløse Runefibula. Årb. 1945, s. 84—91.
28. — The Stenmagle Rune Box and the Golden Horn Inscription. Acta A. 1947, s. 202—210.
29. Christiansen, Tage E.: En Guldsmede-Matrice fra Vejleby. Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Årsberetning 1948, s. 6—12.
30. Dyggve, Ejnar: Jelling. Udgravninger og Resultater 1941—42. Tidsskriftet Danmark 1945, s. 49—55.
31. F(rost, J.): Oldtidsbaaden fra Julsø. Sønderjydsk Månedsskrift 24, 1948, s. 65—66.
32. Gabrielsen, Sven: De forhistoriske Tider i Danmark. København 1948.
33. Galster, Georg: Forordningerne af 1737 og 1752 om Danefæ. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1946, s. 105—115.
34. Glob, P. V.: Ploughs of the Døstrup Type Found in Denmark. Acta A. 1945, s. 93—111.
35. — Nordiske Oldtidsplove. NM Arbm. 1946, s. 65—72.
36. — Sydslesvigs Oldtid. I Sydslesvig gennem Tiderne, red. af Morten Kåmphøener. København 1946, s. 13—40.
37. — Slots Bjærgby Høje. NM Arbm. 1947, s. 38—48.
38. — Bornholms Helleristninger. NM Arbm. 1948, s. 83—91.
39. — Danske Oldtidsminder. II udgave. København 1948.
40. — Oldtidsminder i Kongens Lyngby og Dyrehaven. Lyngbybogen 1948, s. 1—95.
41. Hald, Margrethe: Ancient Textile Techniques in Egypt and Scandinavia. Acta A. XVII, 1946, s. 49—98.
42. Hansen, H. P.: Mosefund-Offerfund, tabt eller gemt og glemt. Sprog og Kultur XV, 1947, s. 44—65.
43. — Mosefund-Offerfund II. Sprog og Kultur XVI, 1948, s. 1—10.
44. Haugsted, Ejler: Bopladsen paa Rugholm. Aarhus Museums Undersøgelser ved Østenden af Brabrand Sø 1944—1945. Med bidrag af V. Nordmann, O. Klindt-Jensen, S. Gabrielsen og Alfr. Andersen. Udgivet af Aarhus Byråd. Aarhus 1947.
45. Hatt, Gudmund: En Boplads fra Germansk Jernalder i Okshøl. Fra Ribe Amt XII, 1948, s. 36—59.
46. Højrup, Ole: Bopladser med Haandkiler fra Roskilde Fjord. Årb. 1946, s. 95—102.
47. Israelsen, N. J.: En Stenalderboplads i Vejlbj Sogn. Årbøger udgivet af historisk Samfund for Aarhus Stift XXXVIII, 1945, s. 42—48.
48. Jespersen, E.: Danmarks første Plankekiste fremdraget i Vinding. Hardsyssels Årbog 42, 1948, s. 123—130.
49. Jessen, Knud: The Environment and Dating of the Vebbestrup Plough. With Observations on the Age of the Walle Plough. Acta A. XVI, 1945, s. 67—91.
50. Kaae, Alfred: Torsted, Hind herred, Ringkøbing amt (afsnittet Oldtidslavn, s. 33—53). Kronhede pr. Ulfborg 1945 (eget forlag).
51. Kring, L.: Oldtidfund paa Lolland-Falster i de senere Aar. Lolland-Falsters historiske Samfunds Årbog 1944, s. 223—227.
52. Kristensen, H. K.: En Dysse paa Strandby Kirkevej. Fra Ribe Amt XI, 1944, s. 125—132.
53. — Ildbuk — Afgudsalter. Fra Ribe Amt XI, 1947, s. 632—639.
54. — En nyfundne Runebraktal. Fra Ribe Amt XI, 1946, s. 487—489.

55. Kroman, Erik: Musikalsk Akcent i Dansk. Med Tillæg: Svenske Indvandring i Danmark i Oldtiden. København 1947.
56. Kunwald, G.: Oldtidsvejen over Tibirke Ellemose. Fra Frederiksborg Amt 1945, s. 3—17.
57. Larsen, Knud A.: Bopladsfund fra Stenalderen paa Frederiksholm. Historiske Meddelelser om København, 4. R., I. bd., 1947, s. 137—175.
58. — En Jægerboplads ved Borup Sø. Ballerup og Omegns Museumsforening. Årshæfte 2, 1947—1948, s. 3—10.
59. Lauersen, J. Chr.: Den store Langdysse i Varnæs Tyk-Skov. Sønderjydske Månedsskrift 21, 1945, s. 162—165.
60. Mackeprang, Mogens B.: Nyfundne Guldringe fra Jernalderen, NM Arbm. 1945, s. 25—34.
61. Mathiassen, Therkel: Prehistory in Denmark 1939—1945. Proceedings of the Prehistoric Society for 1945, s. 61—65.
62. — En Boplads fra ældre Stenalder ved Vedbæk Boldbaner. Søllerødbogen 1946, s. 19—35.
63. — En sen-glacial Boplads ved Bromme. Årb. 1946, s. 121—197.
64. — Den danske Oldtids Keramik. I Keramik, — Keramisk Teknik — Keramisk Kunst, red. af Johs. Andersen og Viggo Sten Møller. København 1946, s. 229—249.
65. — En palæolitisk Boplads ved Bromme. NM Arbm. 1947, s. 5—10.
66. — Jagtvaaben og Jagtmetoder i forhistorisk Tid. I Den danske Jagt i Fortid og Nutid, red. af Henning Scheel. København 1947, s. 53—68.
67. — Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. Nationalmuseets Skrifter, ark.-hist. række II, 1948, s. 1—221.
68. — Danske Oldsager. I. bind: Ældre Stenalder. København 1948.
69. — To Bronzealderhøje i Holbæk Amt. Fra Holbæk Amt 1948, s. 44—63.
70. — Stenalderbebyggelsen paa Trelleborg. Nordiske Fortidsminder IV, 1948, s. 215—222.
71. Milthers, Gunnar: Guldhornsfundet 1639. Årb. 1945, s. 167—186.
72. Nielsen, Viggo: Another Blade Handle of Reindeer Antler. Acta A. XVII, 1946, s. 135—139.
73. — Hvilke oldsager er danefæ? Juristen, 9, 1949, s. 65—76.
74. Norling-Christensen, Hans: Runedopskoen fra Torsbjerg Mosefund. Årb. 1945, s. 187—194.
75. — Kammen fra Huldremose. NM Arbm. 1946, s. 83—86.
76. — The Viksø Helmets. Acta A. XVII, 1946, s. 99—115.
77. — og Brøste, Kurt: Skeletgraven fra Korsør Nor. NM Arbm. 1945, s. 5—17.
78. Nørlund, Poul: Trelleborg. Nordiske Fortidsminder IV, 1948, s. 1—162.
79. Pedersen R.: Et vigtigt Fund af Støbeforme i V. Doense. Fra Himmerland og Kjær Herred XXXVII, 1948, s. 239—250.
80. Raben, J.: Oldtidsmindesmærker i Rumohrgaards Dyrehave. Sønderjydske Månedsskrift 22, 1946, s. 57—62.
81. — Restaurering af Oldtidsmindesmærker i Nørreskovene paa Als. Sønderjydske Månedsskrift 22, 1946, s. 146—150.
82. — Skibssætninger. Sønderjydske Månedsskrift 24, 1948, s. 75—77.
83. Ramskou, Th.: Kovirke og Danevirke. Årb. 1946, s. 276—282.
84. — Some Scandinavian Iron Age Bronze Brooches. Acta A. XVII, 1946, s. 126—135.
85. — Himmerlands Oldtidsminder. I Serien Danmarks Herligheder, red. af Aa. Roussel. København 1947.

86. — En Jernalderboplads i Holstebro. Hardsyssels Årbog 42, 1948, s. 5—18.
87. Riismøller, P.: Om Vildmosens Arkæologi og Historie. I Vildmosearbejdet, red. af M. K. Kristensen. København 1945, s. 29—53.
88. Schmidt, Aug. F.: W. Dreyer, Vesthimmerlands Arkæolog. Fra Himmerland og Kjær Herred XXXIV, 1945, s. 88—96.
89. Sidenius, V.: Oldtidsminder i Frejlev Skove. I Frejlev Skoves Historie ved W. v. Antoniewitz. København 1944, s. 13—52.
90. Simonsen, P.: Stenalderbopladsen i Gislinge Lammefjord. Fra Holbæk Amt 1946, s. 38—61.
91. Skovmand, Roar: Vikingetiden. I Sydslesvig gennem Tiderne, red. af Morten Kamphøener. København 1946.
92. — Et tusindaarigt Kvindesmykke fundet i Vorbasse. Fra Ribe Amt XI, 1944, s. 123—125.
93. Spreckelsen, P. v.: En begravelsesplads fra romersk jernalder ved Mejlby. Fra Randers Amt 1948, s. 141—144.
94. Steensberg, Axel: The Vebstrup Plough. An Iron Age Plough of the Crock-Ard Type from a Jutland Bog. Acta A. XVI, 1945, s. 57—66.
95. Søgaard, Helge: Overleveringen om de danske Knubskibe. Sprog og Kultur 13, 1944, s. 53—63.
96. Sølvér, Carl V.: The Ladby Ship Anchor. Acta A. XVII, 1946, s. 117—126.
97. Thomsen, N.: Hvad Tankgravene kan afsløre. Fra Ribe Amt XI, 1946, s. 431—440.
98. Thorvildsen, Knud: Grønhøj ved Horsens. En Jættestue med Offerplads. Årb. 1946, s. 73—94.
99. — Moseliget fra Borremose i Himmerland. NM Arbm. 1947, s. 57—67.
100. Troels-Smith, J.: Nationalmuseets Moselaboratorium. NM Arbm. 1945, s. 48—53.
101. — Stammebaade fra Aamosen. NM Arbm. 1946, s. 15—23.
102. Vebæk, C. L.: En sjællandsk Kvindegrav fra 3. Aarh. e. Kr. Årb. 1945, s. 74—83.
103. — En Dysse i Sydvestjylland. Fra Ribe Amt XI, 1945, s. 310—321.
104. — Danmarks ældste Ansigtstur. Vejle Amts Årbøger 1945, s. 141—147.
105. — Smederup. An Early Iron Age Sacrificial Bog in East Jutland. Acta A. XVI, 1945, s. 195—211.
106. — En Træeske med Runeindskrift fra en sjællandsk Mose. NM Arbm. 1948, s. 53—56.
107. Westerby, Erik: Da Danmarks ældste Stenalderboplads blev fundet. Udsendt som manuskript 1946. I uddrag som kronik i Berlingske Aftenavis den 22. og 23. oktober 1946.
108. Ørsnes Christensen, Mogens, og Voss, Olfert: En jysk Høvdingegrav fra Jernalderen. NM. Arbm. 1948, s. 37—46.

Anmeldelser

Guldhornene.

Hans Brix: Guldhornene fra Gallehus. Med et Tillæg om Gundestrup-Karret. Gyldendal.

Kort tid efter, at Hans Brix's bog om guldhornene havde set dagens lys, fremkom en afhandling på svensk: »Gallehushornenes bilder« af den finske professor Lars-Ivar Ringbom. Det er interessant og lærerigt med hensyn til emnets vanskelighed at sammenligne de to forskeres vidt forskellige, ja modsatte anskuelser om de to berømte horns billedtolkning og indbyrdes alder. Forøger disse to afhandlinger nu det læs af litteratur, der er udgivet om hornenes udsmykning, uden at føre fortolkningen ind på nye og rigtigere baner, eller giver een af dem eller de begge et bidrag, man kan bygge videre på, det vil sige, er deres præmisser af en sådan art, at konklusionerne får sandsynlighed? Thi det er givet, at tolkningen af disse germanske billeder fra o. 400 e. Chr., en tid hvor sammenligningsmaterialet er spredt og meget sparsomt, ikke nås med eet slag; men kommer der blot et bidrag, der peger i den rigtige retning, må man være taknemmelig.

Vi begynder med bogen af vor litteraturkritiks mester, den evigunge professor emeritus, dr. Brix, idet vi dog strax meddeler, at begge forskere med rette slår fast, at de to guldhorn ifølge billedernes stil og enkeltheder er udført af to forskellige mestre; men medens Brix hævder, at runehornet er det yngste, argumenterer Ringbom for, at det er det ældste, og mens Brix søger billedforklaringen i gallisk og gallogermansk mytologi med romersk og orientalsk indslag, finder Ringbom grundlaget for sin forklaring i senere tiders fastelavnsoptog.

Indholdet af Brix's bog er følgende: Efter en redegørelse for hornenes fundhistorie og de overleverede afbildninger af de forsvundne horn, hvor forfatteren viser sig overordentlig uretfærdig mod J. R. Paulis fortræffelige tegning af runehornet (1734), — jfr. iøvnr. ndf. — slås det fast, at det først (1639) fundne horn er det ældste, medens runehornet (med indskriften: jeg Lægæst fra skovene — silvanus — gjorde hornet) er »gjort i sammes Lignelse«. Det afgørende bevis (p. 34) findes i de to korslagte figurer, der er fælles for begge horn. Her fremstilles på det runeløse horn en menneskeofring, den vandrette skikkelse, der ligger foran den lodrette, har fået sin bug ristet op af den brede, enæggede offerkniv, som den stående præst holder i hånden. Dette billede har runehornets mester, Lægæst, kopieret, men misforstået, idet den vandrette figur her ligger *bag* den stående, og de fire stygge, lange sår i hans mave er blevet til den stående figurs kunstfulde bælte, »hvoraf han indsnævres helt usandsynligt«. At figurerne her tolkes som krigsguden Ty og en fældet soldat, er en anden sag. Begge horn

er blevet til i det østlige Gallien, snarest Rhinegnene, det ældste o. 400, Lægæsts i slutningen af dette århundrede, muligvis på foranledning af frankerkongen Clodovech. Hornenes billeder danner gruppevis opdelt skildringer, der viser, at det ældste horn var sakralt — begge antages med overbevisende grunde for at være drikke-, og ikke blæsehorn — det yngste et jagthorn. *Det ældste horns* billeder synes at udtrykke en kult-højtid. Første ring viser folket, der samler sig til festen »fornøjende sig over den slags artister, der spiller hold eller dresserer slanger«. »Han der griber Kastekæppen kunde forestille en dresseret Bjørn«. Man ser fiskefangst og hjortejagt. Høvdingen kommer til stede og modtages af druiden med et velkomsthorn. Højtideligheden indledes med ofring af en fange (de korslagte figurer). På fjerde ring er vi påny hos »det almindelige Folk«. Kvægavl og fiskefangst flourer. Derfra føres vi til et sted, hvor solbilledet og fallosstøtten (den lillieagtige figur) danner alter for sommer og frugtbarhed, og kommer endelig ad dødsgudinden Hels port til den store flod, fra hvilken blide elementarånder stiger op og blander sig mellem scenerierne. Over for ringenes ornamentrande går forf. meget grundigt til værks; han tæller hver tak og prik og får, at der ialt har været 24×24 takker, hvilket er et meget magisk tal.

Lægæst hædrer på *sit horn* i øverste ring jagtherren Wotan (Odin). På anden ring fremstilles hjortejagten (»den prægtige Himmelhort«), den trehovedede, øxebærende gud, der holder en stejlede gedebuk, er Thonar (Thor), som adskilles fra hjortejægeren af en slange med to unger, der symboliserer Rhinen og et par bifloder. På tredje ring finder vi germanernes tredje hovedgud Ty — det er den stående af de korslagte figurer —; en sammenrullet slange, der på sine opspilede kæber bærer en lillieagtig figur — af samme art som det andet horns fallos — er ormen Nidhug og træet Yggdrasil, mens kentauren og det savtakede dyr med hoved i begge ender er ræddelige uhyrer; som midtmotiv på denne ring ses den styrtende hjort med tungen ud af halsen og jægeren med løftet spyd. Næstsidste ring viser Wotans jagtmester (d. e. Loke) trækkende hans hest frem. Sidste ring indeholder en overraskelse, her ser Brix et billede af Kristus, »den ofrede Gud, set med forbavsede Krigerøjne« og hans tre modstandere: en hueskytte, en mand med to knive samt en løbende mand, der dog iflg. forf. må være en misforståelse af tegneren (Paulli) for en mand med en svøbe.

Runeindskriften regnes af Brix for vestgermansk (almindeligvis anses den for nordgermansk) og læses ikke med *ek*, jeg, som begyndelsesord, men *horna*. Lige fra Paullis dage har man ellers regnet ordet med de tynde runer (*tawido*, gjorde) for det sidste, fordi man mente, at Lægæst havde forregnet sig med hensyn til pladsen og derfor af nød og trang havde ristet de sidste runer tyndere; men forf. hævder, at »det maa ventes, at Indskriften begynder fra Averslinjen og løber mod højre«. Iøvrigt er den i overensstemmelse med forf.'s tidligere talmagiske systemer ladet med talmagi, idet der er 32 runer og fire skilletegn med fire prikker = 48 tegn (2×24).

Det har været svært for anmelderen at lade være med at overstrø dette kortfattede referat med spørgsmåls- og udråbstegn, selv om han er næsegrus af beundring over forf.'s fantasi og kombinationsevne, samtidig med at han har følt en stedse stigende rædsel over forf.'s også stedse stigende dristighed. Hvad vil Saul mellem profeterne er Brix's motto på bogens titelblad. Han slutter med at mene, at en del, måske ikke så få iagttagelser »er blevet fremsat, der ikke har været gjort før, og som er af

Holdbarhed. Hvilket bør kunne bevæge Tempeltjenerne til at bære over med en ubuden Tolder«. Men enhver ærlig forsker, som har de rette forudsætninger, er en tempeltjener; ganske vist er Brix ikke arkæolog eller kulturhistoriker i snævrere forstand, men han er ubestrideligt en af vor veltrænede videnskabs skarpeste hjerner, opøvet gennem et langt liv i at dissekere digtere og deres arbejder. Det skal da også strax siges, at adskillige af hans iagttagelser vil blive stående som landvindinger, men hovedsynspunkterne er uhyggelig svagt begrundede — snarere en digters drøm end en videnskabsmands arbejde. Men vi skal ikke gå i enkeltheder, kun sætte ind på to punkter, der vil vise, hvor svagt fundamentet for den stolte og, det skal erkendes, smukke bygning er: grundlaget for 1) hornenes indbyrdes aldersbestemmelse samt 2) runeindskriften.

For at vise, at Brix's bestemmelse af runehornet som det yngste, ikke blot hviler på et spinkelt, men på et forkert grundlag, nødes vi til at citere udvalgte stykker af dette horns udmærkede tegner, J. R. Paulli, der vil være egnede til at overbevise, om ikke forfatteren, så dog den reasonable, neutrale læser, at Paulli så langt fra at tilstå, at han har tegnet sjusket — hvad forf. påstår — tværtimod har lagt de sundeste synspunkter til grund for sin tegning. Skal jeg fortælle noget om min fremgangsmåde, siger Paulli i sin lille bog: Tilforladelig Tegning etc. af Guldhornet, »saa skal det bestaae deri . . . jeg da forud siiger Læseren, hvorvidt min Accuratesse eller min Efterladenhed strækker sig. Denne Tegning legges frem for hver Mands Øyen, saa maa jeg billig forestille mig, at, iblant saa mange, som beskuer dette Verk, letteligen maatte findes nogle, som kunde være forelsket i Antiquitetens smerste Punctiller, og derudover æske, at man, ved at afcopiere dette Horn lige saa lidet burde forbigaa een Prik, som om man afskrev den Hebreiske Bibel. Det Slags Folk til Behag kalder jeg det een Efterladenhed af mig, at jeg ey har opholdt mig ved at eftertælle eenhver Streeg og Prik, hvoraf *Randene*¹⁾ paa Hornet bestaar, fordi jeg ey har anseet det for noget essential, men antaget det for een Bord alleene til Ziirlighed saaledes anbragt, og herudi venter at nyde den reasonable Verdens Bifald. De, som ey maatte være af min Meening, kunde af denne min aabenhierlige Bekiendelse skiønne, hvad Efterretning dennem fattes, til at fyldestgiøre deres Begierlighed, og ere, ved min Efterladenhed, ey udsluttede, at indhændte nærmere Efterretning om det, som jeg haver forbigaaet; saa faaer vi begge vor villje frem, de deri, at de kunde fornøye deres dybsindige Attraa, og jeg undgaa at giøre mig ridicul for dem, der maatte være anderledes til Sinds. Derimod forhaaber jeg, at ingen med skiellig Aarsag, skal kunde beskyldte mig, ligesom [ø: at] jeg i Billedernes Stelling, Tegning og Proportion, eller i noget andet Stykke (i den tyske udgave: oder sonst im geringsten Stück) skulde have forseet mig, hvilket man ellers med stoor Ræt kand forkaste dem, som i Kaaber- og Træ-Tyk have ladet udgaae det udi Aaret 1639 fundene Horn.« Længere henne forsikrer han læseren om, at grunden til, at »Billederne ere saa slet tegnede, som de her forestilles« ikke skyldes, at han, Paulli, ikke kan tegne bedre og »konstigere«, men det er »fordi man ey vilde viige fra Originalen herudinden, paa det man ey skulde forleede Antiquitetens Kiendere paa de u-rigtige Tanker, ligesom [ø: at] dette Horn maatte være fabriqueret paa saadan Tiid og Sted, da Konsten haver været i Floor.« Endelig gør

1) Fremhævet af anmelderen.

Paulli opmærksom på at han, idet han overalt har set på Billedernes Conservation« har forrykket »Omkredsens Stelling lidet ud af den Orden, som de sidde udi oven over hverandre« samt tilføjer, at han et enkelt sted har tegnet en vis afstand mellem et hoved og en dyrekrop (Brix's Kristusfigur), for at læseren ikke skulde gå hen og regne dette dyr for et menneske. Kan man med skellig grund beskyldte en tegner med sådanne synspunkter for unøjagtig, så meget mere som Paullis tegning ubestrideligt er den eneste, der er i besiddelse af et vist stilpræg? Hvis Brix nu havde studeret, hvad denne kritisk indstillede mand sagde om de korslagte figurer, vilde han have undgået den skrækkelige grube, han er faldet i. Med rene ord meddeler Paulli nemlig, at den eneste forskel mellem de korslagte figurer på de to horn i virkeligheden er den, at de er spejlvendte i forhold til hinanden, men at knivene er ens, og at anbringelsen af den liggende figur på det runeløse horn (Brix's ældste) *foran* den stående og med opsprættet mave er forkert: »Paa Fig. IV ere ogsaa to Billeder til siune, hvilke ligeledes findes paa det forrige Horn. Det eene er et Menneske med een stoor Kniv i Haanden, og et andet Menneske tværs over sig paa begge Steder af forhoven Arbeyd, og anbragt i den fierte Afdeeling. Men deri differere de med hverandre, at Mennisket paa tværs vender Hovedet der hen, paa det eene Sted, hvor den paa det andet Sted holder fødderne. Ellers komme de overeens i alting, og ved den Observation opdages, at de forrige Tegninger paa det gamle Guld-Horn have givet os een u-rigtig Idée, i det de have forestillet Kniven af een anden Facon, det Menneske paa tværs med een opskaaren Bug, saa og at staa fremmest, som den ikke gjør.«

Mens tolkningen af billederne er et noget svævende emne, idet enhver kan påstå, at den trehovedede gud er Thonar, fordi han står sammen med en gedebuk, eller at Loke er Odins følgesvend og hestepasser, så er runerne noget mere håndgribeligt. Om billederne kan man højst sige, at det tror man ikke, og at der ikke foreligger noget om, at Thors far havde tre hoveder etc.; men om runerne ved vi ikke så lidt, ialfald nok til at tilbagevise Brix's beviser for den vestgermanske proveniens. Det eneste argument for at antage indskriften for nordgermansk — eller nordisk, om man vil — som Brix regner for at være af betydning, er, hvad der er sagt om H-runen. I nordgermansk havde denne rune nemlig kun een tværstreg, mens den i vestgermanske indskrifter havde to. Brix gør nu opmærksom på, at runerne i indskriften på Georg Krysings tegning, hvor de er aftegnet *ved siden af hornet*, er gengivet med dobbeltstreger med skravering imellem, men af de tre H-runer har kun den ene skraveret tværstreg, de andre to tværstreger mangler skraveringen og H-runen har således her dobbelt tværstreg. Argumentet er ikke forfærdigt, dels når man ser hen til, at Krysings gengivelse af indskriften *på selve hornet* har tre H-runer, hver med een skraveret tværstreg (og ingen uskraverede) dels når man sammenligner med Paullis aftegning, der også kun har skraverede tværstreger. Hertil kommer, at en H-rune, der er ristet med dobbeltkonturer ifølge sagens natur måtte have to dobbeltstregede tværstreger for med ræson at kunne antages for dobbeltstreget. Endelig er der at gøre opmærksom på det ikke uvæsentlige faktum, at man slet ikke kender vestgermanske runeindskrifter fra så tidligt et tidspunkt som o. 400; de er mindst 100 år yngre; men dette kommer Brix over ved — på hvilket grundlag? — at datere runehornet til kong Clodovechs tid. Nej, hvis Brix ikke kan finde bedre argumenter, så står det fast, at Lægæst var nordgermaner, og da vi nu efter fremkomsten af

Stenmagle-æsken kan sige med usvigelig sikkerhed, at *taujan* betyder gjorde, så er det hermed givet, at nordgermaneren Lægæst gjorde dette horn; d. v. s. det er fabrikeret i eller omkring Gallehus — der noget nær betegner nordgermanernes sydgrænse — eller nordligere — og ialfald ikke i Gallien.

Hvad angår Brix's argumenter for at begynde indskriften med *horna* (og ikke med *ek*, som man plejer), da hviler også de på kviksand. Man behøver blot at blade i Krauses: Runeninskriften im älteren futhark løseligt igennem for at opdage, at risterne eller guldsmedene langtfra altid bruger passer og lineal, men ristede på lurenkig. Hvad mener Brix om Barmenindskriften eller Opedalstenen, ja, selv om så smuk en sten som Möjebro; og for at tage nogle metalsager: Himlingøjespændet — eller nogle rigtige vestgermanske indskrifter som på Bülachfibulaen, det store Nordendorfspænde etc. etc.

Skønt pladsen vel allerede forlængst er overskredet, er det umuligt at forholde læseren en kort omtale af Ringboms teorier om guldhornsbillederne. Det er almindeligvis sådan, at når en mand får, hvad man kan kalde en knippelgod idé, så driver han den ofte ud i de yderste konsekvenser og ud over bæreevne. Således er det også efter anmelderens mening gået den udmærkede finske forsker, og næppe alle de konkrete tilfælde, han anfører vil kunne stå for kritik; men der kan vistnok ikke være tvivl om, at Ringbom har fået fat i den rigtige ende, og at han har anvist den nye vej, udforskningen af guldhornsbillederne med varsomhed og omsigt bør betræde. Thi kultdansene med de maskerede figurer synes at være billedernes indhold.

Interessant er Ringboms påvisning af, at det runcløse horn først kun har været udsmykket med de indpunslede figurer og først senere er blevet prydet med de påloddede, der delvis dækker de punkterede figurer¹⁾. Æren for denne 'opdagelse' maa han imidlertid dele med den danske kunstner, tegneren Ernst Hansen, der i dagbladet Politiken's Magasin 22. maj 1949 offentliggjorde en tegning af det runcløse horn, som det efter hans mening først havde set ud, blot udsmykket med de indpunslede figurer. Og at hornet først kun har haft denne dekoration, er klart som dagen; men om de påloddede figurer er kommet på strax eller senere, må stå hen. Anmelderen hælder her til den anskuelse, at den overlappning, der er mellem de indpunslede og de påloddede figurer, i virkeligheden har været ringe, at der blot har været tale om en fejlbercngning af guldsmeden. Spørgsmålet vil muligvis løse sig, når man tager fat på arbejderne med de nye guldhornsrekonstruktioner til Nationalmuseet.

Ringboms stilkritiske argumenter for at gøre runehornet til det ældste forekommer ikke overbevisende (så meget mere som eet af argumenterne også her er forskellene mellem de korslagte mænd), idet forf. åbenbart slet ikke er klar over, hvor uendelig lidt man tør bygge på den overordentlig slette, 1600talsprægede tegning i Worms værk; det er helt umuligt at tale om, at figurerne her er 'svagere i form' og 'mere agerende'; det kan altsammen skyldes — og skyldes sikkert — kobberstikkeren. Den eneste stilkritiske analyse, man tør anvende, er den

¹⁾ Dog ikke i så høj grad som Worms afbildning angiver, idet Worms udfoldning er altfor 'snæver'; denne påvisning skyldes S. A. Andersen og er formentlig det eneste værdifulde i hans bog om guldhornene fra 1945, hvor det bl. a. lykkes ham ved sammenblanding af urene kilder at bringe en fuldkommen forvirret fundhistorie, og hvor han på ufyldstgørende grundlag vil vise, at guldhornene har været snoede.

grovest mulige: symmetrien, frontaliteten og silhouetten. Og her viser runehornet så ganske afgjort et primitivere trin med anvendelse af frontaliteten og den rene profil, således at et dyr, der ses fra siden, aldrig vises med mere end to ben eller en mand med mere end een arm; denne rene silhouetvirkning finder også i udstrakt grad anvendelse på det runeløse horn, men er langtfra gennemført; og netop det, at begge fremstillingsmåder forekommer, skulde være borgen for, at det ikke er Worms kobberstikker, der har givet enkelte silhouetdyr fire ben.

Pladsen tillader os ikke at fordybe os i Ringboms interessante udredninger, men det er forf.'s mening, at det sted, hvor gamle, tildels kulturelle skikke længst har holdt sig, er i fastelavnsoptogene og de iøvrigt med fastelavn forbundne skikke. Han opdeler derfor de forskellige fremstillinger i grupper — således som også Brix gjorde; men de to forskeres opdelinger falder sjældent sammen — og viser fx., at de to skjoldbærende figurer på runehornets øverste ring hører sammen med og flankeres af de to hornede; hele scenen forestiller en våbendans. Med morsomme billeder af fastelavnsoptog, hvor karlene har formummet sig i dyreforklædninger, således at man fx. ser en skikkelse, der er halvt mand og halvt fugl, fører forf. læseren hen i nærheden af guldhornenes billedatmosfære. Det er værd at gøre opmærksom på, at Brix også tydede øverste ring på det runeløse horn som artistnumre. Men Ringbom tager ikke sit materiale fra fastelavnsoptogene alene; han fremdrager desuden et interessant russisk parallelstof. Der er ingen tvivl om, at det er en idé med grøde i, og arkæologer, kunst- og kulturhistorikere bør samles om at af- eller bekræfte den. Kun eet endnu: Ringbom udtaler, at der efter Gotfred Skjernes guldhornsbog 1939 ikke er grund til at diskutere, hvorvidt hornene er blæse- eller drikkehorn, da Skjerne har bevist, at de er blæsehorn. Deri tager forf. dog fejl; mig bekendt har Skjernes teori ikke særlig mange tilhængere blandt arkæologerne, og Brix siger om den ting nogle kloge ord, der bekræfter, hvad der også er anmelderens mening, at hornene har været drikkehorn¹⁾).

Erik Moltke.

Agre fra jernalderen.

Gudmund Hatt: Oldtidsagre. Det kgl. danske videnskabernes selskabs Arkæologisk-kunsthistoriske skrifter bd. II, 1. Munksgaards forlag 1949. 182 sider.

Nu foreligger endelig professor Gudmund Hatts samlede offentliggørelse af de agerforekomster fra jernalderen, som i hovedsagen blev opmålt og undersøgt i løbet af 1930'erne. Først giver han en fortegnelse over de 119 forekomster, han kender. Listen er ikke ganske komplet, idet der både på Sjælland og i Jylland kan påvises endnu nogle lokaliteter. Af principielt vigtige forekomster mangler dog vist kun Gørding Hede med tilhørende hustomter af en landsby, som for tiden undersøges af

¹⁾ I de sidste år er der desuden kommet to afhandlinger om guldhornsbillederne, Axel Nielsen: Guldhornsbillederne, i Danske Studier, 1940, p. 96 ff., og Svend Aage Bay: Nogle Bemærkninger om guldhornenes billeder; men ingen af dem tilfører forskningen noget nyt. Den første søger med udgangspunkt i Axel Olriks helt antikverede fantasier over dette emne en sammenhængende mening i guldhornsbillederne og har derfor fra første færd været forældet. Bay søger at fremdrage paralleler til enkelte billeder og motiver; men der kommer intet positivt ud af det, fordi det dels skorter forf. en del på metode, dels synes han ikke at beherske det omfattende materiale, hvortil hans talrige og lærde noter henviser.

konservator Knud Thorvildsen fra Nationalmuseet. Mærkeligt er det, at han helt undlader at omtale agrene på Kungsmarken ved Lund i det gamle danske land Skåne.

Beskrivelsen af undersøgte og opmålte forekomster ledsages af ikke mindre end 33 opmålingsplaner, hvoraf 11 i plancheformat. Hatts stil er overmåde knap og klar. Kun en mand, der forener naturforskerens sans for eksakt beskrivelse med arkæologens kulturhistoriske udsyn ville være i stand til at skrive en bog som denne. Dertil kommer, at Gudmund Hatt er en af vore ypperste »gravere«. Selvom en stor part af arbejdet er udført ved assistenter, er ånden og inspirationen Hatts; hans assistenter vil altid mindes den til besættelse grænsende energi, hvormed han gik i spidsen ved undersøgelsernes gennemførelse.

Efter beskrivelserne følger diskussion af dateringen, agrenes form, udenlandske paralleler og forskellige plovtypers indflydelse. Desværre har han ikke her nået at tage stilling til Paynes vigtige afhandling om oldtidspløve og dyrkningsmetoder i »Archaeological Journal«. Hatt har samlet og i nogen grad revideret sine synspunkter, men giver ikke overraskende ny forklaringer.

Der er ingen tvivl om, at arkæologer og kulturhistorikere vil studere værket om oldtidsagrene med den største interesse. Her foreligger for en gangs skyld nyt konkret stof til belysning af forholdene i de germanske områder omkring den kristne tidsregnings begyndelse. Og det bygger ikke som Cæsar og Tacitus på fortællinger, men på eksakte opmålinger. Bogen vil betyde en revision af gængse forestillinger ikke mindst i vort sydlige naboland. Og dens kortmateriale synes at vise, at landsbyfællesskabet er mange hundrede år ældre i Danmark, end man hidtil har troet.

Hatt tager ikke selv stilling til spørgsmålet om jordfordelingen eller landskiftet i den ældre jernalders landsbyer. Han refererer, at den engelske arkæolog Stevens har formodet, at oldtidsagrene i Vogeserne skyldtes en vag og arkaisk form for landsbyfællesskab. Han nævner også, at der på Skørbæk hede kunne spores en firedeling af agerfelterne. Men han kombinerer ikke denne firedeling med de fire hustomter, som landsbyen bestod af, da den blev opgivet kort efter den kristne tidsregnings begyndelse. Studerer man kortet pl. I nøjere, viser firedelingen sig tydeligt som agerfald med forskellig længderetning syd for bopladsen og Savhøje. Her kan iagttages tre fire-agres fald eller »åse«, som øjensynligt er opstaaet af to-agres fald ved deling (arv?). Også nord for højene VII—VIII ligger der et fireagers fald, medens flere tilsvarende skimtes i områdets vestlige del. Man må naturligvis ikke vente, at alle fire gårde skulle have en ager i alle bymarkens fald. Men regelmæssigheden er, som man skulle vente, størst i de yderste og mest regelmæssige dele af bymarken. Endelig må man huske på, at der kan være voldinger, som jeg ikke kunne konstatere med sikkerhed, da jeg opmålte arealet i august måned 1937 — så at sige med traktoren i hælene. Kun hvad der fuldkomment sikkert kunne måles med højde- og breddemål er tegnet med »tusindben«s signatur, medens de ødelagte og overpløjede er tegnet med stiplede signatur. Men der kan have været svagere voldinger, som ikke kunne kortlægges med nogenlunde sikkerhed. Nogle steder forekommer det sandsynligt, at en ager, der ligger parallelt med to andre, kun halvt så brede agre, har været delt i to, så der i virkeligheden har været et fald eller en ås bestående af fire agre, svarende til de fire gårdbrug i landsbyen.

Det er vel sandsynligt, at Skørbæk bopladsens bymark har strakt sig

helt ud til Trenddalen mod nord, medens agrene på nordsiden af dalen har hørt til den boplads, som konservator Rosenberg undersøgte øst for vejen fra Ejdrup til Koppes Mølle. Da heden blev pløjet op, viste der sig i hvert fald ikke spor af andre bopladser mellem den af Hatt undersøgte landsby og Trenddalen. Det er et karakteristisk træk ved Skørbæk agrene, at man åbenbart har taget hver en stump dyrkbar jord i brug; selv en lille holm omgivet af sid og sumpet jord mod nordvest tæt ved Vidkæråens dal er blevet dyrket. Det vidner om, at der til trods for byens lidenhed, er tale om en »moden« landsby, en by, der har gennemløbet en forholdsvis lang udvikling med fremadskridende nyopdyrkning og en vis gårdkløvning. Der er ingen dyrkbar overdrev tilbage, kun side eng- og mosestrækninger. Under og imellem de fire gårdtomter fandtes ældre gulvlag fra før kristen tidsregning, og i undergrunden var der gruber med affaldslag fra bronzealderens slutning. Også mangelen af tydeligt afgrænsede tofter ved landsbyens gårde tyder på, at den har gennemløbet en lang udvikling, hvorved de oprindelige toftegrænser er blevet udsløtt. Kun eet sted i bymarken er der spor af et gennemgående skel eller måske en gammel vejlinje. Det er i NV delen, hvor også i nutiden en markvej kommer fra Trenddalen syd for høj XI og løber langs en terrassekant i retning af en lille granplantage nær Vidkærå.

På Byrsted hede fører en bred »driftvej« gennem det vestlige regelmæssige agerparti i Ø—V. Den har formentlig forbundet den udyrkede, flade lavning ved høj IV med den for længere tid siden ødelagte boplads i vest nær den nuværende landsby Byrsted. Man må vel formode, at agrene har været omgivet af fælles hegn, der da også måtte følge driftvejen. Det ville have været interessant at undersøge, om der kunne påvises stolpehuller i eller langs med de lange voldinger, der omgiver driftvejen. I det hele taget kunne man have ønsket flere fladeundersøgelser af voldingerne for at konstatere udstrækningen af grøfter, forekomsten af stolpehuller etc. I Byrstedagrene har det forøvrigt ikke været mig muligt at skelne noget bestemt system. Man mangler også her nøglen til forståelsen, selve landsbyen med dens gårde.

På heden ved Skørsø iagttog jeg ved opmålingen i 1935, at en ældre dyrkningsterrasse mod den store dal langs nordsiden af området skæres af fire åbenbart yngre agervoldinger, som løber oppe fra skræntens rand nedad mod dalbunden. Det tyder på, at et ældre agersystem med terrasser på dette sted er afløst af et yngre, hvor regelmæssige agre følger terrænets faldretning på lignende måde som agrene i den nyere tids landsbyer. Ageromlægningen må, hvis landsbymarken var delt efter fællesskabssystemet, sandsynligvis også være ledsaget af en omfordeling af jorden.

Også på Øster Lem hede (pl. X) spores der ovre i nærheden af Løvstrup plantage (ikke Lønstrup, som der fejlagtigt står i teksten) en lignende vej som på Skørbæk agrene. Det ville have været interessant, om hele landsbyen ved »Kalgårdhyv« var blevet afdækket og undersøgt. Selvom Hatt i første omgang er veget tilbage for bekostningen, bør der dog ved lejlighed gøres et forsøg. Thi kun hvor man har både bopladsens hustomter og bymarkens agerfelter, kan man gøre sig håb om at finde ud af jordfordelingens princip. Også ved undersøgelsen af bopladsen og agrene på Gørding Hede har man en mulighed for at parre de to ting sammen.

Det sidste ord er vel næppe sagt med Gudmund Hatts store publikation af de danske jernalderagre. Der vil kunne udføres adskillige supplerende

undersøgelser endnu — også i marken. Men man må være professor Hatt taknemmelig for, at han ikke ventede længere med at fremlægge sine resultater. Han har med sit værk skaffet os en enestående ny kilde til forståelsen af vore forfædres liv i jernalderen.

Axel Steensberg.

Asiatisk kompagni.

Aa. Rasch og P. P. Sveistrup: Asiatisk kompagni i den florissante periode 1772—1792. Gyldendal 1948. 347 sider.

Arkivar Aa. Rasch og kontorchef, lektor P. P. Sveistrups arbejde, der er udgivet af »Institutet for Historie og Samfundsøkonomi«, er tidligere blevet anmeldt i andre fagtidsskrifter*). Mag. art. Kamma Struwe og arkivar Sune Dalgård har, takket være grundigt kendskab til det arkivalske materiale til kompagniets historie været i stand til at korrigere arbejdet på dette område, medens lektor Sophie Petersen kritiserer forfatterens letfærdige omgang med foreteelser som monsun og passat. Ikke på grundlag af fortrolighed med emnet, men ud fra en almindelig system med økonomisk historie, skal der i det følgende gøres nogle bemærkninger om dette bidrag til en fremstilling af det betydningsfulde handelsforetagendes historie.

Aa. Rasch er historiker og P. P. Sveistrup driftsøkonom. Begge er vel-skolede forskere, hvad også bogen bærer tydeligt vidnesbyrd om: lærd i indhold, men let tilgængelig i form. Til dette kommer imidlertid, at den af metodiske grunde henvender sig til en videre kreds end den sikkert ret begrænsede, der vil føle sig lokket af selve emnet.

Med rigtig sans for, at statistik er et uundværligt grundlag for al handelshistorie, har forfatterne ikke skyet nogen ulejlighed for at tilvejebringe et fyldigt tabelmateriale. Det ser man også i talrige andre erhvervshistoriske arbejder, men der hersker en tilbøjelighed til at blive stående herved. Det er naturligvis væsentligt, at der bringes tabeller, dog må man gøre sig klart, at de kræver en behandling, og her vil bogen i mange henseender kunne tjene som et skoleeksempel i retning af en fyldig kommentar til og ræsonneren over tallene.

Betydningsfuld og lærerig er også det kritiske studium af kompagniets regnskabsvæsen. Ikke blot ser man, at regnskabsvæsenet — selv om det har brist — ligger langt forud for de systemer, som blev anvendt i private virksomheder, selv i det 19. århundrede (dette fortæller bogen dog ikke), men bearbejdningen af bogholderiet bringer også gode og fuldgyldige forklaringer på begivenheder i kompagniets historie. På dette punkt savner man imidlertid en sammenligning med andet samtidigt bogholderi; tilsvarende sammenligninger savnes iøvrigt også på andre punkter.

Bogens resultater vil sikkert i det væsentlige stå urokket, og placeringen af kompagniet i datidens danske erhvervsliv forekommer rigtig, selv om den er foretaget ret skønmæssigt. Derimod er der grund til at undres over, at der i selve fremstillingen er lagt så lidt vægt på at skildre arbejdet ved hovedsædet i København. Der gives detaljerede udredninger af forholdene i Kina og Indien, hvorimod der savnes tilsvarende skildringer

*) Kamma Struwe i *Jyske Samlinger*, Ny, række I, s. 87, Sune Dalgård i *Historisk Tidsskrift*, 11. række, II, 514 ff. og Sophie Petersen i *Geografisk Tidsskrift*, 49. bd., s. 160 f.

af de hjemlige forhold i kompagniet, her holder man sig fortrinsvis til direktionens finanspolitik og forholdet til regeringen, medens handelsformerne og skibsværftet er relativt sparsomt behandlet.

Indvendingerne rammer imidlertid ikke hårdere, end at bogen, som nævnt, vil være en nyttig introduktion for enhver, der vil studere handelshistorie. Dette gælder også, selv om den i høj grad har negligeret skildringer af kompagniets mænd, og det skønt de dog kunne være lige så interessante at få karakteriserede som de skibe, der sejlede på havene. Til bogens metodiske værdi kommer dens betydning som et vægtigt bidrag til tidens handelshistorie.

Vagn Dybdahl.

Frederik VI's Hær.

Jens Johansen: Frederik VI's Hær 1784—1814. Udgivet af Generalstaben. N. Olaf Møller 1948. 276 sider.

Forfatteren er kendt for sine grundige og kritiske krigshistoriske værker om Den store nordiske krig, Treårskrigen og 1864; men medens disse så godt som udelukkende beskæftiger sig med krigshistorien, omhandler denne bog hovedsageligt hærens store organisatoriske udvikling i den nævnte periode.

Da kronprinsen overtog regeringen bestod vore regimente af en mindre kerne professionelle, hvervede soldater, medens resten, Landsoldaterne, skaffedes ved udskrivning og uddannelsesmæssigt lod meget tilbage at ønske. De hvervede soldater søgte man at skaffe her i landet, men da det ikke slog til, måtte man hverve et stort tal i udlandet. Selv om man så vidt muligt ønskede at få gifte håndværkere, der havde visse muligheder for at skaffe sig ekstrafortjeneste ved fritidsarbejde, blev man dog nødt til at tage en del løse fugle, der i øjeblikket udfyldte et hul, men i det lange løb var til skade for hærens omdømme og pålidelighed. Lønningerne var små, og dette forledte ofte soldaterne, deres koner og børn til at tigge og rapse, hvorved de blev en plage for garnisonerne og for byerne, så det blev nødvendigt at holde dem i ave ved hårde straffe. Af økonomiske grunde måtte staten give et stort antal folk orlov uden løn, så de frit kunne arbejde hos byens mestre eller på landet og kun møde i eksercertiden, eller når situationen krævede det. Men ordningen var ikke tilfredsstillende for nogen af parterne, og de dårlige forhold førte til et meget stort antal desertioner. Da man ved stavnsbåndets ophævelse gik over til en anden form for udskrivning, var det derfor naturligt, at man 1803 gik bort fra hvervningen og over til udelukkende at rekrutere hæren ved udskrivning.

Så længe hæren var hvervet, var underofficererne kun en bedre del af mandskabet, selv om man søgte at få udsøgte folk ved at forbedre deres kår. Da hvervningen ophørte, og mandskabet kun var tjenstgørende i en kortere tid, blev de i højere grad end tidligere det faste støttepunkt i regimenterne, og hermed begyndte udviklingen af det underofficerskorps, der ved sin pligtopfyldelse og nøjsomhed blev en pryd for hæren.

Officerernes oprindelse var meget uensartet. En del af dem var udgået fra Kadetkompagniet eller Artillerikadet-Instituttet, hvor nogle fik gratis uddannelse, medens resten måtte betale for sig. En anden del stammede fra regimenterne, hvor de med det formål for øje var blevet hvervet som underofficerer »par avantage«, men denne uddannelse var selvsagt meget uensartet. Ved mobiliseringen 1788 måtte man udnævne

en hel del underofficerer til officerer, og for at undgå dette i fremtiden, ansattes en del »frikorporaler« ved regimenterne, hvor de fik en særlig uddannelse. Dette var imidlertid heller ikke tilfredsstillende, og man samlede derfor frikorporalerne i særlige skoler, som endelig 1812 gik op i landkadetakademiet.

Medens hærene tidligere havde kæmpet i fast sammentømrede formationer, begyndte de nu at optræde i mere selvstændige grupper, og føringen af hæren og dens enkelte led blev derved mere kompliceret, så det blev nødvendigt at forsyne generalerne med særligt uddannede hjælpere. Allerede kort efter at kronprinsen havde overtaget magten, begyndte den første stabsuddannelse, som snart nåede fortrinlige resultater.

Indtil århundredeskiftet var det lykkedes at holde landet neutralt, men derefter blev vi hvirvlet ind i begivenhedernes malstrøm. Revet med af den stærke nationale bevægelse oprettede kronprinsen 1801 Landværnet dels på frivillig, dels på udskrevet basis, men uddannelsen og disciplinen var for ringe, organisationen for løs, officererne for udygtige, og da det 1807 kom til at stå over for det engelske landgangskorps, måtte disse mangler føre til nederlaget ved Køge. Året efter blev det derfor opløst, mandskabet fordelt til særlige, »annekerede« batailloner ved de gamle regiment, officerskorpset reorganiseret, og i kampene ved vor sydgrænse viste disse batailloner sig lige så gode som liniens.

Efter tabet af flåden blev det nødvendigt at sikre kysterne ved en særlig Kystmilice, der sammen med artillerister og borgervæbninger skulle hjælpe skibe, der søgte tilflugt under land, og vanskeliggøre strandhugst, indtil hjælp kunne komme fra de batailloner, der med dette formål for øje var fordelt rundt om i landet.

Perioden 1784—1814 er en af de mest betydningsfulde for vor landkrigsmagt, idet denne ændredes fra en gammeldags, tildels hvervet hær, hvoraf en meget stor del var udlændinge, til et folk i våben omfattende alt våbenført mandskab. Samtidig fandt der en kraftig udvikling og modernisering sted under påvirkning af begivenhederne ude i verden, først under den nordamerikanske frihedskrig, senere under den franske revolutions og Napoleons krige, blandt andet ved indførelsen af lette tropper. Vor hær kom derved fuldt på højde med de bedste i Europa, og slaget ved Sehested den 10. decbr. 1813 kan med rette betegnes som en af vore smukkeste sejre.

Gordon Norrie.

Den ideale by.

Vilhelm Lorenzen: Drømmen om den ideale by. Rosenkilde og Bagger 1947. 166 sider.

Gennem årene har Vilhelm Lorenzen med en aldrig svigtende energi og en begejstring, der steds har virket inciterende, i vide kredse skabt interesse for vore ældre bygningsmindesmærker. Ikke mindst i sin egen skab af sekretær i Foreningen til gamle bygningers bevaring har han i skrift og tale udført et stort arbejde. Men det er kun den ene side af hans virksomhed. For de mange problemer i nutidens bygningskunst har han altid haft et åbent blik. Derfor deltog han 1915 i dannelsen af landsforeningen Bedre byggeskik, hvis formand han var fra 1926—1933, og delvis på hans initiativ oprettedes 1921 Dansk byplanlaboratorium. Adskillige af hans tanker fandt udtryk i den nye byplanlov 1938, i hvil-

ken det blev pålagt enhver by på over 1000 indbyggere at udarbejde en byplan, efter hvilken dens fremtidige vækst skulde foregå, således at man undgik den »kaotiske« bebyggelse, som nu præger talrige danske provinsbyer.

Det er på denne baggrund, hans bog »Drømmen om den ideale by« skal ses. Den består af en række tidligere publicerede artikler og afhandlinger, der spænder fra den græske oldtid over middelalderen til nutidens forsøg på at bringe byggeriet ind under ordnede forhold. For at give dem, siger Lorenzen i forordet, »en fyldigere baggrund med videre perspektiver og sætte dem på plads indenfor den almindelige udvikling, har jeg ment det rigtigst at indramme dem i kortere oversigter over de synspunkter for byen, som den mentes at burde være, der til de forskellige verdenshistoriske perioder har været gældende.«

På grund af de mange interessante iagttagelser, han har gjort, og de tankevækkende hypoteser, der er fremsat, er det glædeligt, at disse artikler er blevet samlet på et let tilgængeligt sted. Naturligvis er emnet ikke udtømt med dem, men de kan danne grundlag for videre undersøgelser, og deri ligger en væsentlig del af deres betydning.

Bogen er inddelt i fire hovedafsnit: Oldtiden, middelalderen, fra middelalderen til 19. århundrede — den klassiske periode, og som det fjerde: Industrialismens tidsalder — gennem kaos til orden. Hvert afsnit indledes med bydannelsernes historiske, kulturelle, sociale, forsvars- og terrænmæssige forudsætninger og en redegørelse for de idealplaner, de forskellige tidsperioder har stræbt efter. I de to afsnit, middelalderen og den klassiske periode, behandles udelukkende danske anlæg, i afsnittet om oldtiden drømmen om den ideale by og det himmelske Jerusalem og i det sidste de engelske havebyers indflydelse på moderne danske byanlæg i forbindelse med en oversigt over byplanlovgivningens og fredningens udvikling i Danmark.

I en bog af denne art kan gentagelser naturligvis ikke undgås. Uden tvivl vilde den have fået en mere homogen karakter, hvis der i det første kapitel var blevet givet en samlet redegørelse for byplanernes udvikling i de forskellige lande gennem tiderne, og de danske anlæg var blevet behandlet på denne baggrund. I det første kapitel vilde den interessante afhandling om det himmelske Jerusalem — idealstaden i Johannes åbenbaring — naturligt have kunnet indgå. Men når dette er sagt, skal der ikke rettes flere indvendinger mod bogens form.

Efter Lorenzens mening er forudsætningerne for en idealstads opståen »en bykultur, der allerede har nået en vis udvikling og forfinelse« i forbindelse med en strammere orden af statslivet, en stærk militær organisation, religiøse forestillinger, hygiejniske krav og sans for orden i det enkelte bygningsanlæg. Dette uddybes nærmere i bogens enkelte afhandlinger, i hvilke han undersøger en række byplananlæg. Her skal dog kun omtales de danske.

Blandt disse indtager kapitlet om Tønder en meget væsentlig plads. Ganske vist har denne by en interessant byplan, men da den imidlertid ikke er meget forskellig fra adskillige andre danske købstæders, spørger man uvilkårlig sig selv, hvorfor netop den er blevet særlig fremhævet. En ordnet byplan fik den henimod midten af det 13. århundrede, da den ældre by ved havnen, der oprindelig var havneby for Møgeltønder, udvidedes og grundene reguleredes. Uden tvivl har Lorenzen ret, når han hævder, at man for at undersøge denne proces må støtte sig til den nuværende byplan, men det er næppe helt rigtigt, at en videnskabelig

undersøgelse af kulturlagene ikke skulde kunne oplyse noget væsentligt om det ældre vejanlæg. Ved reguleringen fik byen et torv, men at småhusene nord for Storegade og randbebyggelsen omkring kirken skulde være af senere dato er tvivlsomt. Større huse har der dog næppe ligget her, derimod boder, hvad også grundenes ringe udstrækning tyder på. Det er vel forøvrigt heller ikke tænkeligt, at en by på Tønders størrelse skulde have haft et så kæmpemæssigt torv, som antaget af Lorenzen, der mener, at det oprindeligt skal have optaget hele karreen bag rådhuset mellem Richtsengade og Smedegade. Den torveplads, der endnu ligger syd for rådhuset, må vel have været tilstrækkelig.

I fald disse betragtninger er rigtige, får vi en byplan, der opviser flere lighedspunkter med Frue Plads i København. Begge steder var kirken omgivet af en randbebyggelse, og begge steder lå den som et monumentalt point de vue for en gade — i København for Studiestræde, i Tønder for Mellemgade, der sikkert oprindeligt har været ført igennem til Smedegade netop ud for kirkens vestlige side. Derpå tyder ikke blot denne gades øst—vestlige orientering, men tillige de nuværende matrikelskel mellem Richtsengade og Smedegade, således som det fremgår af det publicerede matrikelkort.

I de følgende afhandlinger behandles Borre på Møen, i hvis plan det middelalderlige trekantede torv foran kirken forekommer, og nogle anlæg fra det 17. og 18. århundrede, således planerne til Christianshavn fra 1617 og til hovedstadens udvidelse 1670—74, planerne til et nyt Nyborg og kastel ved Slipshavn og Eigtveds projekt til Hørsholm, hvis »egentlige værdi ligger i«, som Lorenzen med rette gør opmærksom på, »at den lille bys funktioner er samlede mod midten om torv og rådhus«. Mindre kendt end disse er projektet til fæstningsbyen Christiansburg i Oldenburg, som blev grundlagt 1681. Ligesom Palma Nuova i Italien, der skyldes Scamozzi, var den anlagt som »et centralanlæg af polygonform, med radial- og ringgader og en stor centralplads — våben- og paradeplads — i midten, hvorfra radialgader udgik mod bastionerne og mod midten af curtainerne«. Dette storstilede anlæg blev imidlertid opgivet efter 12 års forløb.

Det sidste kapitel: Industrialismens tidsalder indledes med en omtale af den mangel på interesse for byplanlægning, der kendetegnede forrige århundredes boligbyggeri, men derefter påviser Lorenzen, hvorledes byggeriet gradvis atter er kommet ind under ordnede forhold. I tilknytning hertil nævnes den indflydelse, de engelske havebyer har øvet, og byplanlovgivningens betydning for byggeriet.

Bogen afsluttes med en bibliografi over Lorenzens publikationer fra 1896 til 1946, ialt 230 bøger, artikler, foredrag og anmeldelser, et imponerende vidnesbyrd om hans store flid og forskerglæde.

Steffen Linvald.

Vor Frelasers Kirke i Horsens.

Vor Frelasers Kirke i Horsens. Opmålinger af V. Norn og H. F. Estrup. Tekst ved Otto Norn. Ældre dansk Arkitektur 2. Udgivet af Aage Roussell. 1948. Gyldendalske Boghandel.

Det er sjældent, der i vore dage gøres så store nyopdagelser i vore kirker, at det tilvante billede væsentlig forrykkes. Før 1934 var Vor Frelasers kirke i Horsens en treskibet basilika med højkirkevinduer mod syd. Under en restaurering af det indre (1934—35) foretaget af kongelig

bygningsinspektør V. Norn fremkom imidlertid betydelige rester af en række triforieåbninger på højkirkevinduernes plads — og i overensstemmelse hermed fremtræder den gamle kirke idag med alle tre skibe under ét tag (hvilket er en betydelig æstetisk vinding), og midtskibet får nu udelukkende sit lys fra sideskibene og fra et stort vindue i vestgavlen.

Denne monografi skal først og fremmest opfattes som en beretning — resultatet af en bygningshistorisk undersøgelse, skriver museumsinspektør dr. phil. Otto Norn beskedent i sin indledning til den klare og udmærkede tekst. Efter indledningen følger et kort afsnit omhandlende kirkens historie, en dybtgående beskrivelse af den senromanske kirke og til slut et interessant kapitel om kirkens kunsthistoriske placering. Heri påviser Otto Norn et vist slægtskab — hvad angår detailudformningen — med Aarhus domkirkes østparti, der som bekendt knytter sig til den store sjællandske arkitekturskole. For vestportalens vedkommende henviser Norn til Ribe domkirkes vestportal, og dette virker meget overbevisende især med hensyn til helhedsvirkningen. Forfatteren kommer også ganske kort ind på diskussionen om nordtysk (lybsk) indflydelse i dansk kirkebyggeri i 1200-tallets første fjerdedel, og han fremhæver, at Horsens kirken, hvis danske afstamning er sikker, i alle tilfælde ikke kan tages til indtægt for den hævdede anskuelse, at Valdemar Sejr skulle være banebryderen for nordtysk indflydelse i Danmark på bygningskunstens område — så meget mere som det vides, at denne konge har grundlagt Vor Frelzers Kirke.

For en ordens skyld skal der gøres opmærksom på en modsigelse i teksten. På side 13 skriver dr. Norn således: »Trods Trekvartsøjlerne paa Højkirkemurene har man dog næppe ved Opførelsen dristet sig til at projektere Hvælv i Midterskibet. Søjlerne kan have baaret Bjælker eller murede Buer til Støtte for Tagværket«. På side 15 synes forfatteren imidlertid at have skiftet mening, idet han her begynder et nyt afsnit med: »Midterskibet, som sikkert fra Begyndelsen har været planlagt overhvælvet, dækkes nu af fem spidsbuede Ribbehvælv«. Uden iøvrigt at være kompetent til at afgøre denne lille indre strid forekommer det sidste standpunkt mig dog at være det mest sandsynlige. Til slut skal fremhæves det ualmindeligt smukke og bygningsarkæologisk værdifulde billedmateriale, der viser forfatteren som en fin arkitekturfotograf. Heftets tavler gengiver dels V. Norns pæne og nøgterne opmålinger af kirken efter restaureringen i 1934—35 og dels H. F. Estrups opmåling af vestfacaden efter restaureringen 1879—81 samt forskellige enkelt-heder.

Hans Henrik Engqvist.

Skuespilleren i 1700-årene.

Torben Krogh: Skuespilleren i det 18de Aarhundrede. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 205. Branner. 1948. 116 sider.

I 200-året for Det kongelige Theaters oprindelse udgav professor, dr. phil. Torben Krogh dette nyttige skrift, hvori megen viden er sammentrængt. På omslaget står som undertitel, at emnet er »belyst gennem danske kilder«, skønt værker af Riccoboni, Diderot, Goethe, Iffland og andre fremmede skribenter hyppigt citeres. Ved studiet af deres opfatters fik dramaturgiens førstemand herhjemme, K. L. Rahbek, sine

meninger, medens hans samtidige, lægen Clemens Tode, var langt mere original og selvstændig i sine betragtninger.

Professor Kroghs bog er lærerig for den læser, der ikke har gennempløjet den litteratur, hvorpå den er bygget. Den drejer sig ikke om skuespillerens sociale stilling i samfundet, og den giver kun glimtvis en karakteristik, men bringer en kort redegørelse for scenens indretning, prøverne og spillets udvikling på vort lille residenstheater, hvis ånd oprindeligt var franskpåvirket, men som i det praktiske støttede sig til tyske reglementer. Fra det primitive og naive gik udviklingen over det håndværksmæssige til det frigjorte og åndfulde. Tilfældet ville, at der omtrent samtidigt med theatrets åbning udkom to hovedværker om skuespilkunsten, der begge satte spor. Det var Sainte-Albines »Le comédien« (1747) og Francesco Riccobonis »L'art du théâtre« (1750). For begge forfattere var efterligning af naturen det væsentligste, selvom deres veje var højst forskellige. Men de blev begge, især Riccoboni, autoritative mønstre.

Desværre ved vi meget lidt om Holbergs personlige indsats ved komediernes opførelse, og prof. Krogh undgår lykkeligt at fremsætte formodninger. Han fabulerer ikke, men holder sig til kendsgerningerne, hvilket netop giver hans skrift værdi. Mangel på kilder betinger, at det især er tiden efter 1770, han beskæftiger sig med, da Rosenstand-Goiske begyndte sin Dramatiske Journal, og Fr. Schwarz på forskellig måde prægede theatrets indre liv, hvorom han mere end 50 år senere fortalte Th. Overskou. Derved blev vor viden om tiden efter Holberg så fyldig, og interessant er det at se, hvorledes Overskou som kilde kommer til ære igen. Edvard Brandes kaldte ham »en stakkels autodidakt«, og Eiler Nystrøm var urimelig hård mod ham i sin disputats om komediens oprindelse. Det blev Overskous skæbne at få den strengeste kritik af forfattere, der hovedsagelig skyldte hans hovedværk »Den danske Skueplads« deres viden. En tid var det ligefrem mode at slå sig til ridder på ham.

Anderledes med en forsker som prof. Krogh. Han citerer hyppigt Overskou, han ved, hvad hans livsværk er værd, og han forstår, at når eet menneske fra bar hund skal rejse en så stor bygning, bliver fejl og mangler uundgåelige. Prof. Krogh anvender et sted det vittige udtryk »køgebogsmetode« om den sceniske faginddeling, det skabelonmæssige i spillet, som en senere tid kaldte »skuffedarium«, det håndværksmæssige, hvor den ene efterligner den anden. Det var vanskeligt at komme til livs, fordi der ingen elevskole fandtes, hvor det individuelle kunne plejes og komme til sin ret. Clemens Tode gav et klassisk eksempel, da han skildrede skuespilleren la Tour (det var ham, der sufflerede Christian den Syvende under kongens optræden i »Zaïre«), når han stod i tragisk aktion: Han lignede en savskærer eller rettere den romerske gladiator i Kongens Have. »Den øverste Del af Kroppen og det venstre Ben havde en vertikal-direktion, det højre Ben en perpendikulær; hans person forestillede altsaa i visse Maader, helst naar hænderne laa paa Kors over Brystet, en brønd paa landet eller en Slagbom, naar den staar aaben«. Man begriber, at Wessel lod sig inspirere til »Kærlighed uden Strømper« ved at se al denne unatur. Men efterhånden sejrede det danske lune, den smittende replik, f. eks. gennem A. G. Gielstrup, der ikke alene var dialektkunstner, men som forsynede sine roller med personlige iagttagelser. Prof. Krogh beklager, at hans rollehefter er forsvundet, og det er rigtigt; han kunne have tilføjet, at Gielstrup selv tilintetgjorde dem, fordi han ikke ønskede at blive kopieret; enhver måtte i kunstens verden begynde forfra, mente han, og selv iagttagelse og hitte på.

Prof. Krogh belyser sit emne fra alle sider; han fortæller om ballet-

opdragelsens farlige indflydelse på komediespillet, der gav Tode lejlighed til vittigt at bemærke, at han ikke fandt behag i at se to skuespillere »declamere en »Pas de deux««. Det var, hvad man i en senere tid kritiserede hos fru Hennings, som kom fra balletskolen, at hun undertiden ligesom »dansede sine roller«. Alting gentager sig under andre former: Når man læser om skuespilleren C. P. Roses påtrængende efterabere, mindes man, at Emil Poulsens elever endog trak på det ene ben, en ejendommelighed hos kunstneren, der ikke var opstået af dårlig vane, men af sygdom.

Billeder af Harsdorffs theater fra 1774 er hyggelige, men de hygiejniske forhold inde i huset var rædselsfulde; ulidelig træk og kulde på scenen og gloende hede i påklædningsværelserne forårsagede, som Torben Krogh bemærker, at Michael Rosing blev invalid. Samme skæbne fik hans elev Peter Foersom; ikke fyrré år gammel døde den fortjente mand af gift. Prøveforholdene var også slemme; skuespillerne måtte nøjes med stykkets oplæsning og fra to til fem prøver, hvilket naturligvis medførte, at forestillingerne blev løse i alle kanter og suffløren altfor hørlig. Man hittede på »jeu de théâtre«, alskens løjer, for at få de »døde« steder i komedien til at glide. Nogle af indfaldene blev tradition og anvendes endnu, f. eks. i »Den Gerrige«, hvor Harpagon af nærighed slukker lyset og putter det i lommen med tanen stikkende ud, hvorefter Mester Jacob tænder det påny, så at Harpagon brænder sig. Oplysene er Clemens Todes klage over, at scenen altid var unaturlig tom, f. eks. når den pantsatte bondedreng vandrede over Gammeltorv og gloede på Raadhuset uden at møde et eneste menneske. Også Rahbeks råd til en skuespillerinde om ikke at sige Pernilles berømte åbnings-monolog i »Den Stundesløse« lige i synet på publikum, er tankevækkende; han ville, at hun skulle foretage sig noget, der karakteriserede tjenestepigen, mens hun talte, f. eks. rydde op eller lign. Sådanne kritiske råd virker som tidlige forløbere for William Blochs naturalistiske instruktion, hvorom man i det 18de årh. ikke gjorde sig noget begreb. Man fristes til at tro, at end ikke Holberg stillede krav om et levende og karakteriserende scenebillede; han ville, skriver han selv, helst have, at hans komedier skulle virke ved deres egen »indvortes Valeur«.

Prof. Kroghs bog udmærker sig mere ved lærdom, fremsat i en let tilgængelig form, end ved nye synspunkter. Den slutter sig smukt til hans hovedværk »Danske Theaterbilleder fra det 18de Aarhundrede«.

Robert Neiiendam.

Kongelig porcelæn.

Bredo L. Grandjean: Kongelig dansk Porcellain 1775—1884.
Thaning og Appel 1948. 98 sider.

Som et bind i Thaning og Appels serie af små kunsthåndværksbøger er også porcellainsbogen lille og knap. Men som fabrikens arkivar har forf. de bedste forudsætninger for at udnytte dens rige arkiv, og det mærkes både i den korte oversigt over fabrikens historie og i redegørelsen for dens produktion og kunstnere. Ved siden af de særligt påkønnede værker fra fabrikens ældste tid lader han også det 19. århundrede komme til sin ret. Et slutningsafsnit, »Lidt om Bedømmelsen af københavnsk Porcellain«, er særdeles instruktivt, og til billederne er føjet gengivelser af de vekslende former af fabriksmærket, de landskendte tre bølgelinier, og af en række kunstnersignaturer.

C. A. J.

Berlingske Tidende.

T. Vogel-Jørgensen: Berlingske Tidende gennem to hundrede Aar 1749—1949. I—III. Berlingske Forlag 1949. 1210 sider.

Danmarks ældste og største bladforetagende Berlingske Tidende fejrede 1949 sit 200 års jubilæum ved udsendelsen af et pompøst, men også fornemt skrift af T. Vogel-Jørgensen: Berlingske Tidende gennem 200 Aar, tre store kvartbind, hvoraf det sidste i to dele. Bladets historie har tidligere været behandlet, den ældste tid mest dybtgående (F. Jørgensen West og William Norvin: Berlingske Tidende 1749—1838, Kbh. 1924), men Vogel-Jørgensen har set bort fra disse arbejder og er selv overalt gået til de originale kilder. Det tør siges, at han har gravet grunden effektivt både i bredden og dybden. Hans flid og sporsans har været imponerende, og resultatet er blevet en virkelig udtømmende og på solid videnskabelig basis hvilende fremstilling, et værdifuldt bidrag til den ellers ikke synderlig righoldige danske pressehistorie.

Vogel-Jørgensen har først og fremmest skrevet Berlingske Tidendes indre historie. Han har gjort rede for bladets administrative og tekniske udvikling, omtalt dets privilegier og dets forhold til myndighederne — og netop på dette sidste punkt havde Berlingske Tidende jo helt op mod vore dage en særstilling som de skiftende regerings officielle organ. Forholdet til magthaverne var ofte spændt og førte endogså med sig, at regeringen en årrække i Frederik den Sjettes tid havde placeret en slags over-redaktør, der skulle påse, at de rigtige meninger fandt udtryk. At han samtidig virkede som journalistisk lyselukker var uundgåeligt. Dernæst skildres mændene, som skabte Berlingske Tidende, først og fremmest familien Berling, fra grundlæggeren *Ernst Henrich Berling* til Frederik den Syvendes og grevinde Danners specielle ven kammerherre *Carl Berling* og dennes sønner. Men det centrale i værket er omtalen af de redaktører og skribenter, som gennem de mange år virkede ved bladet og gav det præg. Vogel-Jørgensen har kulegravet alt tænkeligt materiale, ikke blot selve avisen, men en rigdom af trykte og utrykte kilder, og hans karakteristikk er sobre og fordomsfri uden tilløb til jubilæums-apoteose. Blandt de mange skikkelser træder særlig tre frem, nemlig Berlingske Tidendes grundlægger, den initiativrige *Ernst Henrich Berling*, der døde alt for tidligt, *M. L. Nathanson*, som midt i forrige århundrede gjorde bladet til noget i retning af det, vi i vore dage forstår ved en avis, og *Chr. Gulmann*, som i årene omkring den første verdenskrig igen førte avisen frem i forreste række efter en langvarig nedgangsperiode. Billedet af den første er måske lidt problematisk. Materialet har her været sparsomt, og forfatteren har da af og til tyet til friere betragtninger, f. eks. over Berlings tanker ved udsendelsen af avisens første nummer o. l. Fortræffelig er derimod skildringen af Nathanson, både mennesket og bladmanden, ligesom hans forhold til datidens øvrige presse og dens mænd er ypperligt belyst. Vogel-Jørgensen har for al fremtid sikret Nathanson en fremskudt plads i dansk journalistik. Endelig er der megen varme i portrættet af Gulmann. Hans skikkelse står klart og fint, og hans udmærkede egenskaber som bladleder kan ingen være i tvivl om. Men måske overvurderes hans betydning for bladet dog noget. Nathansons ihærdige arbejde forekommer egentlig mere beundringsværdigt. Her var tale om en virkelig pionergerning, mens Gulmann dog havde en baggrund for sit fremstød i den foregående og samtidige presse-udvikling.

Analysen af bladets indhold foretages bestandig ud fra et journalistisk synspunkt. Det er ikke mindst bladet som nyhedskilde, forfatteren har for øje, og han undlader ikke at påtale de i denne henseende sløje perioder. Historikere af faget kunne muligvis have ønsket en mere indgående redegørelse for det politiske stof. *D. G. Monrads* berømte tirsdags-artikler i 1869 omtales rigtignok udførligt, deres stil karakteriseres, og deres virkning i datiden skildres. Men forfatteren går ikke nærmere ind på deres indhold. På samme måde behandles de i mange år meget omtalte *Z*-artikler (af højesteretsadvokat *A. Hindenburg*) fra provisorietiden. Her er dog et par af artiklerne anført som prøve i aktstykkerne. Som værket er anlagt, kan dette ikke være anderledes. Det er bidrag til dansk pressehistorie, som tilsigtes, ikke til Danmarks politiske historie. Læseren har desuden intet at beklage sig over. Han får i tilgift en rigdom af oplysninger, betydningsfulde og mere perifere, til dansk ånds- og kulturhistorie foruden de mangfoldige personalhistoriske bidrag.

Fremstillingen er meget bred, men ingenlunde snakkesalig, tværtimod uhyre substantiel, spækket med kendsgerninger og dog ofte med »atmosfære«. Bogen er let og behagelig at læse. Sit tunge skyts — og hvad har han ikke samlet af stof — har forfatteren placeret i 3. bind, der bringer en mængde meget oplysende aktstykker og fyldige kilde-henvisninger og noter, fortræffelige noter, der vil være en guldgrube for alle senere forskere, som skal beskæftige sig med beslægtede emner.

Til værkets fortjenester må også regnes billedstoffet. Det omfatter ikke blot de for et sådant værk naturlige reproduktioner af karakteristiske avissider, artikler og notitser, men også en mængde portrætter, der er valgt med sjælden omhu. Mange mindre kendte personer er det lykkedes at opspore karakteristiske billeder af, og hvad de mere prominente angår, har forfatteren aldrig ladet sig nøje med de lettest tilgængelige, men bestemt søgt at finde frem til det billede, som var mest typisk og stammede fra det pågældende tidsrum. Endvidere er alle billeder forsynet med meget fyldige tekster. Forfatteren har åbenbart ikke villet svigte de læsere, som kun ser billederne. Også i dette træk sporer man den erfarne journalist.

Sidebredden er så stor, at man har foretrukket tospaltet sats. Det er måske nok et æstetisk minus, men gør afgjort bogen mere letlæselig. I øvrigt siger det næsten sig selv, at Det Berlingske Bogtrykkeri og Berlingske Forlag har kælet for det typografiske udstyr. Det er også blevet et smukt værk.

Emanuel Sejr.

Arbejderoplysningens historie.

Roar Skovmand: Lys over landet. Træk af arbejderoplysningens historie i Danmark. Arbejdernes Oplysningsforbund 1949. 256 sider.

»Nu kommer jeg til Husmændene, og til dem, der sad bag i Vognen eller gik paa deres Fod til Køge for at stemme paa Hørup. Det hændte vel nogen Gang, at et og andet Ord gik over deres Hoved, fordi det havde Ærinde længere borte, men Tak, fordi De aldrig tog fejl af Meningen!« Disse ord af Hørups afskedstale i Havdrup 1894 får nutidslæsere til at studse; sådan turde ingen moderne politiker tale til sine vælgere. Den, der har snakket med menige socialdemokrater af den første generation, vil have mødt en lignende almueagtig ærbødighed for lærdommen. Almuefølelsens forsvinden er et væsentligt, men ofte overset træk i det

sidste halve århundredes historie. Hvordan er det gået sådan? Vi kan pege på de økonomiske og politiske forudsætninger og fremdrage højskolens, folkeskolens, bibliotekernes og arbejderoplysningens indsats, men fyldig viden om, hvordan det er sket, har vi alt for lidt af. Her afhjælper dr. Skovmands bog et stort savn.

Den er fremkommet i anledning af Arbejdernes Oplysningsforbunds 25 års jubilæum 9. januar 1949. AOF har ønsket, at dets virke skulde fremtræde som et led i det århundredgamle arbejde for oplysningens fremme blandt arbejderne. »Og man bad da dr. phil. Roar Skovmand, Krogerup højskole, om at behandle dette stof, i forvisningen om, at han med samme uvildighed, som har præget hans værker om den danske folkehøjskole, ville skildre det folkelige vækkelses- og oplysningsarbejde, der henvendte sig til eller udgik fra arbejderne«.

Skovmand har løst sin opgave med fin indlevelse i stoffet. Han lader tidens egne mænd tale til os gennem hyppige, korte citater. Undertiden kan man trættes af de mange pæne udtryk for smukke bestræbelser. Morsommere er kritikken, som da repræsentanten for den socialdemokratiske forening i 13. kreds, Schrøder, i 1907 var utilfreds med de foredrag, Harald Westergaard havde holdt om Karl Marx for Folkeuniversitetsforeningen. Det var nødvendigt, sagde han, at læreren selv var tilhænger af den teori, han skulde behandle i foredraget. Vilh. Rasmussen protesterede: Tilhørerne har kun godt af at møde en anden opfattelse end deres egen, det giver dem evne til at argumentere bedre end læreren. — Schrøder: Hr. Rasmussen går ud fra, at læreren og eleverne er jævnbyrdige. Det er ikke en »kritik«, men en forklaring af Marx, vi vil have!

Denne historie er oplysende. Den blotter ukklarheden i vor anvendelse af selve ordet »oplysning«. Man får gennem Skovmands skildring en fornemmelse af, at de ældre socialdemokrater og endnu Stauning tog det i en meget snæver betydning. Det er vel forklaringen på, at AOF kom så meget senere her end f. eks. i Sverige. Netop som udenforstående har forfatteren følt sig tilskyndet til elskværdig forsigtighed i sine domme, og det er svært at sige, om han har grebet fejl.

Meget værdifulde er under alle omstændigheder de skildringer, han har givet os: af Drejer og Rimestad, af Pios generation og de helt eller næsten mislykkede grundtvigske forsøg, af Studentersamfundets betydelige indsats og Linderbergs mærkelige fremtoning, videre af Karl Marx klubben og de unge omkring Socialisten, af arbejderhøjskolerne og endelig af AOF selv og dets udstrakte virksomhed. Intet af betydning synes forbigået. Det er en bog, man mange gange vil vende tilbage til for at få svar på sine spørgsmål.

Erik Rasmussen.

To festskrifter.

Festskrift til Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning. På 70-årsdagen 2. oktober 1949. Rosenkilde og Bagger 1949. 406 sider.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950, tilegnet dr. *M. Mackeprang* til 80-årsdagen 28. december 1949. Gyldendal 1950. 188 sider.

Begge disse festskrifter er så indholdsrige, at det her kun er muligt at give en kort karakteristik af deres indhold.

Det digre værk til *H. P. Hansens* 70-årsdag indeholder 36 afhandlinger og i tilgift et meget velkomment »Bidrag til en *H. P. Hansen Bibliografi*« på ikke mindre end 574 numre. Så jydsk, som den Herning mu-

scumsmand er, må bogen selvsagt i overvejende grad være præget af jydsk emner og jydsk forfattere. Men i den dominerende tone blander sig adskillige skandinaviske røster; norske bidrag af Sigurd Grieg og Reidar Th. Christiansen, svenske af Gösta Berg, Sigurd Erixon, Pehr Johnsen og Albert Sandklef vidner om, at H. P. Hansens forskerarbejde har vundet interesse i broderlandene. — Bidragene er ordnet i tre hovedgrupper: kulturhistorie, folkeminder og sprog, en deling, der ikke bliver helt konsekvent og i grunden synes foretaget efter forfatternes fag. Ganske bortset fra, at topografien er placeret i første gruppe, kunde et par folkepsykologiske afhandlinger med lige så stor ret have været henviste til den anden gruppe. Og når sprogmænd som Poul Andersen og Peter Skautrup skriver henholdsvis om »Væv og Vævild« og om »Kostaldens navne i danske dialekter«, har begge disse med instruktive kort forsynede afhandlinger naturligvis ikke blot sproghistorisk interesse, men hører lige så godt med til kulturhistoriens såre rummelige begreb. Hovedsagen er imidlertid, at bogen indeholder vægtige bidrag, hvis forskelligartethed genspejler H. P. Hansens så sikkert valgte og samtidigt så vidtspændende forskerarbejde.

Når det danske museums væsens nestor, dr. *M. Mackeprang* måtte nå de 80 år, inden han fik sit velfortjente hyldestskrift, er årsagen vel simpelthen den, at de danske museums mænd endnu for ti år siden ikke ret havde knæsat den skandinaviske festskriftform. Siden da er isen blevet brudt, og det var nu en selvfølge at hædre Nationalmuseets leder på denne måde. — Skriftet fremtræder som en årgang af Nationalmuseets »Arbejdsmark«, og det indeholder udelukkende bidrag af museets embedsstab; til jubilarens historiske forfatterskab har det kun kunnet tage hensyn indenfor gratulantlistens navne. Men det stemmer godt med den afgørende betydning, som Mackeprang har haft for hele museet ved at føre dets byggesag til en lykkelig løsning, at alle Nationalmuseets afdelinger er repræsenterede, fra den ældste stenalder til empiretiden og fra klassisk-antik til eskimoisk kultur. Lige så naturligt falder det dog, at flertallet af bidragene har danske emner og nøjagtigt halvdelen er skrevet af medarbejdere på museets 2. afdeling. Mest overraskende blandt disse virker vel redegørelsen for en hidtil ganske ukendt rundkirketomt, Allehelgens i Roskilde. Iøvrigt skal der her ikke nævnes enkeltheder, den på en gang populære og videnskabelige »Arbejdsmark« er jo velkendt. Her i festskriftet ligesom i de foregående årgange virker den blanding af nye opdagelser og fine iagttagelser dobbelt broget og righoldigt, fordi der ikke er gjort det ringeste tilløb til en ordning af bidragene.

Netop dette forhold frister til at slutte med et fromt ønske om, at der måtte blive råd til et generalregister over artiklerne i dette årsskrift, der snart fylder 25 år. Det vilde blive til gavn og glæde for mange!

Chr. Axel Jensen.

Danske bondemøbler.

Axel Steensberg: Danske Bondemøbler. Alfr. G. Hassing 1949. 266 sider.

Fremkomsten af dette store, smukke værk med dets mere end 450 illustrationer, der i format og udstyr svarer til Boesen og Bojes sølvtoj (se F. og N. XVIII, s. 62—63), skyldes et initiativ af Hassings forlag. Talrige udenlandske eksemplere viser, at slige spekulationer kan være farlige, når den rette forfatter mangler. Men i de nævnte tilfælde har forlæggeren

fundet de kyndige fagmænd, og hvad det nye møbelværk angår, er der næppe nogen herhjemme, der har bedre forudsætninger for at løse opgaven end Dansk Folkemuseums leder.

Man mærker, at bogen er tilrettelagt og gennemført af en kulturhistorisk museumsmand. Både text og billeder følger det system, der udformedes af Sigurd Erixon i hans grundlæggende værk om svenske landsbygdsmøbler. Vi får først besked om stuerne som helheder og om møbleringsplaner (hvad Erixon ikke har med), og så gennemgås de enkelte møbeltyper, borde, bænke, stole, senge og vugger, kister, skrin, skabe, dragkister og chatoller, hylder, spejle, ure og i tilgift nogle få ord om mangletræer og andre småsager.

Naturligvis kan dette oversigtsværk ikke udtømme sit store emne, og der har kun kunnet gives eksempler på det rige skriftlige kildestof, som findes i skifteprotokollerne. Men netop de klogt begrænsede stikprøver giver teksten en særlig værdi, medens forf.'s kendskab til museerne og deres indsamlingsarbejde har sikret et typisk billedvalg. På dette punkt er der ikke meget at gøre for en kritiker. En enkelt gang kan man selv uden kendskab til originalen nære tvivl om et afbildet møbels ægthed (fig. 43, der minder vel meget om Roms husflidsbog). Mellem stolebillederne savner man den internationale (frisiske) vesterhavstype, der var yndet på Fanø og kendes i gode, gamle eksemplarer, der siges at stamme fra Manø. Man kunde også ønske at have set et bedre, mere gotisk præget eksempel på de fynske fodplankekister end fig. 222 og en exactere redegørelse for deres mærkelige bulkonstruktion (antydnet i F. o. N. XIII, s. 144). Men her rører vi ved et af emnets problemer, at skelne mellem virkelige bondemøbler og bohøve, der er »sunket ned« til bondeje fra herremænd og borgere. Dr. Steensberg nævner ikke, at flertallet af vore fine renaissancemøbler på deres vej til museerne har passeret bøndergårdene, men han fremhæver atter og atter, at grænserne er vanskelige eller umulige at drage. I sin stræben efter at få alle hovedtyper med har han afbildet ret mange tvivlstilfælde, ligesom det kan forekomme en ældre kollega, at han hist og her har medtaget for simple og nye former — vel sagtens, fordi man har set dem for ofte og ikke betænker, at de nu er ved at uddø!

Men noget hænger dette også sammen med, at Steensberg som kulturhistoriker nødtigt vil inkludere sig på æstetiske spørgsmål. Hans billedbeskrivelser er strengt saglige, og trods slutningsafsnittet om bondemøblernes stilproblemer, røber han kun sparsomt sin glæde over deres kunstneriske kvaliteter. En stærkere fremhævelse af skønheden i Sydvestjyllands gotik-renaissance (den ældste store og uomtvistelige gruppe af landsbysnedkerarbejder), af elegancen i de bedste sydfynske stole eller af fastheden i de nordsjællandske vilde næppe have formindsket værkets videnskabelige lødighed. Selvom vi heldigvis er kommet ud over stilkopieringens tidsalder, kan landsbymøblerne vel endnu blive inspirationskilder, ikke mindst ved deres farver, hvad Steensberg selv andetsteds har fremhævet, og hvad bogens farvetryk illustrerer.

Anm. er forf. taknemlig for en alt for smigrende omtale, men vigtigere er det til slut at fremhæve, at værket takket være forlaget bringer en lang række billeder af provinsmuseernes alt for lidt påagtede skatte, og at det som den første store oversigt om sit emne betyder en landvinding for dansk kulturforskning.

C. A. J.

Sønderjyske minder.

M. Refslund Poulsen: Minder § 5. Person- og Folkelivsskildringer fra Nordslesvig. Det danske Forlag 1949. 288 sider.

Den bog, Marten Refslund Poulsen har udgivet under titlen *Minder*, er ikke noget egentligt memoireværk. Den handler om mange forskellige mennesker, kun ikke om forfatteren, der er født i Bovlund, Ager-skov sogn i 1874. Hans hjemegn og dens mennesker har været skildret før af den noget ældre Peter Lautrup i *Sdj. Aarbøger* 1944. Det var et mærkeligt lille samfund af bønder, der levede her, og det er derfor nok værd at få mere at vide om det. Da Lautrups skildring kun går op til 1864, bliver det jo også to forskellige slægtled, der behandles i de to værker.

Refslund Poulsen er søn af den kendte frimenighedspræst L. B. Poulsen. Ligesom faderen kom han til at få stor betydning i Sønderjyllands nationale kamp, ikke mindst som direktør for Nordslesvigs Kreditforening fra 1909—1921. Refslund Poulsen kan dog andet end tumle med økonomiske og landbrugsfaglige problemer. Han kan bl. a. føre en pen. Sproget former sig let og naturligt for ham, og fremstillingen er ikke blot båret af en bunden varme og medleven med de menneskers skæbne, han skildrer, men også af et rigt lune og en dyb menneskelig forståelse. Når hertil kommer, at han er udrustet med en hukommelse, der er usædvanlig, ja næsten uhyggelig, vil man forstå, at han har forudsætninger for at skrive en bog både af menneskelig og historisk værdi. Og *Minder* er virkelig blevet et sådant værk. Har man læst bogen, synes man næsten, man kender hvert menneske på den egn. Det er, som om man selv havde levet der i mange år. Først passerer familiens medlemmer revy for en, så kommer gæsterne og derefter præsenteres naboer og nærmere og fjernere boende venner og bekendte. Blandt dem var der mange, hvis navn altid vil blive bevaret i Sønderjyllands saga: Bunde Refslund, Laust Arnum, Jørgen Fausbøl og Anders Hørlyck for at nævne nogle. Refslund Poulsens små biografier er ikke — og skal ikke være — blændende litterære biografier. Stille og jævnt beretter han om sine gamle venner, ved at knytte en række små træk sammen giver han et levende billede af dem. Sommetider kan man måske synes, at der næsten har været for mange gode mennesker på Bovlund egnen. På samtidens vegne kan man i hvert fald være misundelig på den generation, der kunne skabe et sådant kuld af åndeligt vågne mænd og kvinder. Og det er ikke langt fra, at man glæder sig, når man hører om en mand, der måtte gå fra sin gård på grund af gæsteri, eller når der berettes om Christian Slagter, der både var fortrukken og brutal. Nu kan man vel gå ud fra, at de Bovlunder også har haft deres fejl, selvom de ikke kommer meget frem i bogen.

Minder er ikke blot en skildring af mændene i og ved Bovlund, det er samtidig en udmærket folkelivsskildring. Man vil ikke finde noget kapitel, der handler om fortidens levemåde, om dens sæd og skik, men en masse små træk er på en fin og tiltalende måde vævet ind i den almindelige fremstilling, så de virker levende. Alt i alt er R. P.s bog bleven et værk, som kan læses med udbytte af enhver, der interesserer sig for sønderjyske forhold, for kulturhistorie og først og fremmest for mennesker.

Johan Hvidtfeldt.

Hjemstavnslære.

Sigvard Sigvardsen og Møller Østergaard: Mit Sogn — min Hjemstav n. Det danske Forlag 1948. 52 sider.

Det lille arbejdshefte i dansk og hjemstavnslære, som Sigvard Sigvardsen og Møller Østergaard har udgivet, er beregnet for aften- og ungdomsskolen. Der er ialt 24 opgaver: hjem, sogn, kirke, skole, smedie, mølle o. s. v. Hver opgave består af en 10—15 spørgsmål. Man undrer sig — nu og da — over spørgsmålenes form og indhold. F. eks. 18⁵: Hvor fra har bonden i ældre tid hentet forbilledet for sin byggemåde?, 19³: Er det en almindelig herregård eller en adelsgård?, 19¹⁰: Hvor stort areal hører til herregården? Har det været det samme gennem tiderne? 22.III.2: Hvem i sognet forvalter de politimæssige forpligtelser, som kræves af offentligheden? Sådanne spørgsmål viser, at forfatterne ikke behersker det danske sprog til fuldkommenhed, og at de mangler det kendskab til historie, som er nødvendigt for at kunne udarbejde et sådant arbejdshefte. Man må dog forlange, at spørgsmålene er således formuleret, at eleverne virkelig har mulighed for at kunne besvare dem.

Gennemgår man heftets talrige spørgsmål, undrer man sig først og fremmest over, hvor lidet historisk hjemstavnsundervisningen efter forfatternes opfattelse bør være. Man vil især have de unge til at beskrive sognet — videre når man som regel ikke ud — som det ser ud i dag. Det er udmærket, men er det dog ikke også tanken med denne undervisning i ungdomsskolen, at de unge skal prøve at se det moderne samfund i historisk perspektiv, at de skal have et indtryk af forbindelsen mellem fortid og nutid. Den historiske tilblivelsesproces, som de har lært om i skoletimernes historieundervisning, skal forklares, om man så må sige, på grundlag af sognets egen udvikling, så eleverne får et konkret stof at tumle med i stedet for lærebygernes abstrakte oplysninger. Det er også al pædagogikens gyldne regel at gå fra det kendte til det ukendte. Men *Mit Sogn — min Hjemstav n* kan ikke bruges til en sådan undervisning. Man må håbe, at det inden alt for længe vil kunne lykkes at lave det rigtige arbejdshefte til brug ved hjemstavnsundervisningen i ungdomsskolen.

Johan Hvidtfeldt.

Hillerødbogen.

Hillerødbogen. Udgivet af Hillerød byråd under redaktion af Anders Uhrskov. Ditzels boghandel. 1948. 550 sider.

De danske købstadshistorier møder med forskellige hensigter. De fleste vender ansigtet indad mod købstaden selv; deres opgave er først og fremmest at give byens egne borgere besked om deres by, at lære den grund, de står på, at kende. Andre er mere udadvendte, de forsøger at placere byen i en større sammenhæng, at give den en plads i danmarkshistorien, at se den som et led i den almindelige politiske, sociale og kulturelle udvikling.

Hillerødbogen hører til den første type; den beskæftiger sig næsten udelukkende med Hillerød selv uden at tage større hensyn til andre købstæder, til dens opland eller til den almindelige udvikling.

Bogen har en forgænger, *Hillerød By*, fra 1925. Et enkelt af dennes afsnit, V. Hermansens skildring af Hillerøds historie til 1864 er med få

ændringer gået over i Hillerødbogen, men den bringer iøvrigt så mange nye afsnit og så meget nyt stof, at den i højere grad har karakteren af et selvstændigt værk end af en ny udgave.

Hillerød har som købstad altid haft Frederiksborg slot som baggrund. For at forstå Hillerøds historie, må man nødvendigvis kende slottets, og denne fortælles klart og instruktivt af O. Andrup, som desuden skriver om det nationalhistoriske musæum. Slottets udenværker, haver og lystanlæg, samt det frederiksborgske stutteri skildres indgående af Jørgen Paulsen.

V. Hermansen skriver som meldt om byen indtil 1864. Den har just ikke været præget af de store begivenheder, kun hoffets besøg på slottet kastede nu og da en vis glans over den. Først med jernbanens åbning i 1864 blev dørene til den store verden for alvor åbnet for byen — og her slutter skildringen.

I Vange, Veje og Huse giver Jan Steenberg et værdifuldt topografisk bidrag til værket. Med stor skarpsindighed bliver der gjort rede for byens og dens nærmeste omgivers udvikling fra dens første dag og fremover. Selv læsere, der mangler det nødvendige lokalkendskab til fuldtud at kunne værdsætte de topografiske detaljer, vil glæde sig over afsnittet, fordi det giver et smukt eksempel på, hvor sikkert en sådan undersøgelse kan gennemføres, og hvor anskueligt dens resultater kan fremstilles.

Hillerødbogen er lige så meget lagt an på at give et billede af byen nu som af byen før. Anders Uhrskov har løst det meste af denne opgave i By og Bystyre og i nogle andre afsnit om folkemusæet og højskolerne. Han har fået bistand af Harald Jensen, der skriver om statens forsøgsmejeri, og af P. Balslev, som behandler den sociale forsorg. Disse afsnit gør værket til en værdifuld håndbog i alt, hvad der vedrører Hillerød i dag. Nu og da kan man dog savne et helhedsbillede af byen, det er, som om den opløses i denne vrimmel af institutioner og foreninger.

Mange af de spredte tråde, samles dog i Peter Bredsdorffs og Mygind Sørensens afsnit om Hillerøds fremtid. I klare linier trækkes byens hidtidige udvikling op; der gøres rede for dens erhvervsmæssige placering i dag: Hillerød er en oplandsby, en turistby, en udflytterby fra København og til en vis grad en skoleby. Ligeledes behandles byplanen; som den har udviklet sig hidtil, som den er i dag, og som man vil søge at forme den i fremtiden.

Gunnar Olsen.

Sognehistorier.

- S. D. Kristensen: Svstrup sogns historie.* Silkeborg 1948. 84 sider. — *Knud M. Hove: Hvejsel Sogn.* Forfatterens forlag, Sandvad pr. Jelling, 1949. 368 sider. — *Marius Hansen: Hornstrup Sogn.* Udg. af Hornstrup kommune 1949. 502 sider. — *August F. Schmidt: Brørup Sogns Historie.* Brørup boghandel 1949. 540 sider. — *August F. Schmidt: Viby Sogns Historie.* I. Udg. af Viby kommune 1942. 288 sider. — *Poul Rasmussen og August F. Schmidt: Viby Sogns Historie.* II. Udg. af Viby kommune 1949. 310 sider. — *C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Frydenlund.* Gyldendal 1950. 120 sider.

Det er ikke små fordringer, der stilles til en god lokalhistorisk forfatter. Først og fremmest skal han kende den lokalitet, han vil skrive om, både ud og ind, som den er i nutiden. Men dernæst gælder det at gøre

fortiden levende. Han må vide, hvad spaden og ploven såvel som gamle mennesker har fortalt om sognets fortid. Han må kunne tyde gotisk skrift, han må kunne arbejde med udbytte i et arkiv, både landsarkivet, rigsarkivet og det lokale sognerådsarkiv. Han skal være inde i den historiske litteratur og må være specialist i kirke-, kunst-, skole- og landbrugshistorie. Han skal kende den almindelige historiske udvikling og skildre sognets historie på baggrund heraf. Og sidst, men ikke mindst, skal han kunne skrive, således at det døde stof bliver levende.

Det er ikke underligt, at man sjældent træffer en forfatter, der mestrer det hele. Men på den anden side er det glædeligt at se den store interesse, der er vakt for lokalhistorien, og de mange gode bidrag til landets lokale historie, der udgives mellem år og dag, selv om også et og andet kunne have været anderledes og bedre.

Mangeårig sognerådsformand *S. D. Kristensen* i Dalsgaard, der tidligere har gjort sig fortjent ved udsendelsen af et personalhistorisk arbejde om sin slægts historie »Daniel-Slægten«, har udgivet en bog om »*Svostrup sogns historie*«. Udenomssnak er der ikke noget af i den lille bog. Kort og knapt fortæller forfatteren om sit sogn, hovedsagelig om matrikuleringen, udskiftningen og udstykningen, støttet af et fortræffeligt kortmateriale. Bogen har fået en lovlig fordringsfuld titel. Den giver kun *bidrag* til visse sider af sognets historie, medens andet er næsten helt forbigået. Kirken må således nøjes med $\frac{3}{4}$ side. Men som bogen nu engang foreligger, er den dog al ære værd.

Betydeligt større i omfang er gartner *Knud M. Hoves* bog om *Hvejsel sogn*. Forfatteren har arbejdet på bogen i en snes år. Kærligheden til sognets historie har drevet værket og sat sit mærke på bogen. Forfatterens indsigt i jordens dyrkning kendes i kapitlerne om landbrug, mejeribrug og havebrug, og ligeledes er afsnittet om menighedsliv og åndelige rørelser af værdi. Et kapitel om sognets geologiske forhold af fhv. statsgeolog V. Nordmann hører ikke hjemme i en historisk bog. Hovedvægten må ligge på den historiske tid. Men over for tiden mellem ca. 1000 og folketællingen 1787 har forfatteren næsten helt givet op og tilstår det selv i forordet. Hovedsagelig handler bogen om Hvejsel sogn efter 1787. Et ganske fortræffeligt kort afslutter bogen.

Nylig afdøde førstelærer *Marius Hansens* bog om *Hornstrup sogn* er et stateligt værk med gode billeder og i smukt udstyr. Forfatteren forstår at fortælle, og ganske særligt læses et afsnit om fiskeriet, dets mænd og kvinder med fornøjelse. Meget prisværdigt har forfatteren indskrænket geologien til kun at omfatte een side. Til gengæld har folketællingerne 1787 og 1801 fået lov at brede sig over 20 sider. Folketællingslisterne har betydning for personalhistorikere; men det er en misforståelse at medtage dem i deres helhed i et lokalhistorisk værk. En proces fra ca. 1500 burde have været kommenteret. Det er ikke nok simpelthen at aftrykke akterne, som ikke kan forstås af nutidens mennesker uden forklaring. De latinske dateringer i disse dokumenter er helt misforstået. At menighedsrådet er medtaget under omtalen af sognets foreninger, vækker nogen undren. Men disse småindvendinger må ikke tilsløre, at Marius Hansens bog er et både dygtigt og interessant arbejde.

Det samme gælder om *August F. Schmidts Brørup Sogns Historie*. Mange kokke fordærver maden, plejer man at sige; men det passer ikke her. Det var oprindelig meningen, at Søren Alkærsig skulle skrive sognets historie. Hans død i 1943 afbrød dog arbejdet. Det blev derefter taget op af førstelærer H. C. Frydendahl i Krarup på Fyn, der var født i Brørup

sogn. Hans arbejde fik dog en hurtig afslutning ved hans død i 1947, og det blev August F. Schmidts flittige pen, der måtte gøre sognets historie færdig. Ved arbejdet har han fået god hjælp af bankrevisor M. P. Brorsen i Brørup, og også forfatteren Poul Rasmussen har skrevet et enkelt afsnit i bogen. Desuden er der i bogen optaget enkelte stykker, som Alkærsig havde nået at få udarbejdet. Det mærkes gennem disse afsnit, hvilket tab det er, at Alkærsig ikke nåede mere. Hans fremstilling er så levende, som kun få formår at gøre den. August F. Schmidt fører en rutineret pen. Men det fortællertalent, han er i besiddelse af, får ikke lov til frit at udfolde sig. Det drukner i navne og tal.

Den samme ophobning af navne og tal findes i *Viby Sogns Historie*. Forfatterne er *August F. Schmidt* og *Poul Rasmussen*. Emnet, et bonde-sogn, der forvandles til forstad for en storby, frembyder meget af interesse. Flere kendte mænd har haft hjemme i sognet, først og fremmest Lars Bjørnbak, af hvis liv og virke der gives en god skildring, væsentlig efter Hans Jensens bog. Også Larsen-Ledet har nær tilknytning til sognet, og Frederik Gotthold Müllers officershjem på Louisenhøj er blevet kendt gennem hans dattersøn Ernst Bodenhoffs yndefulde skildringer. Der er i og for sig meget godt i værket, ikke mindst har Poul Rasmussen lagt et mægtigt arbejde i de afsnit, han har skrevet. Men netop disse afsnit ægger til en kraftig protest. Poul Rasmussen skriver om landbrugsforhold indtil de store landboreformer, og han har gjort det med en grundighed som en tysk professor. F. eks. har han efter skifter fra sognet talt op, hvilken farve striberne på sengetøjet i bøndergårdene havde: »Af underdynerne havde to gule striber, medens atten havde blå striber eller var hvide med blå striber. En pude var grå med røde og blå striber, en hvid med blå og brune striber, fem hvide med røde og blå striber, seks havde blå og gule striber, og seksten havde blå striber eller var hvide med blå striber« o. s. v. o. s. v. Det hele minder betænkeligt om Poul Martin Møllers skildring af lægdsgården i Ølsebymagle. En uendelighed af tabeller, som ingen ud over et par landbrugshistorikere vil gå i gang med, optager en mængde plads. Forfatteren har helt misforstået sin opgave. Han har glemt, at der er forskel på historieforskning og historieskrivning. Poul Rasmussens landbrugshistoriske undersøgelser er historisk forskning, og deres værdi ufortalt hører de ikke hjemme i en bog, der skal være populær, og som henvender sig til et bredt publikum, men i et historisk tidsskrift. — *Viby Sogns Historie* er pauvert udstyret og trykket det kedsommeligste, der tænkes kan.

Helt anderledes er den lille bog om landstedet *Frydenlund* i Søllerød sogn. Emnet er af begrænset interesse. Bogen er skrevet af gehejme-arkivar *C. F. Wegener* i nogle ledige timer i foråret 1876, men først udgivet nu med nogle rettelser og tilføjelser af Albert Fabritius. Den er ikke overfyldt med ligegyldige enkeltheder, trykket er godt, papiret fint, og der er et væld af gode og smukke billeder. —

Poul Rasmussen skriver i *Viby Sogns Historie*, at lokalhistorikeren »kun skal indsamle og tilrettelægge dele af det materiale, andre historikere skal bruge«. Intet kan være mere forkert. Lokalhistorien har sit mål i sig selv. Den skal ikke ængsteligt skele efter, om videnskaben kan bruge det stof, lokalhistorikeren fremlægger. Kan det bruges i videnskabens tjeneste, er det godt. Men lokalhistorikeren skriver først og fremmest for egnens befolkning. Fremstillingen skal derfor være livfuld, men ikke stoppet med enkeltheder. Det gør såmænd ikke noget, om man ikke skulle få alle striberne på sengetøjet eller alle bestyrelsesmedlem-

merne i den lokale gymnastikforening med. Og dernæst skal bogens udstyr være smukt, selv om det skulle gå lidt ud over omfanget. Bogen om Frydenlund viser, hvorledes et lokalhistorisk værk bør være udstyret. Hugo Matthiessens bøger er mønstre på ædel og åndfuld fremstilling.

Holder man ikke målet højt, ender man i den mest åndløse opremsning af kendsgerninger. De lokalhistoriske bøger bliver tryksager, ikke litteratur, og den forfatter får ret, der mener, at hvor lokalhistorien går ind, går Dante, Shakespeare og Goethe ud.

Carl Lindberg Nielsen.

Fra det nedlagte gamle S. Omme.

I. Karstoft: Fra det nedlagte gamle S. Omme — Hoven pastorat. Konrad Jørgensens bogtrykkeri, Kolding, 1948. 123 sider.

Gennem århundreder var de to sogne S. Omme og Hoven fælles om præst; først den nyere tids befolkningstilvækst på heden sprængte denne ordning, så nye kirker blev bygget og nye sogne oprettet. Til belysning af tiden, inden denne udvikling satte ind, har pens. sognepræst I. Karstoft villet give et bidrag. Det er blevet til en velkrevet lille bog, der især skildrer kirke- og skoleforhold. I et indledende kapitel beskrives dog bebyggelse og terræn, og der sluttes af med oplysninger om to slægtsgårde, som forfatterens slægt har ejet, og et lille afsnit med bemærkninger om sider af den gamle tids levemåde. Man kunne jo nok have ønsket, at der var blevet inddraget mere arkivmateriale i undersøgelsen, og også den trykte litteratur kunne være udnyttet bedre, således giver »Kronens Skøder« oplysninger om bortsalg af tiender fra de to sogne; disse oplysninger ville have ændret forfatterens fremstilling og burde have været medtaget. — Anne Grubbes dødsår er heller ikke så ubekendt, som forfatteren s. 51 mener; hun døde 1642 (jvf. Adelsårbogen 1927). Og det er urigtigt, når ekstraskattemandtallene fra slutningen af 1600-årene s. 29 f. sættes i forbindelse med udarbejdelsen af Christian 5.s matrikel. — Alt i alt er dette dog småtterier, der ikke bør skade dette beskedne skrifs gode omdømme.

C. Rise Hansen.

Museumlitteratur.

Kultur og Folkeminder I. Udg. af Nordsjællands Museumsforening. Red. af Anders Urskov. 1949. 48 sider. *Vejle Museum 1899—1949.* 1949. 26 sider. *Sigurd Schoubye: Om Kagmanden fra Tønder.* Tønder Museum 1950. 12 sider.

Nordsjællands museumsforening har besluttet at udsende et skrift med titlen *Kultur og Folkeminder*. »Foruden at være et Oplysningsmiddel i Almindelighed« skal det skabe en nærmere forbindelse mellem Nordsjællandsk folkemuseum og museumsforeningens medlemmer, og det er meningen heri at bringe personalhistoriske artikler, kulturhistoriske meddelelser og gengivelse af lokale folkeminder. Det største bidrag i hefte I er uddrag af lærer O. Larsens erindringer. Larsen har deri fortalt en del kulturhistoriske træk fra sine forfædres tid. Den største del af artiklen indeholder dog en skildring af årets arbejder og højtider i forfatterens egen barndom. H. Snegaard-Pedersen bringer uddrag af en skoleprotokol, der er anlagt i 1878. Den er dog ikke så mærkelig, som udgiveren synes at tro. Heller ikke en lille levnedbeskrivelse fra Kæderup er særlig mærkværdig. Heftet slutter med forskellige oplysninger om folkemuseet, nogle folkeminder og en rubrik »Et og andet«.

Det er glædeligt at se, at en museumsforening er i stand til at begynde en egen publikationsrække. Meget af det stof, der findes her, kunne dog lige så godt være bragt i amtsårbogen. Man kan ikke helt frigøre sig fra den tanke, om det egentlig ikke er at spille kræfterne, når man udsender sådanne mindre publikationer. Ville det ikke være bedre at bruge pengene til at udvide den bestående årbog. Så kunne man jo tage særtryk til museumsforeningens medlemmer. Vi trænger her i Danmark snarere til en koncentration af vore historiske tidsskrifter end til at oprette flere. Vi kunne her lære af svenskerne, der har mange foreninger, men forholdsvis få årbøger.

23. september 1899 blev der i *Vejle* stiftet en museumsforening med det formål at få oprettet et museum i byen. Allerede i 1901 blev tanken til virkelighed. Museet fik plads i det gamle sygehus på kirketorvet, og der skulle gå lang tid, inden *Vejle* fik sin egen museumsbygning. Det var først d. 17. juni 1923, at denne kunne åbnes for publikum. I anledning af 50-års jubilæet for museumsforeningens oprettelse har *Vejle* museum udsendt et lille hefte med en kort oversigt over museets historie m. m. Museet har længe ønsket en udvidelse, så man kunne få en særlig bygning til den kunsthistoriske afdeling. Det bliver fremtidens opgave at gøre de store byggeplaner til virkelighed.

Maleren *Victor Jensen*, der har skrevet jubilæumsskriftet, afgik pludselig ved døden i oktober 1950. Han har gennem mange år været *Vejle* museets dygtige og interesserede leder, og man kunne have undt ham at se den nye bygning rejse sig.

Den unge leder af *Tønder Museum*, mag. art. Sigurd Schouby, er en energisk museumsmand, der i 1950 har fortsat museets tidligere påbegyndte publikationsvirksomhed (se Fortid og Nutid XVIII, s. 81 f). Foruden en lille beretning om museets virksomhed og nyerhvervelser 1948—50 har magisteren udsendt et hefte om den såkaldte kagmand fra *Tønder*, en to m høj træfigur fra 1699, skåret som en gottorpsk profos i samtidig dragt. Den var anbragt på den offentlige skamstøtte, den frygtede kag, hvor så mange ulykkelige har måttet bøde for deres let-sindigheder. Kagmanden fra *Tønder* er den eneste, der nu synes bevaret i Danmark. Derimod kendes en lignende figur fra *Flensborg*, den såkaldte »kammerherre«, fra *Stockholm* og fra *Ingelstad* i *Sverige*. Kagmanden har iøvrigt, som fremhævet af forfatteren, intet at gøre med de tyske *Rolandsfigurer*, der var et symbol på byernes frihedsrettigheder.

Johan Hvidtfeldt.

Belysning i museerne.

Belysning af Museer og Kunstsamlinger. Efter foredrag af *W. E. Rawson-Bottom*. Udg. af Lysteknisk Selskab, Kbh. 1949. 29 sider.

Det for alle museumsfolk så vigtige problem: at finde frem til den rigtige belysning af de udstillede museumsgenstande, behandler prof. *Rawson-Bottom* i dette hefte kort og klart på grundlag af nogle belysningsforsøg, som han har foretaget i engelske museer. Der gøres her rede for under hvilke forhold og på hvilken måde, man opnår de bedste resultater med de forskellige lyskilder: glødelamper og lysstofrør, både ved almen rumbelysning, ved montrebelysning og ved speciel belysning af enkelte udstillingsgenstande. En såre nyttig læsning for alle museumsfolk.

P. Halkjær Kristensen.

Et nyt historisk tidsskrift.

Nyt fra historien. 1. årg. 1.—2. hefte. Munksgaard 1950.

På Munksgaards forlag har tre unge historikere, arkivar Vagn Dybdahl, magister Erik Reske-Nielsen og museumsinspektør, dr. phil. Rudi Thomsen påbegyndt udsendelsen af et nyt historisk tidsskrift, *Nyt fra historien*, der udgives med fire hefter om året (pris 5 kr. årlig). Det er skrevet for skandinaviske historikere og historieinteresserede og indeholder udelukkende korte anmeldelser af dansk og udenlandsk litteratur vedrørende historien og dens bidiscipliner. Indholdet af de enkelte bøger refereres i få korte træk, og der gives en almindelig bedømmelse af værket, mens der ses bort fra en udførlig redegørelse for forskernes undersøgelser og videnskabelige resultater eller en virkelig kritisk gennemgang af bøgerne. Mærkeligt nok er kun få af anmeldelserne signerede.

De to foreliggende hefter lover godt for tidsskriftets fremtid. Indenfor de rammer, redaktionen selv har afstukket, gives der en god, foreløbig orientering, selvom man nok i og for sig kunne have ønsket nogle af anmeldelserne lidt udførligere. Men det vil enten medføre en udvidelse af tidsskriftet eller en indskrænkning af anmeldelsernes antal. Det første er vel ikke muligt, det sidste i hvert fald ikke ønskeligt. Et andet spørgsmål er, om redaktionen ikke i højere grad, end tilfældet er nu, bør bestræbe sig for at få så mange historikere som muligt knyttet til tidsskriftet. Foruden de tre redaktører er der nu fire faste medarbejdere, og desuden har man benyttet sig af enkelte andre anmeldere. Men en stab på 7 medarbejdere vil ikke, selv med hjælp fra enkelte fagfæller, kunne klare denne opgave i det lange løb. De vil ganske simpelt ikke kunne overkomme at læse denne stabel af værker, og de kan jo heller aldrig have den saglige indsigt, som er nødvendig for at skrive videnskabeligt forsvarlige anmeldelser af bøger, der dækker alle historiens vidtspredte områder. Men hermed er vi inde på et helt andet spørgsmål. Er det rigtigt at starte et helt nyt tidsskrift? Er det ikke både at sprede kræfterne og at gøre det vanskeligere for historikerne? Vi har jo i forvejen to historiske tidsskrifter, *Historisk Tidsskrift* og *Fortid og Nutid*, der prøver at orientere deres læsere om, hvad der kommer af ny litteratur. Måske er deres anmeldelser og oversigter ikke talrige nok. Måske bør hele denne side af tidsskrifternes virksomhed yderligere udbygges, ikke mindst m. h. t. orienteringen vedrørende den udenlandske litteratur. Men der kan næppe være tvivl om, at de to tidsskrifters redaktioner vil være mere end villige til at optage stof af denne art. Enhver redaktør vil jo gerne given en så alsidig orientering som mulig. Problemet er først og fremmest at finde forfattere, der vil påtage sig at skrive anmeldelserne og oversigterne. Det vil derfor være naturligt at spørge, om det ikke havde været naturligere, inden man gik i gang med det nye tidsskrift, at have undersøgt og prøvet muligheden af at få stoffet frem i de allerede bestående tidsskrifter, så man havde samlet kræfterne i stedet for at sprede dem.

Der kan vist ikke være tvivl om, at det er samarbejde, vi i øjeblikket trænger til, mere end nogensinde. I alt for mange år har der været strid og uenighed indenfor historikernes kreds. Vor anseelse, vor indflydelse og vore arbejdsmuligheder har lidt herunder. Derfor må vi prøve at arbejde sammen, unge og gamle, jyder og sjællændere. Og det er nu engang naturligt at udføre et samarbejde indenfor rammerne af det

bestående organisationsapparat, hvis det da er muligt. Og der er ingen grund til at tro, at det ikke skulle være muligt. Man forstår udmærket, at ungdommen er kritisk, ellers var det da en kedelig, ja en ringe ungdom, men selvom man vil reformere, hvorfor så dog ikke bygge videre på det, der er?

Johan Hvidtfeldt.

Svenske bondeboliger og havnearbejderkår.

Sigurd Erixon: Svensk byggnadskultur, udg. av Institut för folk-livsforskning. AB. Bokverk, Stockholm 1947. 826 sider.

Sigurd Erixon: Stockholms hamnarbetare, Skrifter utg. av Samf. för svensk folklivsforskning 6, Liv och Folkkultur vol. II. Nordisk Rotogravyr, Sthlm. 1949. 156 sider.

De to foreliggende værker af svensk etnologis store mand, professor i nordisk og jævnførende folkekulturforskning, Sigurd Erixon, viser spændvidden i forfatterens arbejdsområde. Den første er en sammenfatning og fuldstændiggørelse af 30 års forskning indenfor svensk almuearkitektur, et jætteværk, der hovedsagelig giver bidrag til landbygnin-gernes planudviklings historie. Gennem bred, men alt andet end snakke-salig diskussion giver forf. en meget værdifuld indføring i problemerne med vid hensyntagen ikke blot til udviklingen i Danmark, Norge, Fin-land og Island, men også med mange udviklingslinjer ført ud til de øvrige europæiske lande, hvis bygningshistorie næppe mange kender bedre end Sigurd Erixon.

Det andet værk er en lille usædvanlig livfuldt og tiltalende illustreret bog, hvori forf. viser sin evne til at skildre en samfundsklasses liv og arbejde. Hos professor Erixon har etnologien i det sidste tiår mere og mere fået et sociologisk præg. Det er ikke nok at undersøge redskabers og boligvaners geografiske udbredelse. Den historiske udvikling er i høj grad påvirket af brugernes sociale forbindelser og stilling i samfundet. Af indholdet skal nævnes: Hamnarbetarlag och funktionsgrupper, arbejts-platser och existensmöjligheter og et slutningsafsnit om kulturforhold i almindelighed, hvorunder tilnavne, slang, boligforhold, mad, klæder, selskabelighed og interesser beskrives. I bilag følger en fortegnelse over Stockholms havnepladser ved midten af 1880 årene, en tabel over havne-arbejderboligernes beliggenhed 1895 samt et kort over Stockholms havne-område i 1860—70 årene.

Ax. S.

En norsk museumsmand og hans værk.

Anders Sandvig: I arbeid og fest. Oslo 1947. 206 sider.

De sandvigske samlinger. Årbok 1931—1946. Lillehammer 1948. 280 sider.

De sandvigske samlinger. Veileder til håndverksavdelingen. Lillehammer-Oslo 1949. 128 sider.

I 1943 udsendte grundlæggeren af »De sandvigske Samlinger« i Lillehammer, tandlæge Anders Sandvig første bind af sine erindringer »I praksis og på samlerferd«, hvori han skildrede opværksårene ude ved vestkysten og tiden som privatsamler, indtil han kunne åbne sit museum på Maihaugen.

Nu foreligger andet bind »I arbeid og fest«, der fører frem til sam-

lingens 50 års jubilæum i 1947. I velafrundede kapitler fortæller den 87 årige samler fængslende og humørfyldt om sine oplevelser som menneske og museumsmand. Hemmeligheden ved Anders Sandvigs store fremgang ligger nok i, at han både var en rig personlighed og en stor optimist. Han har været sejt i modgang som den, der er sin egen lykkes smed. Han har kunnet gå lige til ministre og indflydelsesrige personligheder uden at skulle følge et tungtvirkende embedsvæsens ofte svækkende krogveje. Det samme gjaldt Norsk Folkemuseums nylig afdøde grundlægger, Hans Aall. Der er noget forfriskende ved disse privatmuseer og deres skabere. Desværre har vi hos os kun fostret een personlighed af tilsvarende format, stifteren af »Den gamle By« i Århus, Peter Holm.

Anders Sandvigs efterfølger som direktør for samlingerne på Maihaugen, dr. phil. Sigurd Grieg har fortsat årsberetningerne, som udkom siden 1923, med et nyt bind for 1931—46. Forhåbentlig kan disse beretninger i fremtiden udsendes som en virkelig årbog. I år har Sigurd Grieg startet en ny serie »De Sandvigske Samlingers Skrifter« med et omfangsrigt værk af Thale Gjessing om Gudbrandsdalens folkedragter, et arbejde, der vil kræve en selvstændig og sagkyndig anmeldelse.

I den foreliggende årbog hæfter danske museumsfolk sig først ved Sigurd Griegs afhandling om samlingernes opgaver i kulturforskningens og håndværkets tjeneste. Han ønsker nær kontakt med folkeskolens lærere gennem kursus og instruktioner, publicering af korte oversigter over de enkelte håndværks historie etc. Også industriarbejderen og håndværkeren gælder det om at få i tale på en sådan måde, at traditionens betydning for dagens arbejde rigtig kan blive levende for dem. Desuden skal museet nu for alvor i gang med at fotografere og opmåle Gudbrandsdalens gårde og deres indbo, så et arkiv over landsdelens gamle bondekultur kan samles til gavn for forskning og popularisering i fremtiden. Det er Sigurd Griegs håb, at lærerseminarierne med tiden vil indføre en virkelig undervisning i kulturhistorie, og da vil museernes samlinger få endnu større betydning for folkeoplysningen, end de har i dag.

Sigurd Grieg har også skrevet en stor afhandling om »Hellig tre konger kannene fra Heringstad i Heidal«, hvor han fremlægger et betydeligt jævnforende materiale fra Norge, Sverige og det øvrige Europa. Ragne Bugge Schmidt skriver om kobberstikkeren Niels Truslew, der er født i Løkken i Vendsyssel, om hans forbindelse med Eckersberg og hans gengivelser af dennes billeder til forherligelse af kampene med englænderne i 1808.

I den nye vejleder til håndværksafdelingen har Sigurd Grieg skrevet indledningsafsnit om »Bygdehåndverket fra oldtiden til våre dager« og »Byhåndverket fra mellomalderen til 1894«, udmærkede oversigter, som også danske museumsfolk kan have nytte af. G. A. Norman har skrevet om de enkelte håndværk, som findes repræsenteret på »Maihaugen«, 36 ialt fra snedker til bogbinder og glaspuster.

Årbogen, vejlederen og den nye skriftrække viser, at Anders Sandvig har fået en energisk og initiativrig efterfølger.

Axel Steensberg.

På grund af manglende plads må en del anmeldelsesstof udgå til næste hefte.

Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Viborg den 8.—10. september 1950.

Til årsmødet havde følgende foreninger og institutioner sendt repræsentanter: De historiske samfund for Århus stift, Frederiksborg amt, Fyns stift, Hjørring, Holbæk og København amter, Lolland-Falster, Præstø, Ribe og Ringkøbing amter, Sønderjylland, Thisted, Vejle og Viborg amter, Matrikelsarkivet, Erhvervsarkivet, Københavns stadsarkiv, Rigsarkivet, Landsarkiverne i Åbenrå, København og Viborg, de byhistoriske arkiver i Fåborg, Haderslev og Viborg, Dansk folkeminde-samling, Historisk samfund, Stednavneudvalget, Jysk selskab for historie, sprog og litteratur. Desuden de museer, der var repræsenteret på Museumsforeningens årsmøde.

Årsmødet begyndte fredag aften. Efter at der under adjunkt *Henning Paulsens* førerskab var blevet aflagt et besøg i Viborg domkirke, holdt museumsinspektør *Hugo Matthiessen* et foredrag om *Viborg og dens placering i historien*. Til dette møde var medlemmerne af Historisk samfund for Viborg amt og Folkelig universitetsforening også indbudt, og det var en stor forsamling, der takkede museumsinspektøren for den klare redegørelse for Viborgs fortid. Bagefter var der »sanpstring«, hvor formanden for Viborg byhistoriske arkiv revisor *von Spreckelsen* underholdt med en strålende operaparodi »Drot og Marsk«, udmærket akkompagneret af redaktør *Wellejus*.

Repræsentantmødet d. 9. september blev indledt af formanden, dr. *Nørlund*, der begyndte sin beretning med at mindes dem, der var døde i årets løb. Han udtalte:

Kredslæge *J. S. Møller*, et af foreningens æresmedlemmer og æresmedlem af vor bestyrelse, afgik ved døden i februar måned.

Han er i går blevet mindet indenfor den kreds, som han især tilhørte, museumsfolkene. Men det ville være at opfatte dr. Møller for snævert, hvis man i ham kun så den fremragende samler og den mangeårige myndige leder af museumsorganisationen. Han var en fortræffelig *kulturhistoriker*, vågen i sine iagttagelser, saglig og nøgtern i sin behandling af et stof, som nemt kunne friste til løs tale. Til trods for at han ikke var faghistoriker, kunne man efter hans hele åndelige type fristes til at sige, at han var af Kr. Erslevs skole.

Hans store kulturhistoriske arbejde om *de folkelige fester* og om *Kalundborgegnens folkedragter* er rige på vel indsamlet stof og gode iagttagelser. Personlig kender jeg bedst hans dragtbog, og den er utvivlsomt et kildekrift:

af meget stor værdi. Mønstergyldige er også de små redegørelser for *Lindegården* og for *Kalundborg kirkes historie*, de to bygninger, som vel stod hans hjerte nærmest.

Hans skrifter vil bevare deres værdi, og vi kan frit blive ved at glæde os over dem. Men den personlighed, som lyste i hans stærke, indtrængende blik, skal vi ikke mere opleve.

Han holdt længe ud. Han kæmpede i årevis tappert — og roligt — mod døden. Der var noget fast og trygt og trofast ved ham alle dage. Derfor var han også egnet til at stå i spidsen for en organisation. Man vidste, hvor man havde ham. Når en sag lå ham på sinde — menneskelig eller saglig — skånede han sig ikke. Han hørte til stødtropperne.

Lad os mindes ham med taknemmelighed. Æret være han, for hvad han har virket indenfor vore områder.

Jeg må også nævne et andet betydeligt navn, museumsdirektør *Peter Holm*, skaberen af Den gamle by i Århus. Hvis kredslæge Møller, som jeg sagde, hørte til stødtropperne, så hørte Peter Holm til kavalleriet. Han red langt ud i landskabet. Der var bevægelse over ham, fantasi, handlekraft og en ukuelig optimisme, som sprængte over alle forhindringer. Vi skylder ham et af vort lands interessanteste museumsanlæg. Han vandt stor anerkendelse i befolkningen og i sin by for den bedrift, han udførte, og vi var vist mange, der glædede os over, at han med æresdoktorgraden ved Århus universitet også fik videnskabens officielle anerkendelse for sit betydelige livsværk.

Arkivar *Emil Marquard* vil vi mindes for hans omhyggelige udgiverarbejder og for den venlige hjælpsomhed, han viste alle, der besøgte Rigsarkivets læsesal i de mange år, han var knyttet til læsesalstjenesten. I 15 år var det ham, der forestod udgivelsen af *Kancelliets brevbøger*, en af Rigsarkivets vigtigste publikationer. For Kildeskriftselskabet udgav han *Mogens Gyldenstjernes breve*. Jeg skal heller ikke glemme de kongelige kammerregnskaber fra sidste halvdel af det 17. århundrede, der er en så vigtig kilde til tidens kulturhistorie.

Endvidere er der en beskeden, men overmåde dygtig lokalhistoriker, hvis stilfærdige myndighed og venlige smil vi vil savne. Jeg tænker på førstelærer *Marius Hansen*, Bredballe, der indenfor Vejle amt igennem en årrække indtog en ledende stilling i det lokalhistoriske arbejde. Han var en mand med et fint lune og med megen menneskeforståelse, hvad der også præger hans arbejder. Hans hovedværk er vel bogen om Tirsbæk. Jeg ville ønske, at alle lokalhistorikere — og for den sags skyld alle historikere — forstod at skrive med så sundt et lune.

Æret være disse mænds minde.

Fællesforeningens *medlemstal* er nu: Æresmedlemmer 1, foreninger i København 5, amtssamfund 20, arkiver 13, byråd 28, museer i København 14, provinsmuseer 72, biblioteker og andre institutioner 11. Det er lykkedes at forøge antallet af abonnenter betydeligt, så vi nu har 360 abonnenter mod 174 sidste år. Når dette har været muligt, skyldes det, at vi har udsendt et stort antal »agitationskort«, som har vist sig at give godt udbytte. Vi er amtssamfundene taknemmelige for, at de har villet give os den håndsækning at lade kortene følge med deres årbøger. Vi håber også, at det store abonnental er et vidnesbyrd om, at der ude omkring blandt historisk interesserede er forståelse for det arbejde, der udføres af Fællesforeningen.

Styrelsen har besluttet ikke at uddele nogen præmie i år, idet vi ikke mener, at der blandt årbøgerne for 1948 findes nogen afhandling, som er fuldt ud værdig til præmiering. I denne forbindelse kan det nævnes, at Fællesforeningen har udsat en præmie på 300 kr. for en værdifuld artikel om en bys eller egns forhold under besættelsen, fremkommet i en af de amtshistoriske årbøger inden udgangen af 1952.

Fortid og Nutid er nu udkommet i det nye format. Selvom arktallet er blevet noget mindre, er det faktiske omfang dog det samme, da siderne er betydeligt større. Vi håber iøvrigt inden alt for længe igen at kunne udsende 10 ark om året, fordelt på to hefter. Den store stigning i trykkeomkostninger har svækket Fællesforeningens økonomi, og vi har været nødt til at forhøje både medlemskontingent og abonnementspris. Forhåbentlig skulle det nu kunne lade sig gøre at fortsætte uden yderligere forhøjelser.

Magister Langberg er desværre ikke kommet synderligt længere i arbejdet med *præstegårdsværket*. Det skyldes især, at han ikke kan komme rundt, fordi han ikke kan få bevilget en bil. Det arbejde, der her skal gøres, er af meget stor værdi. Der er i de sidste år blevet reddet en del gamle præstegårde, men der er også mange, der går tabt. Og man må regne med, at der i fremtiden vil ske ret store ombygninger af de gamle præstegårde, og det er derfor nødvendigt, at undersøgelsen bliver gennemført snarest muligt.

Arbejdet med den *lokalhistoriske håidbog* er skredet godt frem, og næsten alle bidrag er nu indkommet, så opsætningen snart vil kunne tage sin begyndelse. Vi har fået en henvendelse fra et forlag, som eventuelt godt kunne tænke sig at udgive håndbogen. Vi optog forhandlinger med forlaget, men det viste sig hurtigt, at der ikke var noget grundlag for at nå frem til en overenskomst, og vi vil derfor holde fast ved den tidligere beslutning om selv at udgive værket. Det vil blive udsendt i hefter, og vi vil prøve at få så mange som muligt til at tegne subscriptions derpå. Vi håber her på hjælp fra amtssamfundene, idet vi vil bede dem indlægge en subscriptionsindfyldelse i årbøgerne. Desværre er papir- og trykkeudgifterne jo steget en del i den sidste tid, så det er muligt, at det kan blive nødvendigt at få et tilskud for at få håndbogen sendt ud.

Vi har også forhandlet med et forlag om at overtage udgivelsen af den *bibliografi* over litteratur af betydning for de kulturhistoriske museer, som dr. Søgård har udarbejdet. Heller ikke disse forhandlinger har ført til noget resultat, og også bibliografien vil derfor blive udgivet »på eget forlag«. Da vi har fået et tilskud på 800 kr. fra ministeriet, og Museumsforeningen har lovet at støtte os med 400, er risikoen dog ikke særlig stor. Hertil kommer iøvrigt, at vi har overtaget aktiverne fra det opløste »Institut for lokalhistorisk forskning«, ialt 650 kr. Hvis det bliver

nødvendigt, kan vi bruge nogle af disse penge til udgivelsen af bibliografien.

Det lokalhistoriske institut blev oprettet i 1942. Det var afdøde professor Albert Olsen, der havde fået ideen til instituttet. Han blev også dets formand, men han kom aldrig rigtig i gang med arbejdet. Han måtte rejse til Sverige, og da han kom hjem efter befrielsen, var der så mange andre opgaver, der tog hans tid. Forretningsudvalget, hvoraf både Fællesforeningens formand og sekretær var medlemmer, har nu vedtaget at opløse instituttet, da det synes tvivlsomt, om det ville være muligt at skaffe de nødvendige pengemidler og at få historikere til at løse de store forskningsmæssige opgaver. Institutet skulle ikke blot sætte videnskabelige undersøgelser i gang, men det skulle også hjælpe lokalhistorikerne med råd og dåd. Der er ingen tvivl om, at der er brug for en slags lokalhistorisk konsulentvirksomhed, og Fællesforeningen må før eller senere prøve at tage denne opgave op.

Det var meningen at afholde et *arkivkursus* i landsarkivet i Viborg i efterårsferien. På grund af forskellige forhold lader dette sig ikke gennemføre, men det vil i stedet finde sted lige efter nytår (2.—4. januar).

På et møde, der blev afholdt i tilslutning til sidste års repræsentantmøde, blev der oprettet en *sammenslutning af lokalhist. arkiver*. Der har været ført en del forhandlinger med den for at få fastlagt dens status indenfor DHF. Man er enedes om, at alle sammenslutningens medlemmer automatisk bliver medlemmer af DHF på samme måde som tilfældet er med Museumsforeningens medlemmer. Vi er klar over, at de byhist. arkiver har meget vanskelige økonomiske kår at arbejde under, og vi er derfor gået med til at foreslå repræsentantmødet, at der gennemføres en ændring af lovenes paragraf 5, så de byhist. arkiver kun skal betale 15 kr. årligt i kontingent.

Statstilskudet til DHF er blevet forhøjet med 50 pct. til 1500 kr., mens de amtshistoriske samfund har fået deres tilskud forhøjet med 100 pct. De får nu alle 500 kr. fra ministeriet. ...

Vi havde sidste år en stor drøftelse ang. en eller flere *lærestole i kulturhistorie* ved vore universiteter. Der blev senere med støtte fra Museumsforeningen foretaget en henvendelse til ministeriet, og i folketinget blev spørgsmålet fremdraget af Svend Jørgensen. Ministeriet har sendt sagen til universiteterne, hvor der er blevet nedsat et udvalg til at drøfte og undersøge problemet. Jeg er selv blevet opfordret til at indtræde i dette udvalg, som iøvrigt består af professorer fra de to universiteter. Nu er det således ved universiteterne, at der er mange lignende ønsker fra andre fagområder, og nye krav skubber ikke de ældre tilside, men der bevares en vis anciennitetsordning. Man skal derfor næppe vente nogen hurtig ordning.

Det har jo hidtil været således, at foreningerne under DHF fik et *gratis eksemplar af Fortid og Nutid* til hvert af deres styrelsesmedlem-

mer. Det er vort indtryk, at det ofte er et forholdsvis stort antal eksemplarer, de enkelte foreninger får tilsendt, og vi vil derfor gerne høre repræsentanternes mening om et forslag, der går ud på, at de historiske foreninger for fremtiden kun får tre frieksemplarer, til formand, kasserer og sekretær, mens byrådene får to og institutionerne eet.

P. Christensen, Try, indledede diskussionen. Når der ikke uddeles en præmie, er det en slags falliterklæring. Det kan jo da ikke være makulatur altsammen.

Nørlund: Det ligger der heller ikke i bestyrelsens afgørelse.

Calov, Kalundborg: Vi kan vist udmærket nøjes med eet eksemplar af Fortid og Nutid til museerne.

Fang: Behøver byrådene at få mere end eet?

Sekretæren: Det blev i sin tid, da byrådene meldte sig ind, lovet dem, at de skulle have to eksemplarer.

Gulddal, Viborg: De amtshistoriske samfund kan godt nøjes med tre frieksemplarer.

Berner Schilden Holsten, Langesø: Bør de medlemmer, som hidtil har fået et frieksemplar, ikke blive ved med at få Fortid og Nutid, indtil et bind er afsluttet?

Nørlund: De kan jo abonnere. Det håber vi absolut, de vil gøre.

Sekretæren lovede at sende styrelserne en skrivelse om beslutningen med oplysning om prisen på Fortid og Nutid.

Nørlund: Mon vi ikke trods de betænkeligheder, der er blevet fremført, tør regne med, at repræsentanterne er indeforstået med ændringen?

Forslaget om *lovændring*, gående ud på, at de byhist. arkiver kun skal betale 15 kr. i kontingent, blev vedtaget enstemmigt.

Brandt, Fåborg: Var det ikke muligt, at der kunne tegnes annońcer til Fortid og Nutid?

Nørlund: Vort oplag er vist for lille. Men vi bør måske alligevel igen undersøge, om der skulle være muligheder.

Tideman-Dal, Præstø. Måske kunne man få annoncer fra forlagene.

Kassereren aflagde derefter regnskabet, der balancerede med 30.428 kr. Han fremhævede, at stigningen i indtægterne fra de amtshistoriske samfund er meget ringe. Betalingen kan knap dække fremstillingsudgifterne, så der bliver ikke noget reelt tilskud til DHF. Kassereren så iøvrigt meget mørkt på fremtiden, idet der måtte regnes med et underskud, hvorved foreningens formue vil blive reduceret til nogle få kroner.

Vibæk, København: Bør regnskabet ikke stilles anderledes op, så der føres særlige konti for bevillingerne til præstegårdsværket og håndbogen?

Regnskabet blev derefter godkendt.

Jespersen, Sørvad: Kan man ikke sælge Fortid og Nutid til bibliotekerne?

Vibæk: Man kunne måske stille frieksemplarer til rådighed for ældre

studerende og yngre kandidater for på den måde at skabe interesse for Fortid og Nutid.

Troels Fink, Århus: Jeg stiller mig skeptisk overfor dette forslag. Vi har prøvet det i Jyske selskab, men har ikke haft stor glæde af forsøget.

Svend Åkjær: Tidligere inviterede vi nogle studenter til at deltage i møderne. Vi havde meget udbytte deraf.

Fink: Man kan jo kun indbyde dem til møder i København og i Århus.

Overlærer *Albert Thomsen* aflagde derefter beretning om de drøftelser, der var blevet ført på Museumsforeningens årsmøde (se referatet side 232).

Nørlund fremhævede betydningen af, at de større provinsmuseer efterhånden alle får fagligt uddannede ledere. Forhåbentlig vil Museumsforeningen nu tage hele dette spørgsmål op til indgående drøftelse. Men man må indenfor provinsmuseernes kreds lægge en bestemt kurs, en tilfældig løsning må undgås, spørgsmålet må tages op til principiel behandling, og provinsmuseernes folk må gøre sig klart, hvad de vil stille hen imod. Fra Nationalmuseets side vil vi slutte op bag den plan, man bliver enig om fra provinsmuseernes side, men det må være en plan, man har udsigt til at kunne komme igennem med. Ellers bliver den bare standset i ministeriet. Det var grunden til, at jeg igår indtog den stilling, jeg gjorde. Det forslag, der var fremme, var der ingen mulighed for at få gennemført. Man kan tænke sig, at ministeriet nedsætter et udvalg, men det naturligste er, at museerne selv tager hele spørgsmålet op. De er jo interesseret i at bevare deres selvstyre. Jeg kan love, at vi fra Nationalmuseets side vil støtte et rimeligt forslag, som foreningens ledelse selv er enig om at gå ind for.

Formanden meddelte, at han ikke kunne få tid til at fortsætte som formand, fordi staten læssede så meget arbejde over på ham. *Sekretæren* så sig også nødsaget til at nedlægge sin post. Fra styrelsens side ville man gerne foreslå, at den hidtidige sekretær, *landsarkivar Hvidtfeldt*, blev valgt til *formand*, og at *museumsinspektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg slot*, nyvalgtes til *sekretær*. Der var ikke opstillet andre kandidater, og de af bestyrelsen foreslåede blev derefter enstemmigt valgt. De øvrige valg var genvalg.

Efter at repræsentantmødet var afsluttet, holdt redaktør af »Heimen«, *cand. philol. Andreas Holmsen, Oslo*, et interessant og inciterende foredrag om organisationen af det lokalhistoriske arbejde i Norge. Derefter var der byvandring under ledelse af museumsinspektør *Hugo Matthiesen*, revisor *von Spreckelsen* og sparekassebogholder *Ballund Jensen*. Den sluttede med besøg på *Byhistorisk arkiv, Stiftsmuseet* og *Landsarkivet*, der blev forevist af institutionernes ledere, *von Spreckelsen*, amtslæge *Kiær* og *Hvidtfeldt*.

Om aftenen var der middag på Hotel Preisler. Viborg byråd var vært, og *redaktør Wellejus* bød velkommen på byens vegne, mens dr. *Nørlund* takkede byrådet for dets gæstfrihed og fremhævede Viborg bys dejlige gamle historiske gader. Den *nye formand* takkede dr. Nørlund for det store arbejde, han havde udført for Dansk historisk Fællesforening.

Om søndagen var der udflugt til *Løvel bro*, *Lynderupgård* og *Hjarbæk*, hvor frokosten blev indtaget. *Andreas Holmsen* bragte en hilsen fra Landslaget for bygde- og byhistorie og udtalte sin glæde over at stifte bekendtskab med det danske kulturlandskab. Derefter fortsattes til *Kalkgruberne i Davbjerg*, *Davbjerg dås* og gennem *Dollerup bakker* til *Bækkelund restaurant*, hvor *Historisk samfund for Viborg amt* var vært ved en kop kaffe. Undervejs var der blevet fortalt om de historiske mindesmærker på turen af *Hugo Matthiessen*, *Henning Paulsen* og *teglværksejer Gulddal*. I Bækkelund bød Gulddal velkommen på Historisk samfunds vegne og fortalte om Niels Bugges Hald og om de senere herregårde af samme navn. Dr. *Nørlund* sluttede årsmødet med at bringe Historisk samfund en hjertelig tak.

I forbindelse med årsmødet blev der holdt et møde om *sammenslutningen af de byhistoriske arkiver*. Man drøftede især forholdet til Fællesforeningen, og der var enighed om at godkende den ordning, der var blevet skitseret ved forhandlingerne mellem sammenslutningen og DHF. Formanden, *cand. pharm. H. Brandt, Fåborg*, meddelte, at man nu, efter at forholdet til DHF var blevet bragt i orden, ville gå i gang med at udsende indbydelser til at gå ind i sammenslutningen.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Årsmøde i Viborg den 8. september 1950

Mødet begyndte kl. 9 på Preislers hotel. Formanden, overlærer Albert Thomsen, Holbæk, bød velkommen og hilste Theaterhistorisk Museum og Læsø Hjemstavnsmuseum velkommen som nye medlemmer. Medlemstallet er nu 87.

Følgende 45 museer var repræsenteret: Nationalmuseet 1., 2., 3. og 7. afd., Københavns Bymuseum, Dansk Landbrugsmuseum, Frederiksborg, Handels- og Søfartsmuseet, Helsingør Bymuseum, Hørsholm, Frederiksværk, Roskilde, Holbæk, Kalundborg, Næstved, Vordingborg, Stege, Maribo, Nykøbing F., Rønne, Odense, Bogense, Nyborg, Rudkøbing, Skagens Fortidsminder, Try, Thisted, Aalborg, Aars, Viborg, Randers, Hobro, Grenå, Oldsagssamlingen i Århus, Den gamle By, Horsens, Silkeborg, Odder, Kolding, Ringkøbing, Holstebro, Lemvig, Herning, Esbjerg og Haderslev.

Amtslæge V. Kjær, Viborg, og rektor C. L. Christensen, Herning, valgtes til dirigenter, hvorefter formanden aflagde følgende beretning:

»Vi vil indlede vort møde med at mindes tre fremragende museumsfolk, som er gået bort siden vort forrige årsmøde.

Den 2. februar i år døde skaberen af »Den gamle By« i Århus, direktør dr. phil. h. c. *Peter Holm* efter lang tids svagelighed. »Den gamle By« var hans livsværk. De fleste af os har vel engang haft den oplevelse at blive vist omkring af Holm i hans by og høre ham fortælle eventyret om, hvorledes han reddede alle disse dejlige huse og gårde, og hvorledes han skabte disse naturtro interiører og de værdifulde samlinger til dansk håndværks og handels historie. Dette levende museum vil stå som et stolt mindesmærke over gammel dansk købstadskultur, men det vil tillige være et prægtigt monument for den mand, der skabte det. Han havde utallige venner blandt museumsfolk over hele Norden, man kunne ikke lade være at holde af ham og beundre hans iderigdom, hans skabende fantasi og hans enestående evne til at fortælle kulturhistorie for folket gennem sit museum. Hans navn vil blive bevaret blandt de største inden for dansk museumsvesen.

Et par dage efter Peter Holms begravelse kom meddelelse fra Lillehammer om *Anders Sandvigs* død den 11. februar. Der er mange lighedspunkter mellem disse to store museumsstifters livsgerning, begge var de ufaglærte museumsfolk, begge store samlere med en brændende interesse for at redde

minderne om en svunden tids kultur, den ene skabte en gammel dansk købstad, den anden en bygd med huse, gårde, kirker og sæter. »Maihaugen« er et af de bedste frilandsmuseer i verden, bygningerne ligger så troværdigt i skønne, naturlige omgivelser, og interiører så livagtige og gennemarbejdede finder man sjældent i et museum. Norge har meget at takke Anders Sandvig for, men også vi danske er ham takskyldige; han gjorde Bjørnsøns Norge lyslevende for os.

Et par uger senere, den 27. februar døde vor landsforenings første formand, kredslæge *J. S. Møller*. Som ung jysk læge kom han 1893 til Kalundborg, hvor han gennem 43 år fik sin livsgerning. Han overkom det utrolige, foruden at passe sin store lægepraksis deltog han aktivt i politisk arbejde, var den egentlige grundlægger af biblioteket, skabte byens museum, var med til at stifte Historisk Samfund for Holbæk Amt og fik også tid til at skrive en række bøger og utallige artikler, især omhandlende kulturhistoriske emner. Museet i Lindegaarden er Møllers værk, han var dets formand og leder fra 1910 til sin død; utallige timer af en sparsom fritid ofrede han på det, og hans æren for, at det nu må regnes blandt de bedste danske provinsmuseer, i videnskabelig henseende hvilende på de indsamlinger, som han i sidste øjeblik foretog ude på Røsnæs til oplysning om halvøens ejendommelige dragt- og boligsikke, og på de publikationer, hvori han gjorde museets samlinger til genstand for videnskabelige undersøgelser, således i hans store bog om »Folke- dragter i Nordvestsjælland«, der ligesom de senere bøger »Fester og Højtider i gamle Dage« og »Moder og Barn« hører til hovedværkerne indenfor nyere dansk kulturhistorie. I 1929 var dr. Møller med til at stifte vor museumsforening og blev dens første formand. I slutningen af 30'erne satte han al sin energi ind på de planer om en forbedring af museernes vilkår, der førte til nedsættelse af en ministeriel kommission og resulterede i de såkaldte ministerielle regler af 26. september 1941, som betød et meget stort fremskridt for museerne. Vi, der var hans medarbejdere, ved noget om, hvad det kostede ham af slid og besvær at opnå disse resultater. Da han i 1946 ønskede at udtræde af bestyrelsen, hædrede vi ham ved at gøre ham til æresmedlem. Dr. Møller var en mand med bestemte meninger, en oprigtig og energisk natur; provinsmuseerne kunne ikke få nogen mere trofast og varmhjertet forkæmper. Vi har meget at sige ham tak for.

Holm, Sandvig og Møller — tre store navne inden for museernes verden — er gået bort. Æret være deres minde!

Bestyrelsen har i det forløbne år holdt tre møder. To af de sager, der har optaget os mest: årbogen og spørgsmålet om museernes ledelse, vil jeg senere gøre nærmere rede for.

På Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i fjor vedtog man at rette en *henvendelse til regering og rigsdag* (se »Fortid og Nutid« XVIII, s. 107), hvori man ikke mindst af hensyn til det voksende behov for faglige ledere ved vore provinsmuseer udtalte ønsket om ved vore universiteter at få oprettet lærestole, dels i historisk arkæologi og kulturhistorie, dels i nordisk og sammenlignende etnologi (folkekultur).

Skrivelsen afsendtes 24. oktober, og folketingsmand Svend Jørgensen sørgede for, at den omdeltes i begge ting. Efter hans anmodning udarbejdede jeg en redegørelse til ham over provinsmuseernes forhold i øjeblikket og om vore planer med hensyn til deres fremtidige ledelse. Disse oplysninger benyttede han i sin tale den 4. november under finanslovdebatten, hvor han påviste det meningsløse i, at Danmark som det eneste nordiske land ikke har nogen lærestol i kulturhistorie. Han gjorde opmærksom på mangelen på kvalificerede folk til provinsmuseernes lederstillinger og sluttede med en kraftig appel til

undervisningsministeren og til universiteterne om at hjælpe museumsvidenskaben ved at åbne adgang for et studium i kulturhistorie og etnologi. Undervisningsminister Hartvig Frisch sagde i sin tale den 10. november, at han fuldtud anerkendte det store arbejde, der gøres i vore provinsmuseer, men mente, at kravet om lektoraterne burde komme fra universiteterne, dog var han glad for, at D.H.F. havde rettet henvendelse herom til regering og rigsdag, og »vi vil fra ministeriets side med udtryk for vor stærke anbefaling lade andragendet gå videre, høre videnskaben og afæske universiteterne deres mening derom«.

Sagen er altså nu i gang, og vi må håbe, at den giver et resultat. Ellers tager vi den op igen.

Den ulyksalige *krigsforsikring* spøger stadig. På foranledning af et provinsmuseum, der søgte tilskud til løsøreforsikringen, spurgte ministeriet, om vi mente, der ville blive brug for en fortsat bevilling ud over den treårige, som udløb i fjor. Vi skrev herom til forvaltningsnævnet, som svarede, at det f. t. var unuligt at angive de sidste bidrags størrelse, men det vil sandsynligvis dreje sig om 2—3 promille, og bidraget vil antagelig først kunne opkræves engang i 1951. Vi foreslår nu, at bestyrelsen får bemyndigelse til at søge ministeriet om en dispositionsbevilling, hvoraf museerne ligesom i treåret 1946—49 kan få halvdelen af det betalte bidrag.

På årsmødet i Maribo 1948 drøftede vi spørgsmålet om *kustodernes organisation* og de krav, som kunne ventes fra denne. Fuldmægtig Thrane var så venlig i maj at meddele os, at efter løverenskomsten i marts havde Vagtfunktionærernes Fagforening ønsket forhandling med ministeriet om forbedring af museumsbetjentenes løn og deres syge- og ferieordning. Sagen drejede sig kun om statens museer, men hr. Thrane gjorde opmærksom på, at en overenskomst kunne få konsekvenser for de øvrige museer, og han spurgte, om vi inden ministeriets forhandling med fagforeningen fandt sted, ønskede at fremkomme med en udtalelse. Vi sendte derefter fuldmægtig Thrane et svar, der i hovedtrækkene gik ud på, at vi fandt det rimeligt, at konjunkturbestemte lønforhøjelser også kom museernes fastansatte kustoder til gode, ligesom der må tilvejebringes en rimelig ferie- og sygeordning. Men i mange museer anvendes som opsynsbetjente en del pensionister, rentenydere o. l., folk, der har en lille biindtægt ved nogle timer daglig at føre tilsyn med de besøgende. De har ingen faglig uddannelse og kan derfor heller ikke gøre krav på en fagarbejders fulde timebetaling. Mange steder har opsynsmanden hel eller delvis beskæftigelse ved andet arbejde udenfor museet, og hans hustru passer så det daglige opsyn. Deres løn består ofte af fribolig, procenter af entreindtægten og dertil et mindre, fast honorar. I det hele taget er forholdene præget af stedlige og personlige hensyn, og en generel ordning vil derfor være umulig, sålænge hovedparten af museerne ikke tilhører offentlige myndigheder. Idet vi gjorde opmærksom på, at de fleste af statens museer var medlemmer af vor forening, anmodede vi om, at ministeriets forhandlinger med fagforeningen ikke afsluttedes, før vi havde haft lejlighed til at gøre os bekendt med, hvilke krav der blev stillet, så vi kunne fremkomme med en udtalelse. Imidlertid kom forhandlingerne ikke til at berøre provinsmuseernes forhold; personalet ved statens museer fik forhøjet deres timeløn lidt og opnåede enkelte andre forbedringer.

En ny forening, som hedder »Sammenslutningen af Tjenestemænd ved danske Provinsmuseer«, har i august 1948 udsendt spørgeskemaer til opsynsmænd og kustoder, og foreningens formål er i forslag til vedtægter udtrykt således: »at yde støtte i alle forhold, som falder ind under stillingen som kustode eller tilsvarende ved museer og samlinger, der ikke er stats- eller kommunalinstitutioner«. Denne nye fagforening har allerede sat et arbejde

ind på at få sine medlemmer til at forlange mindst 14 dages ferie samt en ugentlig fridag. En vis varsomhed med at tage stilling til krav af nævnte art må anbefales de enkelte museer af hensyn til konsekvensen for andre museer.

Så er der en sag af mere fredelig art, som bestyrelsen gerne vil høre repræsentanternes mening om. Det gælder *dragtsamlingerne* og de andre tekstiler ude i museerne. De fleste museumsledere tilhører det såkaldte stærke køn, og vort kendskab til tekstiler og håndarbejde er vistnok meget beskedent. Vi burde nok sørge for, at der i museumsbestyrelserne indvalgtes kvinder, som kunne tage sig af de dele. De såkaldte folkedragter er nu ved at blive så sjældne, at museernes eksemplarer er uerstattelige, og det er overordentlig vigtigt, at de opbevares så sikkert som muligt. Var det ikke en ide at bede Nationalmuseet sende museumsinspektør, fru Ellen Andersen rundt på museerne, så fruene kunne give os råd og oplysninger om vore tekstiler og deres opbevaring? Samtidig kunne Nationalmuseet få en oversigt over, hvad der fandtes af den slags i museerne. En sådan planmæssig registrering af de gamle folkedragter ville utvivlsomt have stor videnskabelig betydning.

Som formand får jeg hvert år fra museerne nogle *forespørgsler eller anmodning om råd* i en eller anden sag. I særlige tilfælde, hvor det drejer sig om tilskud til større udvidelser o. l. eller til ansættelse af en ny leder, var det vel rimeligt, at vi forsøgte at hjælpe det pågældende museum, hvis det ønskes.

Studiemoderne, som vi begyndte på i fjor, er blevet fortsat i år, stadig under ledelse af et udvalg bestående af Halkjær Kristensen, Gudmund Boesen og mig. Den 10. marts havde vi et møde på Kunstindustrimuseet om »Forfalskninger«, og den 20. august modtes vi med de fynske museumsfolk i Odense og havde en interessant og nyttig diskussion om en mængde forskellige sager, som deltagerne havde medbragt.

Efter opfordring fra Dansk historisk Fællesforening har dr. phil. Helge Søgaard udarbejdet en ny udgave af C. A. Jensens *Litteraturvejledning for kulturhistoriske Museer*. Det bliver en særdeles nyttig bog, som vi glæder os meget til at få, og efter opfordring fra Fællesforeningen har vi ydet et tilskud på 400 kr. til bogen.

Provinsmuseumsnævnet har holdt møde 10. november og 11. april og behandlet 13 sager, som ministeriet har sendt os til erklæring. Dispositionsbevillingen på de 10.300 kr. søgtes af 26 museer med en samlet sum på 61.123 kr., og da Nationalmuseet havde bedt om forlods at få 1.745 kr. til de tilsynsførendes og konsulenternes rejseudgifter, var der kun 8.555 kr. til fordeling. Opgaven var håbløs; de fleste af de fremsatte ønsker forekom os rimelige, og det var svært at foretage den nødvendige nedskæring. Resultatet blev, at følgende museer fik til montre: Rudkøbing 700 kr., Stege 600 kr., Vejle 1000 kr., Gilleleje 1000 kr., Kerteminde 1000 kr., Aars 400 kr., Frederiksværk 400 kr., Kolding 1000 kr., Odder 700 kr., Vestfyns Hjemstavnsgaard 455 kr., Nordsjællands Folkemuseum 400 kr., Hobro 500 kr. til omordning og montre, Holbæk 500 kr. til nyt lokale.

Kun halvdelen af ansøgerne fik en del af det søgte tilskud, resten fik ingenting. Nævnet skrev derfor til ministeriet, at bevillingen var helt utilstrækkelig og henstillede, at den søges forhøjet til 20.000 kr., og at der samtidig søges 2.000 kr. til dækning af underskuddet ved de tilsynsførendes rejser, så denne post ikke mere skal fragå dispositionsbevillingen.

Jeg må atter i år tilråde museerne at lægge nøje mærke til, hvad der kan søges på de to dispositionsbevillinger og f. eks. ikke søge tilskud til indkøb og til montre i samme ansøgning, da disse sager hører under hver sin dispositionsbevilling.

Jeg plejer at slutte min beretning med nogle bemærkninger om opgaver, som jeg kunne tænke mig, at vi tog op i vort fremtidige arbejde, og jeg vil i år pege på et overmåde vigtigt spørgsmål: *konserveringen*. Mon ikke det går de fleste at os ufaglærte museumsfolk således, at vi synes, det er morsomt at *samle*, vi glæder os over de mange kønne, gamle ting, vi erhverver til vore samlinger, det er også morsomt at *udstille* dem, at ordne og arrangere, så det ser smukt ud, men det er ikke nær så morsomt at *konservere*, de fleste af os har for lidt forstand på det, og så håber vi, at lykken er bedre end forstanden. Men vi må aldrig glemme, at når folk overlader et museum deres gode, gamle ting, så er det, fordi de går ud fra, at hos os bliver de bedst bevaret og værnet mod møl og orm, rust og ir, fugt og al den slags djævelskab, — lad os bare tage tyveri med! Vi skulle nødigt gøre folks tillid til skamme. Mon vi ikke på næste årsmøde skulle tage en forhandling om, hvad vi kan gøre for at tilvejebringe bedre og sikrere konserveringsforhold i provinsmuseerne? Jeg kunne tænke mig noget i retning af konserveringsanstalter på de store museer, som også kunne betjene de mindre museer — for gode ord og betaling, og jeg kunne også tænke mig, at konservatorerne regelmæssigt besøgte museerne hver i sit distrikt og så på sagerne, henviste visse ting til indsendelse og vejlede vore kustoder i de arbejder, som lader sig udføre på stedet. Jeg foreslår, at vi beder en erfaren mand indlede en forhandling om konserveringspørgsmålet på næste årsmøde.

Til slut en tak til ministeriet for den støtte, det yder museerne, en tak til Nationalmuseet for godt samarbejde og en tak til de tilsynsførende og vore to konsulenter for råd og vejledning.

Og lad os så arbejde videre rundt i vore museer og sætte al vor evne ind på at gøre dem så gode som muligt, så folk kan have udbytte og glæde af at besøge dem. Vor gerning er ikke uden bekymring og uro, arbejdet i samlingerne vokser stadig, det er svært at overkomme det, vi plages af økonomiske sorger på grund af tilskuddenes synkende pengeværdi, og vi ængstes over krigstrusler ude fra den store, ufredelige verden. Men vort arbejde skal gøres. Vi har påtaget os den store opgave at værne om vort folks, vor bys og vor egne kulturhistoriske minder!«

I tilslutning til formandens beretning meddelte *Halkjær Kristensen*, at han arbejder på håndbogen i museumsteknik, og at fotograferingen af tinstempler stadig fortsættes. Han fremlagde derefter den nye museumsprotokol og opfordrede museerne til at anskaffe den, mens tid er. Prisen er 50 kr., når den bestilles hos ham. Samtidig gjorde han opmærksom på, at museer, som har vanskelighed ved at skaffe bændelbånd til mærkning af tekstiler samt maling og pensler til nummerering, kan henvende sig til ham og få de ting.

Til formandens beretning knyttedes følgende diskussion:

Tidemand-Dal, Næstved, foreslog, at man gav bestyrelsen bemyndigelse til at søge en dispositionsbevilling, hvoraf halvdelen af museernes resterende krigsforsikringsbidrag for løsøre kunne betales. Angående bestyrelsens tilsagn om at ville yde de museer, der måtte ønske det, sin støtte ved ansøgninger om større tilskud fra kommunale myndigheder, ved ansættelse af faglige ledere o. l. vigtige spørgsmål, mente han, en sådan støtte ville have stor betydning, hvorfor man med tak burde modtage tilsagnet.

Forsamlingen gav sin tilslutning til begge dele.

Uldall henstillede til museerne at være meget forsigtige ved udstilling af tekstiler. Hellere magasinere dem end udstille dem i dagslys. Det vil være af stor betydning, om specialister kan komme rundt og tage sig af museernes tekstiler.

Fru *Overgaard*, Holstebro, foreslog ansættelse af en 3. konsulent, som kunne tage sig af tekstilerne.

Dr. *Steensberg* udtalte, at fru Andersen var meget optaget, men det måtte vel blive 3. afd., der i begrænset omfang stillede en specialist til rådighed for arbejdet. Museerne måtte dog selv betale diæterne.

Fru *Klem*, Kronborg, foreslog, at man ved et årsmøde fik et instruktionskursus i behandling af tekstiler.

Fuldm. *Thrane*, undervisningsministeriet, meddelte, at en dispositionsbevilling til delvis betaling af krigsforsikringsbidrag har mulighed for at gå igennem, men vi må først have den samlede sum frem. Der er næppe nogen mulighed for at få en 3. konsulent, men man kan måske begynde med at give en af Nationalmuseets eksperter orlov i 2—3 mdr. til dette arbejde. Det er der måske mulighed for at opnå.

Efter dirigentens forslag henstillede forsamlingen derefter til bestyrelsen at henvende sig til Nationalmuseet med anmodning om at få specialisthjælp til museernes tekstiler, idet museerne er indforstået med at skulle betale diæterne.

Punkt 2. Fællesbevillingen 1949—50. Dr. *Broholm* gav en oversigt over fordelingen af denne bevilling på 20.000 kr. Der var indgået andragender om tilskud på ialt 34.360 kr. Følgende fordeling har fundet sted:

Liselund: 2.000 kr., Gl. Estrup: 2.000 kr., Rudkøbing: konservering 1.000 kr., Hobro: broncefund m. m. 350 kr., Odense: maleri og bæk 2.425 kr., Aars: indkøb og konservering 1.203 kr., Roskilde: sølvbøger 800 kr., Den gamle By: skab og terrin 1.650 kr., Svendborg: chatol 1.500 kr., Hørsholm: stol og konservering 1.000 kr., Aalborg: sølvsamling 2.000 kr., Hølbæk: krucifiks 400 kr., Odder: konservering 200 kr., Ribe: konservering 60 kr., Vejle: sukkerbøsse 1.000 kr., Viborg: konservering 352 kr., Nykøbing: konservering 45 kr., Haderslev: konservering 15 kr., Sønderborg: krucifiks 2.000 kr.

Dr. *Broholm* henstillede til museerne, at de selv afholdt småudgifterne, så man kunne bevare dispositionsbevillingen til større opgaver.

Punkt 3. Museumskonsulenternes virksomhed. Dr. *Broholm* oplyste, at konsulent Bæksted i det forløbne år havde aflagt kortere og længere besøg ved museerne i Grenå, Odder, Kalundborg, Næstved og Nykøbing F., det sidste sted sammen med Halkjær Kristensen. Desuden er der udført en del mindre arbejder, som f. eks. møntbestemmelser for flere museer. Arbejdet har været afbrudt af en studierejse til Island, hvor konsulenten har haft lejlighed til indgående at studere indretningen af det

nyopførte islandske Nationalmuseum. Ved samme lejlighed aflagdes et besøg på museet i Thorshavn.

Uldall redegjorde for Halkjær Kristensens arbejde. I Maribo er »Klosterhaven«s udstilling gennemgået og ændret en del, og en ny etikettering er gennemført. I Ribe er der foretaget en fuldstændig revision af museets samlinger fra historisk tid og påbegyndt en protokollering af en del ikke indførte genstande. En tilsvarende revision har fundet sted i Falsters Minder, hvor der tillige er udarbejdet en plan for en gennemgribende nyordning af museet. Endvidere er der aflagt kortere besøg af rådgivende eller orienterende art ved museerne i Sorø, Næstved, Vordingborg, Struer, Ringkøbing, Nykøbing M., Thisted, Skagen, Sæby, Hjørring, Aalborg, Aars, Kjellerup, Odder og Fredericia. Desuden har konsulenten deltaget ca. 14 dage i Nationalmuseets udgravninger i St. Valby ved Slagelse. I juni—juli var konsulenten på studierejse til svenske og norske museer.

Punkt 4. Regnskabsaflæggelse. Kassereren, museumsdirektør *Svend Larsen*, Odense, oplyste, at regnskabet for 1949 balancerede med 6.738,55 kr. Kontingentet for 84 museer har udgjort 2.525 kr., udgifterne har været ialt 2.607,47 kr. Der var derefter en kassebeholdning på 4.181,08 kr. at overføre. Regnskabet var revideret af *J. Paulsen* og *O. Marcussen*. Regnskabet godkendtes.

Punkt 5. Årbogen. Formanden aflagde beretning om udvalgets arbejde vedrørende museumsårbogen. Vi modtog i december sidste år et efter vor mening meget acceptabelt tilbud fra *Alfred G. Hassings Forlag*, som ville påtage sig udgivelsen af årbogen uden risiko for foreningen. Den skulle udkomme i efteråret 1950. Forlaget ville dog kun indgå på at lade tilbudet gælde for 1. årgang, hvorefter nye forhandlinger skulle optages. På et bestyrelsesmøde den 14. juni godkendte vi kontrakten, og prisen bliver 6.75 kr. for abonnenter, tegnet inden 1. oktober, og 8.75 kr. for andre. Formanden opfordrede museerne til kraftigt at støtte subscriptionstegningen.

Hermansen gav en oversigt over, hvilke afhandlinger 1. årgang af årbogen indeholder. Han opfordrede provinsmuseernes folk til at være flittige medarbejdere.

Vestergaard-Nielsen, Aars, savnede artikler om arkæologi i årbogen.

Uldall ønskede, at årbogen også måtte bringe noget af interesse for de mange private samlere.

Albert Thomsen svarede, at årbogen også gerne ville bringe arkæologiske artikler, dog ikke udgravningsberetninger, de hørte rettere hjemme i amtsårbøgerne. Årbogen skal ikke blot være for museumsfolk, men virke som en åben dør ud til det store publikum.

Punkt 6. Provinsmuseernes fremtidige ledelse. *Albert Thomsen* aflagde beretning fra det på årsmødet i fjor nedsatte udvalg på 5 medlemmer, som skulle foretage en undersøgelse af, hvad der kunne gøres til for-

bedring af forholdene vedrørende provinsmuseernes fremtidige ledelse (se »Fortid og Nutid« XVIII, s. 115 ff.). Udvalget havde valgt Thomsen til formand og Niels A. Christiansen til sekretær. I sin beretning udtalte formanden bl. a.:

»Den 27. november havde jeg en samtale med ministeriets konsulent for folkeskolen, Axel Andreassen, om muligheden for, at en lærer, der ville påtage sig ledelsen af et provinsmuseum, fik en timerreduktion til 24 timer. Han lovede at behandle sagen med velvilje, men mente ikke, at den kunne gennemføres for tiden på grund af lærermangel. Samme dag havde jeg sammen med magister Jensen og adjunkt Christiansen en samtale med undervisningsinspektøren for gymnasieskolen, dr. Højberg Christensen, om timerreduktion for lektorer og adjunkter, der overtog lederposter ved provinsmuseer. Han mente ikke, man fra gymnasieskolens side ville have noget imod en sådan ordning, der på fordelagtig måde knyttede museerne og historieundervisningen nærmere sammen, men der ville blive en del detailspørgsmål at ordne.

Efter disse orienterende samtaler afholdt udvalget et møde den 6. december, hvor man foretog en almindelig gennemgang af forholdene ved de forskellige kategorier af museer og vedtog at forme en henvendelse til ministeriet og universiteterne om lærestole i kulturhistorie m. m. Denne skrivelse, der skulle støtte og nærmere motivere Fællesforeningens tidligere omtalte resolution, vedtoges af udvalget og sendtes til bestyrelsen, der ligeledes godkendte den efter nogle ændringer. Skrivelsen afsendtes den 26. februar til ministeriet og universiteterne i København og Århus.

Den giver først en orientering i forholdene, som de er nu, og som vi tænker os dem i fremtiden; derefter en redegørelse for hvilke lærestole i kulturhistorie, historisk arkæologi og etnologi, der findes ved de nordiske universiteter, og til sidst fremsættes vort ønske om, at universiteterne i København og Århus indfører en undervisning, hvor der ved uddannelsen af cand. mag.'er med historie som hovedfag tillige gives de af dem, der måtte ønske det, undervisning i historisk arkæologi og i nordisk og sammenlignende etnologi, evt. således at disse fag, om ønskes, kan læses som speciale eller bifag. En sådan uddannelse vil kvalificere ikke blot til stillinger ved provinsmuseerne, men tillige ved Nationalmuseets 2., 3. og 7. afd. samt ved adskillige af de større museer med specialsamlinger. Antallet af sådanne stillinger vil antagelig kunne anslås til ca. 70, hvoraf der i øjeblikket findes 45. Resten vil der blive brug for, efterhånden som lederposterne ved de større museer besættes med videnskabeligt uddannede museumsfolk; desuden vil der blive tale om halve stillinger, som kan indehaves af lærere, og antallet vil således blive endnu større.

Derefter udsendte udvalget i maj et spørgeskema til museerne for at få friske oplysninger om, hvem der leder dem, om lederens uddannelse, løn eller honorar, dækning for udgifter til repræsentation m. m. De indkomne besvarelser er nu opstillet skematisk af sekretæren, og de viser bl. a., at der findes 7 fastlønnede ledere med museumsuddannelse, alle ved centralmuseerne; af de øvrige ledere er 18 skolefolk og 17 fra andre erhverv, og af disse 35 får kun 12 et mindre honorar, mens resten intet får for deres arbejde ved museerne. Mange museumslederes alder ligger over 60, en hel del omkring 70 eller derover.

3. juli holdt udvalget igen møde, og efter indbydelse deltog dr. Brøholm og Halkjær Kristensen i forhandlingerne. Efter en almindelig drøftelse af det indsamlede materiale og af lederforholdene ved museerne foreslog jeg,

at man sendte en henstilling til Provinsmuseumsnævnet om, at det ville anbefale ministeriet at tilvejebringe en dispositionsbevilling, hvoraf museerne kunne søge tilskud til løn eller honorar til en leder. Da udvalget ikke var fuldtalligt, skete der ingen vedtagelse på mødet, men i den følgende tid arbejdede sekretæren og jeg videre med sagen. Adjunkt Christiansen havde orienterende samtaler med gymnasiernes inspicient i historie, dr. Fussing, med Magisterforeningens formand og med Historielærerforeningens formand. Den 28. august havde vi orienterende samtaler, dels med dr. Højberg Christensen og dels med ekspeditionssekretær Koch i ministeriet, og vi fik det indtryk, at en ordning, hvorefter en lærer for en nærmere fastsat, kortere årrække afgiver nogle af sine timer mod at betale sin vikar, ikke ville gribe ind i pensions- og anciennitetsforhold, men der måtte i hvert enkelt tilfælde forhandles om det.

Udvalget vil nu foreslå repræsentanterne, at foreningen retter en henvendelse til Provinsmuseumsnævnet med anmodning om tilvejebringelse af en dispositionsbevilling til aflønning af museumsledere; ligeledes en henvendelse til Nationalmuseet, som opfordres til overfor undervisningsministeriet at gøre opmærksom på de særdeles utilfredsstillende vilkår, hovedparten af museerne arbejder under, og foreslå en forhøjelse af statstilskuddet til provinsmuseerne samt tilvejebringelse af en dispositionsbevilling til lederløn, og endelig en henvendelse til undervisningsministeriet om, at der ved et cirkulære meddeles tilladelse til, at en lærer ved de under statens tilsyn værende skoler kan opnå en nærmere fastsat timereduktion, såfremt han efter opfordring fra et af staten anerkendt eller understøttet provinsmuseum er villig til at overtage dets ledelse, mod at han af museet får dækket sine hermed forbundne vikarudgifter.

I samråd med adjunkt Christiansen har jeg udarbejdet et forslag til den nævnte henvendelse til Provinsmuseumsnævnet. Heri gives først en kort orientering i forholdene, som de er nu med hensyn til lederspørgsmålet, og det påpeges, at lederarbejdet ved de større provinsmuseer efterhånden er blevet så omfattende og krævende, at en privatmand ikke mere kan udføre det som fritidssyssel, ligesom man heller ikke fortsat kan vente eller forlange, at en mand skal ofre tid og kræfter på et sådant hverv uden løn eller honorar.

Dansk kulturhistorisk Museumsforening har derfor sat sig til opgave at arbejde for, at i hvert fald eet *centralmuseum* i hvert amt får en fastlønnet, videnskabeligt uddannet museumsinspektør til leder med en slutløn, der svarer til en overbibliotekars, og som udredes med halvdelen af staten og halvdelen af museet ved tilskud fra by og amt. I nogle tilfælde vil efter indbyrdes overenskomst to museer kunne ledes af samme inspektør.

De *statsunderstøttede og statsanerkendte museer*, hvor arbejdet ikke behøver at tage en mands fulde arbejdstid, vil kunne ledes af en historisk interesseret privatmand, f. eks. en historielærer fra en af byens skoler. Dersom vedkommende ikke allerede ved praktisk museumsarbejde har erhvervet sig erfaring og kundskaber på dette område, må han ved selvstudium og kursus på de større museer søge at dygtiggøre sig. Med hensyn til hans løn eller honorar foreslår vi, at man anvender samme princip som for centralmuseernes inspektører, men på grund af museernes meget forskellige størrelse må beløbet i hvert enkelt tilfælde fastsættes ved forhandling mellem ministeriet og museet. De *øvrige og mindre museer* bør, dersom de selv ønsker det, kunne søge råd og hjælp hos centralmuseernes inspektører, og nogle af disse museer vil efterhånden kunne rykke op blandt de førnævnte kategorier.

Når et museum søger tilskud af den nye dispositionsbevilling til aflønning

af en museumsleder, må det overfor ministeriet give fyldestgørende oplysninger over den pågældendes kvalifikationer, om arbejdets ordning og omfang og om tilvejebringelsen af det lokale tilskud til hans aflønning. I hvert enkelt tilfælde vil sagen formentlig gå til erklæring hos Nævnet og Nationalmuseet.

Sagen haster, idet adskillige af provinsmuseernes ledere er højt til års, og det bliver svært at finde afløsere for dem. Dispositionsbevillingens største betydning vil derfor ligge i, at ministeriet får mulighed for at hjælpe de museer, hvis leder i en overskuelig fremtid må trække sig tilbage, til at finde en afløser, som man kan byde en passende løn. For at få sagen i gang, og for at man kan vinde erfaringer, foreslår vi derfor, at der foreløbig søges om en årlig bevilling på ca. 35.000 kr., som ministeriet efter indhentede udtalelser fra Nævnet og Nationalmuseet fordeler blandt de museer, der søger tilskud til løn eller honorar til deres leder.

Dette forslag er tiltrådt af hele udvalget, dog med nogle betænkeligheder med hensyn til beløbets størrelse, som et enkelt medlem ønsker betydelig forøget. Bevillingens størrelse kan selvfølgelig diskuteres, men hvis denne skal omfatte $\frac{1}{2}$ løn til blot halvdelen af centralmuseernes ledere og $\frac{1}{2}$ honorar til f. eks. 10 ledere af andre museer, drejer det sig om ca. 100.000 kr., og et så stort beløb vil det være umuligt at skaffe for tiden. Derfor vil det sikkert være klogest at forsøge at få et mindre beløb for at få sagen i gang og så senere søge det forhøjet, efterhånden som forholdene nødvendiggør det.«

Til formandens beretning knyttedes følgende diskussion, afbrudt af en frokostpavse:

Riismøller måtte som medlem af udvalget afgive dissens med hensyn til størrelsen af det i forslaget søgte beløb. 35.000 kr. er alt for lidt, og beløbet bør ikke fikseres. De beløb, som museerne får bevilget, har en tilbøjelighed til at stivne og ikke ændre sig under skiftende konjunkturer. Slutningen af udvalgets forslag må ændres til: »at der foreløbig søges om en årlig bevilling på ca. 100.000 kr., som ... o. s. v. ... til løn eller honorar til deres faguddannede arbejdskraft.«

Uldall mente, at man næppe kunne vente, at staten ville være tilbøjelig til at gå ind på en konjunkturbestemt bevilling.

Sv. Larsen hævdede, at der først og fremmest måtte tænkes på de museer, hvis leder i en nær fremtid må gå af. Her er den største fare, og det er her, vi må sætte hjælpen ind, men vi må ikke stille for store krav i øjeblikket, det vil slå spillet over ende. De museer, der for tiden har uddannede ledere, bør ikke stille krav til staten i dette tilfælde, de må vente. Vi må også undgå, at beløbet deles ud i mange småtilskud. Foreslår derfor, at man følger indstillingen fra udvalgets flertal og begynder i det små, idet man sætter ind på de steder, hvor der virkelig er fare på færde.

Klem kunne tænke sig, at man ved at gå til ministeriet og sige, at der på det bestemte sted skulle en ny mand til, kunne gøre sig håb om at få en bevilling til en sådan mand.

Dr. *Nørlund* syntes, at formandens beretning var interessant og indeholdt et meget brændende problem. Det lød også besnærende, således

som Larsen og Klem fremstillede sagen. Men for at komme videre frem, bliver det sikkert nødvendigt at tage hele sagen op fra grunden. Foreningen bør derfor stille mod at bede ministeriet nedsætte et udvalg til undersøgelse af provinsmuseernes forhold.

Rosted, Hørsholm, foreslog at følge flertallets indstilling og anmode bestyrelsen om at arbejde videre med sagen.

Thomsen ville helst følge det foreliggende forslag, der angiver et bestemt beløb; de mindre museer måtte ikke udelukkes. Var lidt betænkelig ved dr. Nørlunds forslag om en kommission.

Riismøller trak sit forslag tilbage til fordel for Larsens.

Larsen fastholdt sit forslag og havde ikke noget imod nedsættelsen af en kommission.

Dr. *Broholm* sluttede sig til tanken om en kommission, idet han mente, at reglerne af 1941 trængte til en revision.

Rektor *Christensen*, Herning, gjorde opmærksom på, at lærerne ofte flyttede, og hyppige lederskifter var ikke til gavn for arbejdet på museerne. Det ville sikkert være mere rationelt at inddele landet i distrikter, og ved et af de større museer i hvert distrikt ansætte en museumsmand, som så også kunne tage sig af de mindre museer i distriktet. Man måtte vistnok søge at få en kommission nedsat til at løse hele problemet.

Thomsen ville gerne vide, om man kunne tænke sig at forene de to forslag ved at føje Nørlunds forslag om en kommission ind i udvalgets.

Norn, Horsens, mente, at det ville være klogest at overveje sagen endnu et år.

Nørlund opfordrede bestyrelsen til at møde frem med et forslag næste år. Det må heri nærmere begrundes, hvorledes man vil klare problemet med hensyn til de allerede fastansatte og de nye museumsledere.

Thomsen anså det for meget svært at give en samlet og for alle parter tilfredsstillende plan for hele landet. Han indså, at det sikkert blev nødvendigt at udsætte sagen.

Diskussionen sluttede derefter med, at forsamlingen henstillede til bestyrelsen at arbejde videre med sagen og fremkomme med et forslag næste år.

Punkt 7. Bestyrelsesvalg. De fire afgående, Sv. Larsen, H. Søgaard, K. Klem og P. Halkjær Kristensen, blev alle genvalgt.

Punkt 8. Eventuelt. Under henvisning til den usikre verdenssituation opfordrede *Albert Thomsen* museernes folk til at tænke alvorligt over, hvad der kan gøres for at sikre museumstingene i en katastrofesituation. Anbefalede at lave en fortegnelse over de uerstattelige ting, som først må søges evakueret og sikret.

Til næste årsmøde kunne han tænke sig som et særligt punkt på dagsordenen at sætte spørgsmålet om provinsmuseernes ret og pligt til at foretage udgravninger.

Under punkt 9 indledte *Albert Thomsen* en *forhandling om provinsmuseernes økonomiske forhold*. Han nævnte her de vigtigste årsager til de ulykkelige, økonomiske forhold, som de fleste af provinsmuseerne og adskillige andre museer lider under i disse år. Bl. a. kan man nævne de stadigt stigende priser på håndværksarbejde, stigende udgifter til bygningernes vedligeholdelse, til indkøb af museumssager og til personalets lønninger. Følgen heraf er, at vore indtægters pengeværdi er faldet meget stærkt. Men hvordan kan vi forøge vort museums indtægter? Vi kan søge statens tilskud forhøjet, også de lokale tilskud, fra by-, amts- og sogneråd, fra pengeinstitutioner o. l. må forhøjes; ligeledes medlemsbidragene, flere medlemmer må tegnes. Dan foreninger: »Museets Venner«, lav lotteri eller bortlodninger, det kan give gode indtægter, ligeledes friluftsspil med lokale kræfter. Hvor lejlighed gives, sørg så for at få part i overskuddet fra byfester o. l. Der er sikkert mange flere måder, hvorpå vi kan skaffe vort museum større indtægter, lad os høre nogle forslag.

Under den følgende forhandling nævnte *Linvald*, Bymuseet, muligheden af at søge legater. *Berg*, Rudkøbing, mente, det bedste var at få sognene og byerne til at give et bestemt beløb (10 øre) pr. indbygger.

Som sidste punkt på dagsordenen holdt museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning, et causerende foredrag: *På samlerfærd*, hvori han fortalte træk fra sin lange virksomhed med indsamling af såvel museums-genstande som traditionsstof. Han pointerede, at det vigtigste naturligvis er, at man får gode oplysninger om, *hvor, hvorledes og hvornår* de redskaber og genstande, man samler, har været brugt, og hvad man i egnens mål har kaldt redskaberne, deres enkelte dele og arbejdets forskellige faser. Han gjorde også opmærksom på, at man skulle være kritisk overfor såvel opkøbere og antikvitethandlers oplysninger som overfor folke-mindeoptegnelser. Der var med hensyn til sidstnævnte store muligheder for uheldige misforståelser og urigtigheder.

Årsmødet sluttede med en middag på Preislers Hotel og et derefter følgende foredrag af mag. art. *Hugo Mathiesen* om Viborgs placering i historien.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING
REGNSKAB FOR 1949.

INDTÆGT.

Kassebeholdning marts 1949	18780,71
Kontingenter: A. Foreninger	1531,64
B. Byråd	520,00
C. Institutioner	1782,50
Stattilskud til kursus i lokalhistorie	500,00
Undervisningsministeriets tilskud tl lokalhist. Håndbog	5000,00
Bidrag fra Dansk kulturhist. Museumsforening til årsmøde...	50,00
Renter	441,02
»Fortid og Nutid«	1101,30
Salg af skrifter	721,64
I alt kr.....	30428,81

UDGIFT.

Sekretærens honorar	500,00
Trykkeriudgifter	4552,96
Styrelsens rejseudgifter.....	245,95
Årsmødet	704,65
Lokalhistorisk kursus	450,00
Årbogspræmie	200,00
Ekspedition af »Fortid og Nutid«.....	343,97
»Fortid og Nutid«, honorarer	1101,50
Porto og diverse	927,27
Præstegårdsværket	74,00
Lokalhistorisk Håndbog.....	6410,48
Kassebeholdning pr. 30. marts 1950	14918,03
I alt kr.....	30428,81

I ovenstående regnskab indgår ikke Undervisningsministeriets tilskud for 1949—50 på 1500 kr. og tilskud fra Dansk historisk Fællesfond på 485 kr., idet disse beløb først er indgået i foreningens kasse efter regnskabets afslutning. Medregnes disse poster, fordeles kassebeholdningen således: Bevilling til præstegårdsværket 7260,07. Til Lokalhistorisk Håndbog 8770,51. Foreningens øvrige midler 872,45. Tilsammen kr. 16903,03.

Krogerup, april 1950.

Roar Skovmand.

Ovenstående regnskab er revideret og fundet i overensstemmelse med bilagene.

Knud Klem.

Georg Galster.

FORTID OG NUTID

udgives af Dansk historisk Fællesforening ved foreningens sekretær, museumsinspektør *Jørgen Paulsen*, Frederiksborg slot, Hillerød, under medvirken af *Johan Hvidtfeldt*, *Chr. Axel Jensen* og *Gunnar Knudsen*. Tidsskriftet udkommer een à to gange årligt. Ved henvendelse til museumsinspektør *Jørgen Paulsen* kan alle medlemmer af foreninger under Dansk historisk Fællesforening få *Fortid og Nutid* til en favørpris af 6,00 plus porto (bogladepris 10,00 kr.). Bidrag til tidsskriftet samt bøger, der ønskes anmeldt deri, bedes sendt til redaktøren.

Tilbud til vore Medlemmer.

Medlemmer af foreninger under Dansk historisk Fællesforening kan til favørpris erhverve:

<i>E. Kroman: Skriftens historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden</i>	4,50 (bogladepr. 6,00)
<i>Holger Hjelholt: Skriftprøver</i>	6,80 (bogladepr. 8,50)
<i>Helge Søgaard: Litteraturvejledning for kulturhistoriske provinsmuseer</i>	3,00 (bogladepr. 4,50)
<i>Nygaard: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier</i>	0,75
<i>Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver</i>	0,75
Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning	0,75

Desuden kan De få *Fortid og Nutid* til følgende reducerede pris (enkelte af de ældre hefter mangler dog):

Fortid og Nutid 1914—1930, bd. I—VIII	4,80 kr. pr. bd.
» » 1931—1942, bd. IX—XIV	6,80 kr. pr. bd.
» » 1943—, bd. XV—	8,00 kr. pr. bd.

H. HAGERUPS FORLAG KØBENHAVN

TRYK: NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKIÆR) KØBENHAVN